

32229

T.C.
GÂZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YENİ TÜRK EDEBİYATI ANABİLİM DALI

BAHÂ TEVFİK ve EDEBÎ GÖRÜŞLERİ

Yüksek Lisans Tezi

TEZ DANIŞMANI
Yrd.Doç.Dr. Mehmet ÖNAL

HAZIRLAYAN
Ümmühan Bilgin TOPÇU

ANKARA-1993

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

JÜRI ÜYELERİ

Kabul edilmiştir.

İÇİNDEKİLER

SÖZBAŞI.....I-II

GİRİŞ

BAHÂ TEVFİK'İN HAYATI VE ESERLERİNE GENEL
BİR BAKIŞ..... 1-26

I. BÖLÜM

20. YÜZYILIN BAŞINDA TÜRKİYE'DE FELSEFE
HAREKETLERİ VE BAHÂ TEVFİK..... 27-34

II. BÖLÜM

EDEBİYAT HAKKINDAKİ FİKİRLERİ:
EDEBİYAT NEDİR..... 35-38
Duygu ve Hassasiyet..... 38-41
Hayal..... 41-43
Düşünce..... 43-45
EDEBİYATIN ZARARLARI..... 45-52
EDEBİYATIN GAYESİ..... 52-62

III. BÖLÜM

EDEBÎ TÜRLERE BAKIŞI:
ŞİİR..... 63-74
TAHKİYELİ ESERLER..... 74-78
TENKİD..... 81-91

TÜRK EDEBİYATI HAKKINDA GENEL KANÂATI..... 92-102

EDEBİYAT İLE İLGİLİ ESERLERİNE GENEL BAKIŞ:

KİTAPLARI:

TECEDDÜD-İ İLMÎ VE EDEBÎ..... 103-106

TEDKİKAT..... 106-107

FELSEFE-İ EDEBİYAT VE ŞÂİR CELİS..... 107-110

SÜRELİ YAYINLAR..... 110-123

SONUÇ VE TOPLU DEĞERLENDİRME..... 124-127

BİBLİYOGRAFYA..... 128-134

İNDEKS..... 135-138

SÖZBAŞI

Bahâ Tevfik, fikir tarihimizin çok hareketli bir döneminde yaşamış ve felsefe sahasındaki çalışmalarıyla tebarüz etmiş bir fikir adamıdır; edebiyatla alâkalı eserleriyle de Yeni Türk Edebiyatı'nın ilgi alanına girmektedir.

Hayatı ve yazdığı eserler konusundaki kaynakların bir kısmı birbirine zıt bilgiler vermektedir. Zaten çok sınırlı olan kaynaklar arasında beliren bu çelişki araştırmamızın bilinmezlerine yeni sorular eklemiştir. Birbirini destekleyen kaynaklar ise ilk yayınların tekrarı durumundadır.

Yapılan araştırmada görülen temel kaynaklar Rıza Bağcı'nın Ege Üniversitesi'nde "Bahâ Tevfik'in Hayatı"yla ilgili yüksek lisans tezi, Bahâ Tevfik'in arkadaşı Suphi Ethem'in onun ölümünden sonra yazdığı makale, Mehmet Ö. Alkan isimli bir doktora öğrencisinin Tarih ve Toplum Dergisi'ndeki makaleleridir. Bunları işaret ederek yön gösterici olan kaynakların başlıcaları ise Süleyman Hayri Bolay'ın Türkiye'de Ruhçu ve Maddeci Görüşün Mücadelesi, Hilmi Ziya Ülken'nin Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi, Mehmet Akgün'ün Materyalizmin Türkiye'ye Girişi ve İlk Etkileri isimli eseri ve İslâm Ansiklopedisi'nin ilgili maddeleridir.

Bizim asıl konumuz "edebiyatla ilgili fikirleri" olduğundan araştırmamızın temel kaynağı Bahâ Tevfik'in eserleridir. Teceddüd-i İlmî ve Edebî ile Felsefe-i Edebiyat ve Şair Celis yanında çok sayıda dergi ve gazeteden derlenen makaleler bizim araştırmamızın ana kaynaklarıdır. Bunun yanında Tedkikât ve Karagöz Salnâmesi teferruatlı olmasa da aynı

noktada değerdendirilebilir. Teceddüd-i İlmî ve Edebî'nin edebiyat dışındaki konuları; Hassasiyet Bahsi ve Yeni Ahlâk, Felsefe-i Ferd gibi eserleri de bize Bahâ Tevfik'in edebî fikirlerini aydınlatmada yardımcı olan kaynaklardır.

Araştırmamızı üç bölümde değerdendirmeye çalıştık. Giriş bölümünde Bahâ Tevfik'in husûsî hayatı ve eserlerini bir arada ele aldık. Birinci bölüm felsefe tarihi ve Bahâ Tevfik'in yeriyle ilgilidir. Bu noktada kaynaklardan ana çizgileri tesbite çalıştık. İkinci bölüm bizim asıl konumuzun ele alındığı bölümdür. Burada Bahâ Tevfik'in eser ve makalelerindeki edebî fikirleri tasnif ederek değerdendirmeye gayret ettik. Bu bölüm içinde "edebiyatla ilgili fikirleri" ve "edebiyatla ilgili eserlerinin yorumu" ayrı ayrı ele alınmıştır. Son bölümde ise genel bir değerdendirme yapılmaya çalışılmıştır.

Bu araştırma bana yakın tarihimizde pek çok "sistemli" araştırma yapılması gerektiğini ve özellikle bunların irtibatlandırılmasının şart olduğunu da öğretti. Bu meyanda bana yeni ufuklar açan hocam Prof. Dr. Sadık Tural'a teşekkürü borç bilirim. Tezi yöneten ve araştırma sırasında bana rehberlik eden danışmanım Yrd. Doç. Dr. Mehmet Önal'a şükranlarımı arzederim.

Ümmühan Bilgin Topçu

Ankara-1993

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
a.g.mec.	Adı geçen mecmua
a.g.t.	Adı geçen tez
a.y.y.	Adı geçen yer
Ank.	Ankara
Ans.	Ansiklopedi /-si
Bank.	Banka /-sı
Bas.	Basımevi
Bs.	Baskı
B.B.Y.U.M.	Başbakanlık Basın Yayın Umum Müdürlüğü
C.	Cilt
Çev.	Çeviren
Der.	Dergi /-si
İst.	İstanbul
İst. Ans. Neşr. Kol. Şrk.	İstanbul Ansiklopedisi Neşriyat Kollektif Şirketi
K.Bak.	Kültür Bakanlığı
Kit.	Kitabevi
Küt.	Kütüphanesi
Mad.	Maddesi
Mat.	Matbaası
Mec.	Mecmua /-sı
nu.	Numara

s.	Sayfa
Sos. Bil. Enst.	Sosyal Bilimler Enstitüsü
T.D.K.	Türk Dil Kurumu
T.İ.F. Küt.	Teceddüd-ı İlmî ve Felsefî Kütüphanesi
T.K.A.E.	Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü
T.T.K.	Türk Tarih Kurumu
Ün.	Üniversite/-si
Vak.	Vakfı
Yay.	Yayınları / Yayıncılık / Yayınevi
y.t.	Yayın tarihi
Yük. Lis.	Yüksek Lisans
yy.	Yayın yeri

GİRİŞ
BAHÂ TEVFİK'İN HAYATI VE ESERLERİNE
GENEL BİR BAKIŞ

Bahâ Tevfik 1 Nisan 1300 (13 Nisan 1884) de İzmir'de doğdu¹ Babası Gümrük memurlarından Mehmet Tevfik Efendi'dir.² Çocukluğunda anne-babası ve iki kardeşiyle³ fakir bir hayatı paylaştı.⁴ Bahâ Tevfik, babasını imkânsızlıklara rağmen çocuklarıyla ilgili, onları yönlendirmek

¹ Taranan kaynaklardan **İslâm Ansiklopedisi** (Diyanet Vakfı Yay., İst., 1991 C.4, s.452), **Türkiye'de Sosyalizm Hareketleri ve Sosyalist Hilmi** (Münir Süleyman Çapanoğlu, Sinan Mat. İst. 1961, s.92) adlı eserler ve Suphi Ethem'in "**Serbest Fikir**" (15 Mayıs 1330, nu.3, s.2) deki "Bahâ Tevfik" isimli makalesinde bu tarih belirtilmiştir.

Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler (Mücellitoğlu Ali Çankaya, Örnek Mat. Ank., 1954, C.3, s.1116) de 1300 tarihinin yanında "H" ifadesiyle doğum tarihi 1882 olarak yazılmıştır.

Diğer kaynaklardan **Türk Dili ve Edebiyatı Ans.** (Dergâh Yay., İst., 1972, C.1 s.285), **Türk Edebiyatı Ans.** (Atilla Özkırmı, Cem Yay., İst., 1987, C.1, s.179), **Meydan Larousse** (Meydan Yay., İst., 1981, C.2, s.67) **Ana Britannica** (Ana Yay., İst., 1986, C.3, s.182), **İstanbul Ans.** (Reşat Ekrem Koçu, İst., 1960, C.4, s.1861), **Türk ve Dünya Ünlüleri Ans.** (Anadolu Yay., İst., 1984, C.2, s.593), **Türk Dünyası El Kitabı** (T.K.A.E. Yay., Ank., 1992, C.3, s.473), **Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi** (Hilmi Ziya Ülken, C.2, Ahmet Salt Mat., İst. 1966, s.365), **Türkiye'de Ruhçu ve Maddecî Görüşün Mücadelesi** (Süleyman Hayri Bolay, Akçağ Yay. 3. Bs., Ank., y.t. yok, s.104)nde kaynak gösterilmeden doğum tarihi 1881 olarak verilir.

Kaynakların çoğu doğum tarihini 1881 olarak tesbit etmişse de sağlığında onunla dost olan Suphi Ethem'in ölümünden sonra yazdığı yazıda belirttiği tarih gerçeğe en yakın görülmektedir. Ege Üniversitesi'nde Bahâ Tevfik'in hayatıyla ilgili Rıza Bağcı tarafından hazırlanan tezde de bu görüş ifade edilir.

² Çankaya, Mücellitoğlu Ali, a.g.e., s.1116.

³ Kaygusuz, Bezmi Nusret, **Bir Roman Gibi**, İhsan Gümüşayak Mat., İzmir, 1955, s.51.

⁴ Çapanoğlu, Münir Süleyman, a.g.e., s.92.

için elinden geleni yapan ve onlara destek olmaya çalışan biri ; bunların yanında bir vatansever olarak anlatır: Rüştîye talebesi iken babasının odasında gördüğü bir fotoğrafın kime ait olduğunu ona sorar. Babası onun Namık Kemâl'in fotoğrafı olduğunu ve onu çok sevdiğini, oğlunun da sevmesi gerektiğini anlattıktan sonra, sözünü "Vatan bizim en mukaddes şeyimizdir. Vatanı sevenleri herkes sever..." diyerek tamamlamıştır.⁵

"İbtidâ tahsilini" İzmir Namazgâh Mektebi'nde yapan Bahâ Tevfik, orta öğrenimini İzmir Rüşdî ve Mülkî İdâdisi'nde ikmâl etmiştir.⁶ İdâdî'de dönem arkadaşları arasında Bezmi Nusret Kaygusuz, Şehabeddin Süleyman, Hasan Vasfi Menteş, Yakup Kadri, Abdullah Feyzi, Memduh Süleyman, Hamid Suphi, Alemdaroğlu Ömer Lütfi, Mehmet Şükrü Saraçoğlu, Refik Şevket (İnce), (Mehmet) Sırrı Day, (Mustafa) Hilmi Uran.. gibi daha sonra isim yapmış kimseler vardır.⁷

"Bu yıllarda İzmir idâdisi iyi bir kültür muhiti idi. Okul hocalarından bilhassa Bıçakçızâde Hakkı, verdiği 'Kitâbet ve Tahrîr Usûlü' dersleriyle birkaç talebesinin edebî zevkini şekillendirmede etkili olmuştur".⁸ Her ne kadar Suphi Ethem, Bahâ Tevfik'in İdâdî'den aldığı "şehadetnâme"lerin hep "aliyyülâlâ" derecesinde olduğunu söylemişse de⁹ Bahâ Tevfik, **Teceddüd-i İlmî ve Edebî** isimli eserinde "Ben İdâdî'nin birinci senesinde Nâci'nin verdiği heves-i şiirle derslerimi ihmâl ederek iki sene üst üste

5 Bahâ Tevfik, **Hassâsiyet Bahsi ve Yeni Ahlâk**, T.İ.F. Küt. Yay., İst., 1910, s.36-37.

6 Suphi Ethem, a.g.m., s.2 [Hayat Ansiklopedisi'nde ilköğrenimini İstanbul'da yaptığı belirtilmiştir. Bu husus bir başka kaynak tarafından doğrulanmış değildir (Doğan Kardeş Yay., 2. bask., y.t. yok, C.1)].

7 Kaygusuz, Bezmi Nusret, a.g.e., s.6.

8 Polat, Nazım, **Şehabeddin Süleyman**, K. Bak. Yay, 1987, s.10.; Yakup Kadri de Gençlik ve Edebiyat Hatıraları'nda Bahâ Tevfik için "İzmir İdâdisi arkadaşlarımdandı" diye söz eder. (Bilgi Yay, İst., 1969, s.46).

9 Suphi Ethem, a.g.m., s.2

aynı sıraları bekledim.” diyerek¹⁰ bir bakıma bu bilgiyi tekzib ederken öte yandan o yıllarda ilgi merkezinin “edebiyat” olduğunu da ifade etmiş olur.

İdâdî arkadaşlarından Yakup Kadri kendi döneminde İdâdî eğitimi için hiç de iyi şeyler nakletmez, üstelik bu fikirleri şahsi de değildir:

“Bizim nesil dediğim bu kürek mahkûmları kafilesinin ortasından arasına başımızı kaldırıp ufka bakardık. Nerede sabah yıldızı? İçimizden bir ses daima ‘O hiç doğmayacak’ derdi. Okuduğumuz kitaplar, konuştuğumuz tecrübeli, bilgiç adamlar da bunu söylerdi. Mektepler sadece zekâ makteli idi.”¹¹

İdâdî öğrenimi sırasında Yakup Kadri’nin anlattığı şartları yaşayan Bahâ Tevfik’in o dönem içerisinde pek çok arkadaşından daha dışa dönük olduğunu söyleyebiliriz. İdâdî arkadaşlarını ümitsizliğe sevkeden şeyler Bahâ’da materyalizmin ilk tohumları olan felsefî fikirlerin filizlenmesine sebep olacaktır. İdâdî’nin son yılında hocası Bıçakçızâde Hakkı’nın İzmir Gazetesi’nde yazdığı yazılar bunun ifadesidir.¹²

“Biraz Felsefe” adlı kitabının önsözünde kitaptaki makaleleri İdâdî’yi bitirmeden yazdığını anlatır.¹³

1904 yılında İdâdî’yi bitirip İstanbul’daki Mülkiye Mektebi’ne yazılır. Sınıf arkadaşları o yıllara ait hatıralarında onun sınıfın en ön sıralarında oturduğunu, çalışkan olduğunu; fakat, özellikle dinî konulardaki aykırı sorularıyla, hocaları zor durumda bırakmaktan zevk aldığını

10 Bahâ Tevfik, **Teceddüd-i İlmî ve Edebî**, T.İ.F. Küt. Yay., İst., 1911, s.130.

11 Karaosmanoğlu, Yakup Kadri, **Atatürk**, K. Bak. Yay. Ank. ,1981, s.11.

12 Bahâ Tevfik’in ilk yazısı İzmir Gazetesi’nin 25 Haziran 1904 tarih 19 numaralı sayısındadır: **Felsefe-i Fennî**, (Rıza Bağcı, B. Tevfik’in Hayatı, Ege Ün. Sos. Bil. Enst. Yük. Lis. Tezi. 1987, İzmir).

13 Bolay, Süleyman Hayri, a.g.e., s.106.

anlatırlar.¹⁴ Onun bu temayülünü fikrî temellere oturtmaktan ziyâde **şahsiyetiyle** açıklamak daha doğru olur kanaatindeyim. Bu konuda Teceddüd-i İlmî ve Edebî adlı eserindeki şu satırlar dikkat çekicidir:

“Biliniz ki hakikî âlimler; mutlaka efkâr-ı hâzıraya zıt bir sûretle düşünenler ve bu düşüncelerine râm olacak büyük bir kitle-i beşer tedârik etmek için lâzım geldiği gibi söz söylemeye muktedir olanlardır.

“Bence ne sır ne de söylenmez lâf vardır, her şey âşikâr, her söz kâbil-i ifşâdır.”¹⁵

Bezmi Nursat de onun bu yönüne dikati çekmek isterken,

“Zekâsı, aşkın ve taşkın idi. Mutlaka herkesin düşündüğünden başka türlü düşünmek, teessüs etmiş an’anelere, geleneklere muhalefet etmek i’tiyâdında idi. Bir vakit fesindeki püskülü, yakasındaki kravatını çıkardı attı (...) Hiç kimsenin muâheze ve muaâtebesinden endişesi yoktu.”¹⁶

ifadelerini kullanır.

Rıza Bağcı, onun bu yıllarda İzmir Gazetesi’nde hâlâ yazılarının çıkmasını İstanbul’dan yazılar göndermesi, ve gazetenin muhabirliğini yapmasıyla açıklarken; bu yıllara ait gazetelerde Hüseyin Hamit imzasının üzerine düşülen nottan bunun Bahâ Tevfik’in kullandığı bir takma ad olabileceğini ifade eder. Hattâ imzasız bazı yazıların da ona ait olabileceğini savunur.¹⁷

Daha İdâdî yıllarında iyi derecede bildiği Fransızca’sıyla sınıf arkadaşları arasında sıvrılan Bahâ Tevfik bu sayede Batı Edebiyatı’ndan

¹⁴ Çankaya, Mücellitoğlu Ali, a.g.e., C.2, s.407-408. Faik Üstün hatırasında Bahâ Tevfik’in hocası Manastırlı İbrahim Hakkı’yı “Allah’ın birliğine akıl erdiremiyorum” diyerek ağlattığını anlatır. Ekrem Engür ise Hacı Zihni Efendi’ye B. Tevfik’in hırsızlığı alışkanlık haline getirenlerin ellerinden sonra nelerinin kesileceğini sorarak kızdığını nakleder.

¹⁵ Bahâ Tevfik, “İntikad”, **Teceddüd-i İlmî ve Edebî**, s.136.

¹⁶ Kaygusuz, Bezmi Nusret, a.g.e., s.50.

¹⁷ Bağcı, Rıza, a.g.t., s.8

istifâde edebiliyordu.¹⁸ Bezmi Nusret, "Bahâ kadar Garp Edebiyat ve Felsefesini okumuş hazmetmiş bir genç görmüş değilim."¹⁹ derken, Çankaya onun Arapça'ya da "çok kuvvetle vâkîf" olduğunu yazar.²⁰ Onun Bıçakçızâde'nin "rahle-i tedris"inden geçmesi, Mülkiye'de Fıkıh, Tefsir, İlm-i Kelâm gibi din dersleri okumuş olması²¹ göz önünde bulundurulursa, Hilmi Ziya Ülken'in "Bahâ Tevfik yalnız bir cepheli bilgisiyle bütün dikkatini Batı'ya çevirmişti;"²² fikrini Bahâ'nın temayülleri ve pratiğe aktarışı yönünden doğru kabul etmek daha uygun olacaktır.

Mülkiye'de İdâdi arkadaşları Şehabeddin Süleyman, Hasan Vasî Menteş, Mustafa Hilmi Uran, Sırrı Day ve Mehmet Şükrü Saraçoğlu, Bahâ Tevfik ile beraberdirler.²³ Bu tarihlerde onun İstanbul'daki edebî ve sosyal muhitten ziyâde İzmir'e bağlı olduğu; sürekli olarak Şehabeddin Süleyman'la aynı havayı teneffüs ettikleri görülür.²⁴

18 Kaygusuz, Bezmi Nusret, a.g.e. s.6

19 a.g.e., s. 50.

20 Çankaya, Mücellitoğlu Ali, a.g.e., s.1116.

21 a.g.e., s.407.

22 Ülken, Hilmi Ziya, a.g.e., s.364.

23 Polat, H. Nazım, a.g.e., s.12.

24 Bezmi Nusret Kaygusuz o tarihlerde İzmir'deki edebî muhiti şöyle anlatır: (a.g.e., s. 43-46).

"Bu tarihte İzmir'de üç irfan merkezi vardı; birinci Ömer Lütî Efendi'nin taht-ı isticârında ve şimdiki Ankara Palas'ın altında tam Garanti Bankası'nın yerinde bulunan Askerî Kiraathane; ikincisi Hükümet karşısındaki Ehram mağazasının bulunduğu sahada Mehmet Efendi'nin işlettiği Ekmekçi Başı Kiraathanesi; üçüncü Tilkilikte Giritli Hasan Efendi'nin ve Ali Ağanın kahvehaneleri... Bütün münevverler bu kiraathanelere toplanır başka yerlere gitmezlerdi.

"Bunların içinde en nazik olanı Askerî Kiraathâne idi. Oranın daimi müşterisi Bıçakçızâde Hakkı Bey'di. Senelerden beri gazete ve mecmualara yazdığı ve İdâdi mektebinde Edebiyat, Felsefe muallimliği yaptığı için, bütün gençler ona hürmetkârdı ve ziyaretçileri çok olurdu. Bahâ Tevfik, Ş.Süleyman İzmir'de bulundukları zamanlarda daima yanında idiler".

Askerî Kiraathane müdâvimlerinden biri de Şair Eşref'tir.

Okul sıralarında iyice ilerlettiği Fransızcası sayesinde arkadaşı Hasan Vasfi Menteş'le **Fransızca İstikak Lügâti**'ni yazmışlardır (1907-1909).²⁵

"Bu yıllarda onda idâdî yıllarında başlayan Batı felsefesi ve edebiyatına karşı ilgi daha da artar. Çok iyi olan Fransızcası sayesinde daha sonra Ahmet Nebil'le beraber Türkçe'ye tercüme edeceği Ludwig Buchner'in **Madde ve Kuvvet**' ini okur. Alfred Fouilleé'nin **Felsefe Tarihi**, Ernest Haeckel'in **Kâinatın Muammaları, Vahdet-i Mevcûd** (Monizm)'u, Robier'in **Mantık**'ı okuduğu kitaplar arasındadır.

"Ayrıca Ribot, Fouillée, Worms, Boirac, De La Ouitior gibi tanınmış Batılı felsefecilerin eserlerini de okur, etkilenir. Yine Nietzsche, Gustave Flaubert, Leon Tolstoy ilgilendiği yazarlardır".²⁶

Temmuz 1907'de iyi derece ile Mülkiye'den mezun olur.²⁷

Tahsili bitince kendine göre muhîl edinmiş olduğu İzmir'e döner. O yıllarda İzmir'de "genç bir entellektüel muhîl" oluşmuştur. Yeni açılan Jandarma Zabıtlân ve Efrât Mektebi öğretmenliğine tayin edilen Ömer

Bir diğer toplantı yeri de Ekmekçi başı Kiraathanesi'dir. Buranın müdâvimlerinden başlıcaları "Hıyâbân" isminde bir mecmua çıkarmaya teşebbüs eden Mustecibizâde, "Müsâvat"ın başyazarı Hafız İsmail, Tokadizâde Şekip Bey ve Müfit Sait ve Hüseyin Avni Ozan'dır.

Daha çok soyluların gittiği semt kiraathânesi olan Tilkilik Kiraathanesi müdâvimleri ise: Taşlıoğlu Doktor Ethem, Doktor Şükrü Osman Şenozan, Maraşlı Kâmil Efendi, Kadınhanlı Emin Bey ve Müfit Sait Efendi'dir.

25 Bu sözlüğün önsözünde Fransızca'da kullanılan altı bin kelimenin asıllarıyla muhtelif manalarını ve bunları kolayca okumaya yardımcı kuralların hepsini mükemmel bir sûretle öğretmeyi hedefledikleri anlatılır.

Milli Kütüphane'de mevcut nüshası "Maarîften Ruhsatlı" ibaresi ile İstanbul'da 1323(1907) de basılmış "E" harfinin sonuna kadar gelmiş. Bu kitabın devamını bulamadık.

26 Bağcı, Rıza, a.g.t. ,s.10.

27 Çankaya, Mücelliloğlu Ali, a.g.e., s.1116.

Seyfeddin ile Yakup Kadri, Bahâ Tevfik, Şehabettin Süleyman, Bezmi Nusret bu muhîtin belli başlı isimleridir.²⁸

Yakup Kadri bu grubu anlatırken, “(Ömer Seyfeddin) bir kaç zaman bize âdeta edebiyat vâdisinde rehberlik ve mürşidlik etti. Bahâ Tevfik, Şehabeddin Süleyman, o (Ö.Seyfeddin) ve ben birbirimizden hiç ayrılmaz şiir meczûblarıydık. İzmir Askerî Kiraathânesi, her günlük içtima yerimizdi. Bahâ Tevfik müstehzî ve reybi, Şehabeddin Süleyman coşkun ve gürültücü, ben utangaç ve sükûti, akşamüstü bizi bekleyen genç zâbitle görüşmeye giderdik.”²⁹ diyor. Burada rehber olarak Ömer Seyfeddin gösteriliyor ise de, Tahir Alangu'ya göre Ömer Seyfeddin bu İzmir günlerinde edebiyata yönelmede Bahâ Tevfik'le çevresindekilerden etkilenmiştir.³⁰ Bezmi Nusret de şu ifadelerle Alangu'yu destekler: “Bahâ Tevfik Garp edebiyatı ve tefekkür âlemini iyi tedkik etmişti. Hattâ diyebilirim ki Ömer Seyfeddin'i yetiştiren odur”.³¹ Alangu, Aka Gündüz'den naklettiği bir hatıradaki Bahâ Tevfik'in Ömer Seyfeddin'e “Azîzim, senin edebiyata büyük bir istidâdın var. Fakat olduğun noktada kalacaksın, kat'iyen ilerleyemeyeceksin. Bir ecnebî lisan bilmiyorsun. Mutlaka isim yapabilmek için Fransızca öğrenmelisin. Yoksa harâbât şâirleri gibi kalırsın” dediğini bunun üzerine Ömer Seyfeddin'in “Fransızca öğrenmek uğruna İzmir'de kendisini sıkıya koştuğunu (...) Bahâ Tevfik'e kendini beğendirmek çabasıyla “çetin bir çalışma kampanyasına giriştiğini anlatır. İddiaya göre problemlerinde Bahâ Tevfik ona yardımcı olup ders vermektedir.³²

28 Tural, Sadık, **Şahsiyetler ve Eserler**, Ecdad Yay, Ank. 1993, s.32.

29 Karaosmanoğlu, Yakup Kadri, **Ömer Seyfeddin**, İkdâm, 10 Mart 1920.

30 Alangu, Tahir, **Ömer Seyfeddin, Ülkücü Bir Yazarın Romanı**, May Yay., İst. 1968, s.103.

31 Kaygusuz, Bezmi Nusret, a.g.e., s. 28-29.

32 Alangu, Tahir, a.g.e., s. 97.

Onların bu dostluğu daha sonra kalem arkadaşlığına dönüşecek, İzmir ve İstanbul'da aynı yayın organlarında yazacaklardır. Daha önce Bıçakçızade'ye ait olan İzmir Gazetesi'ni ailesinden kalan mirasla satın alan Hüseyin Hilmi, 23 Temmuz 1907'de gazeteyi çıkarmaya başlamıştır. Baş yazar Hamit Suphi'dir. Bu yıllarda tanıştığı Hüseyin Hilmi, Bahâ Tevfik'i bir süre sonra İzmir Gazetesi'nin başyazarlığına getirir (Kasım 1907). Buradaki kalem arkadaşlarından biri de Ömer Seyfettin'dir.³³

Bezmi Nusret'e göre gazetenin başına Bahâ Tevfik'in geçmesiyle gazete çok daha iyi bir hâl alır.³⁴ Bir süre sonra da ismi Haftalık İzmir olarak değiştirilir.

Daha sonra çok iyi dost olarak müşterek eserler verecekleri Ahmet Nebil'in ilk yazıları da Haftalık İzmir'de çıkar.³⁵ "A.Nebil Çıka o zamanlar toy bir İdadî öğrencisiydi." diyen Çapanoğlu, var olup olmadığı konusunda değişik bilgiler verilen Ahmet Nebil'in var olduğunun önemli işaretlerinden birini nakleder.³⁶

Bahâ Tevfik, Felsefe Mecmuası'nda "kardeşim" diye andığı Ahmet Nebil'e "vâki' olan himmet ve muavenetinden dolayı" teşekkür ederken seviye olarak kendisinden daha aşağıda bilgiye sahip olduğunu da îma etmiş olur.³⁷ Bu bizim müşterek yazılan eserlerde "kıymet payının Bahâ Tevfik'e ait olduğu" konusundaki fikri isabetli görmemize sebep olur.³⁸ Fakat

33 Çapanoğlu, Münir Süleyman, a.g.e., s.52.

34 Kaygusuz, Bezmi Nusret, a.g.e., s.28.

35 Bağcı, Rıza, a.g.t., s. 15.

36 Çapanoğlu, Münir Süleyman, a.g.e., s. 76.

37 Bahâ Tevfik, "Birkaç Söz (Önsöz)", **Felsefe Mec.**, C.1, 25 Nisan 1329.

38 Bolay, Süleyman Hayri, a.g.e., s.104.

Ahmet Nebil isminin Bahâ'nın bir "ism-i müstearı" olabileceği yolundaki görüş kesinlikle mesnetsizdir.³⁹

Bahâ Tevfik'in Ahmet Nebil'le aynı yıllarda tanıştığı bir diğer kalem arkadaşı Suphi Ethem'dir. Bahâ Tevfik hakkında ölümünden sonra en ayrıntılı yazıyı yazan dostu da odur. "His, fikir, itikad ortağımdır." dediği Bahâ Tevfik'i 1323 (1907) te tanıdığını da bu yazıda anlatır.⁴⁰

Bahâ Tevfik Haftalık İzmir'deki son yazısını 14 Haziran 1324 (27 Haziran 1908) te yayımlayıp gazeteden ayrılır.⁴¹ Tenkidlerinin ölçüsüzlüğüne kızan Ömer Lütfi, onu gazeteyi batırmış olmakla suçlarken, Bezmi Nusret, Bahâ Tevfik'in bu konuda suçsuz olduğunu söyleyecektir.⁴²

İmtiyaz sahipliğini babası Mehmet Tevfik'in yaptığı "11 Temmuz" Gazetesi'nin ilk nüshası 7 Ağustos 1324 (20 Ağustos 1908)'te çıkar. Başyazar Bahâ Tevfik'in aynı tarihlerde Menba-i Füyûzan Mekteb-i Husûsîsi'nde Müdür olduğu gazetede buranın yazışma adresi olarak verilmesinden anlaşılır. 11 Temmuz uzun ömürlü olmaz, Bahâ Tevfik'in gazetedeki bir yazısı yüzünden mahkemeye verilir ve dördüncü sayısında kapatılır. Hemen ardından çıkardığı Ferdâ-yı Temmuz da aynı akıbete uğrar. Bu arada 11 Temmuz'un son sayısında müracaat adresinin kaldırılmasından özel okul müdürlüğünden de ayrıldığı anlaşılır.⁴³

39 Yakup Kadri, **Zoraki Diplomat** adlı eserinde Arnavutluk'ta yazarı karşılayanlar arasında kendini "Nebil Çıka diye tanıtan uzun boylu, yakışıklı adam"ın bir vakitler mektep arkadaşı Bahâ Tevfik'e "edebiyatçılık çömezliği eden ve İstanbul'un bazı dergilerinde kısacık. "mensûr şiirlerin altında imzası görülen" Ahmet Nebil olduğunu anlatır. (İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1955, s.52).

40 Suphi Ethem, a.g.m., s.1.

41 Bağcı, Rıza, a.g.t., s.17.

42 Ömer Lütfi, "Tedkikât-ı Edebiyeye Karşı", **Musavver Emel Mec.** 1325, nu.2 s.22; Bezmi Nusret, "Ömer Lütfi Bey'e", a.g. mec., s.25.

43 Bağcı, Rıza, a.g.t., s.18-19.

Suphi Ethem onun için, "Kayıtlardan âzâde yaşamak isterdi. Çok defalar, 'Roma'da ikinci olmaksansa bu köhne şehirde birinci olmağı tercih ederim.' diyen Sezar'ın ruh azametini kendinden sezmiştim. (...) Minnete tahammül edemediğinden ki 4 Teşrin-i Evvel 1324'te (17 Ekim 1908) tayin edildiği Vilâyet Maiyyet Memurluğu'ndan çekilmişti."⁴⁴ diyor. Memuriyeti bir nevî kölelik olarak gören⁴⁵ Bahâ Tevfik'in dönem dönem yeni arayışlarla memuriyete dönmesinin sebebi anne-baba ve kardeşlerine bakmak mecburiyetinde oluşu⁴⁶ ve bunu karşılayacak parayı gazetecilikten temin edemeyişidir.

Gazetelerde yazmış olduğu tenkidleriyle İzmirli gençleri kendine bağladığı söyleniyorsa⁴⁷ da bu çalışmalarını madden ve ma'nen onu tatmin etmemiştir.

44 Suphi Ethem, a.g.m., s. 2-3.

45 Bahâ Tevfik, **Felsefe-i Ferd** [Sadeleştirilmiş baskı, (Günümüz Türkçe'si Burhan Şaylı)Altıkırkbeş Yay. İstanbul, 1992, s.62-65] de memuriyet hakkındaki fikirlerini ve mecbûren memur olmayı şöyle ifade eder:

"Yukarıdaki makalemizdeki 'memurlar müreffektir, müsterihtir' sözü bir mutlak gerçek değil, bir görece gerçek; diğer halkın toplumsal durumuna göre söylenmiş bulunuyordu. Gerçekte memurların da gâyet talihsiz olduğu fikrine tüm varlığımla katılırım. Çünkü özellikle kendim bu talihsizlikten kaçtım. Mülkiye Mektebi'nden mezûn ve memur olmak üzere hazır bulunduğum halde memuriyet hayatına ebediyen vedâ ettim.

"Memur kendisine verilen buyruğu belirli bir ücret ve bizde belirli olmayan bir halde kısa bir süreyle gerçekleştiren bir ücretli köle demektir .

Herkesin memur olmak istemesi zannedildiği gibi bizdeki memuriyetin gıptaya layık bir şey olmasından ziyâde bundan başka olacak şeylerin azlığına, başka deyişle bizim terbiye ve yeteneklerimiz her türlü mesleğe bağlanmaya uygun olmadığına ve yeteneği arttıracak ortam ve kolaylıklar sağlamada çok eskiden beri devam eden aymazlık ve pıntılığının belirtisidir."

46 Kaygusuz, Bezmi Nusret, a.g.e., s. 51.

47 Suphi Ethem, a.g.m., s.3.

Bu sırada Meşrûtiyet'in ilân edilmesiyle "dahilden ve hariçten tanınmış ve tanınmamış bir çok insan İstanbul'a akın etmeye başlar." Bunlar arasında "Sultan Hamid"le senelerce mücadele etmiş mağdurlar, "kûlâh kapmak için gelen yalancı hürriyetperverler" ve "kârlı bir iş bulmak için gelenler" vardır. Bunları özetleyen Bezmi Nusret, "Bizim Bahâ ve Hüseyin de İzmir Gazetesi'ni kapatıp İstanbul'a geldiler" diye ilâve eder.⁴⁸ Bu sınıflandırmada Bahâ Tevfik ve Hüseyin Hilmi zannederim en son gruba dahil edilmiştir. Çünkü B. Tevfik'in İzmir'de çıkardığı gazeteler hedefine varmamış, istediği mevkiye ulaşamamıştır. Hüseyin Hilmi ise yapı olarak maddî menfaat dışında hiç bir şey tanımayan birisidir.⁴⁹ Onların bu yönleri gözönünde bulundurulduğunda kendilerine daha geniş imkânlar yaratabilme hevesiyle İstanbul'a gelenler arasında olduklarını söylemek yanlış olmaz.

Bahâ Tevfik İstanbul'a gelirken ailesini de beraberinde getirir. Babası Bâbüâlî'de küçücük bir kırtasiye dükkânı açar.⁵⁰ Orada "kırk elli kadar kartpostal ve Bahâ'nın okuduğu bazı kitapları" sattığı nakledilir.⁵¹

O dönemde İstanbul'da edebî muhît oldukça renklidir. Pek çok toplantı yeri vardır. Bunlardan biri "Divan Yolu'nda Abdullah Çavuş'un Diyarbekir Kıraathanesi'dir." Buraya gelenler müşterek bir kültür ortamı oluştururlar. "Müdâvimlerinin başında olan Diyarbekirli Ali Emirî Efendi" ile aynı meclisi paylaşanlardan biri de Bahâ Tevfik'tir. Bezmi Nusret bu ilişkiyi şöyle anlatır:

⁴⁸ Kaygusuz, Bezmi Nusret, a.g.e., s. 36.

⁴⁹ Münir Süleyman Çapanoğlu (a.g.e., s. 77-80) Kaygusuz ve Refik Halid'den naklettiği hatıralarda Hüseyin Hilmi'nin tek arzusunun büyükler arasına karışmak olduğunu, ikide bir "cepte metelik kalmadı!" diye "yeni yeni çılgınlıklara girdiğini" anlatır. Onun hayatını "Bir imparatorluğun yıkılış faciasıyla biten Meşrutiyet devrinin en karakteristik 'trajî-komik' romanı" diye vasıflandırır (s.89).

⁵⁰ Çapanoğlu, Münir Süleyman, a.g.e., s. 92.

⁵¹ Kaygusuz, Bezmi Nusret, a.g.e., s. 51.

“Onun fazl ve kemâlinde istifade etmek üzere yanına gelenler çok olurdu. Faik Reşat, Amasya Tarihi Müellifi Hüsamettin Efendi, İbnülemin Mahmut Kemâl (d.1870) bu meyanda idi. Ziyaretçilerden de çok faidem olurdu. BAHÂ TEVFİK de ara sıra yanımıza gelirdi. Fakat A. Emiri Efendi çok muhafazakâr, Bahâ ise fazla radikal oldukları için bir türlü imtizâç edemezlerdi.

“Aynı devirde Suriye Çayhânesi, ekseri Irak ve Suriye'ye mensûp gençlerin; Sirkeci'deki Selânik Kırâathanesi de Selânik'li gençlerin toplandığı yerd. Bunlar dışında önemli muhîtlardan sayılan Safâ Kırâathanesi'ni de saymak gerekir.⁵²

Meşrutiyet devrinin önemli özelliklerinden biri de oluşan serbest ortamda gazete ve dergilerin “mantar gibi” yayımlanmasıdır. “1908 Meşrutiyet hareketi gazetelerde politik faaliyeti arttırdığı gibi gazeteler çeşni bakımından da tenevvüler gösterdiler. Meşrutiyet gazeteciliğinin dikkate lâayık husûsiyetlerinden biri de edebî ilâveler çıkarması, edebiyatın her türlüşünü gündelik tarihe ilâve etmesi idi.”⁵³

Bu arada Bahâ Tevfik'in de vakit kaybetmeden İstanbul dergilerinde yazılar yazmaya başladığını görüyoruz. İlk yazısı 13 Ağustos 1909'da Eşref Mecmuası'ndadır. Burada “Tedkîkât ve Tenkîdât-ı Edebiyye” başlığı altında edebî tenkidlerini yazarken, bunlar dışında zaman zaman genç yazarların kalem tecrübelerini değerlendirdiği “Tedkîk-i Âsâr” isimli yazılarına ve küçük “mensûreler”ine de tesadûf edilir.

Eylül ayı başında derginin adı “Musavver Eşref” olarak değişir; “Müdür-i Mes'ûl” lüğünü de bir süre Bahâ Tevfik yürütür. Edebî çizgi taşıyan yazıları burada da aynı başlıklar altında yayımlanır. 1325 (1909) yılı sonuna kadar bu dergide yazılarına tesadûf edilir. Bu konuya daha sonra, yayınlarla ilgili bölümde temas edilecektir.⁵⁴

52 a.g.e, s.39-40.

53 İskit, Server, **Türkiye'de Matbuat İdareleri ve Politikaları**, B. B.Y.U.M. Yay 2, 1943, s. 193.

54 Rıza Bağcı onun sadece Ağustos ve Eylül aylarında yazılarının olduğunu söylerken (a.g.t., s. 22). Musavver Eşref'i görmemiş olacak.

Musavver Eşref'te dikkat çeken hususlardan biri de dergide Celis, E.Rıfık gibi genç imzaların Bahâ Tevfik'e ithafen yazdığı şiir ve yazılardır. Bu onun gençler tarafından itibar görmesinin işareti olarak alınabilir.

Musavver Eşref'te "edebî" muhtevalı yazıları çıkarırken 1325 (Aralık 1909) Kanun-ı Evvelinde ilk sayısı neşredilen Musavver Hâle Gazetesi'nde de daha genel ve sosyal muhtevalı yazıları görülür.

1325 yılı Bahâ Tevfik'in çalışmalarını şekillendirmeye başladığı yıldır. Daha önce İdâdî yıllarında yazdığını söylediği "Biraz Felsefe" isimli eserin ve ardından Mülkiyedeysken Hasan Vasfi Menteş'le yayımladıkları "Fransızca İştikak Lügâtı" öğrencilik yıllarında yazdığı eserleridir. Bunlardan sonra yayımlanan ilk eseri "Tedkikât" isimli eserin "Terâcim-i Ahvâl" isimli birinci bölümüdür.⁵⁵ Eser'in başında "Tedkikat-ı Edebiyye", "Tiyatro Tenkidâtı", "Tedkikat-ı Temaşaiyye", "Kadınlara Dair" bölümlerinin de ilâvesiyle eserin tamamının beş bölümden oluşacağı yazılmış ise de bahsedilen diğer bölümlere tesadüf edilmediği gibi müracaat edilen kaynaklarda da görülmemiştir.

Bu eserin "Tiyatro Tenkidâtı", "Tedkikat-ı Temaşaiyye" bölümlerini de ihtiva edeceğine dair haber yanında "Musavver Hâle" de yayımlanan⁵⁶ "Artistler Ne Kazanıyor?" başlıklı makale, "Teceddüd-i İlmî ve Edebî'de yer verilen Ali Ekrem'in "Bâria" isimli eserinin tenkidî⁵⁷ Bahâ Tevfik'in bu yıllarda tiyatroyla ilgilendiğinin işaretleridir. Nitekim 1910 yılında Batılı tiyatro zihniyetini bize taşıyabilmek amacıyla kurulan "Darü't-temsil-i Osmanî" isimli topluluğun edebî hey'eti içinde Bahâ Tevfik'in de olduğunu görürüz. Ercümend Ekrem, Celâleddin Rıza, Refik Halid, Müfid Ratib, Şehabeddin Süleyman, Hüseyin Kâmi, Cevdet Maşuk'un da bulunduğu

55 Bahâ Tevfik, "Terâcim-i Ahvâl", **Tedkikât**, İkbâl-i Millet Mat., İst. 1325.

56 Bahâ Tevfik, "Artistler Ne Kazanıyor?", **Musavver Hâle**, 1325 Kanun-ı Sanî, nu.2.

57 Bahâ Tevfik, "Baria", **Teceddüd-i İlmî ve Edebî**, s.174-186.

bu heyet Fransa İhtilâli, Safo, Ba's ü Bade'l Mevt, Hükûmetsiz Hükûmdar, Haşmedmeab, Fedora, Duhter-i Hindû, Toska gibi piyeslerin oynanmasına karar vermiştir.⁵⁸ Son olarak sahnelenen "Ramses" isimli oyunun beklenen ilgiyi görmemesi üzerine topluluğu finanse eden belediye muhasebecisi iflâs edince grup dağılmıştır.⁵⁹

Bu eserlerin ardından "gençlerin fennî ve felsefî bilgilerini çoğaltmak ve bu sûretle içtimai ve ilmi bir inkılâbın esaslarını hazırlamak maksadıyla "Ahmet Nebil ve Bahâ Tevfik tarafından 5 Temmuz 1326 (18 Temmuz 1910) tarihinde "Teceddüd-i İlmi ve Felsefî Kütüphanesi" kurulmuştur.⁶⁰ Süleyman Hayri Bolay "Kütüphane"nin kardeşi Fikri Tevfik'in de iştirâkiyle te'sis edildiğini yazar.⁶¹

Kütüphane'nin yayımladığı ilk kitap "**Hassâsiyet Bahsi ve Yeni Ahlâk**"tır. "Ahlâkın nefis hakimiyeti esası üzerine kurulabileceğinden bahseder." Ahmet Nebil ve Bahâ Tevfik tarafından yazılan bu eserin yayım tarihi yoksa da eserin sonunda verilen listeye göre bu, "Kütüphane"

58 And, Metin, **Meşrutiyet Döneminde Türk Tiyatrosu**, İş Bank. Yay., Ank., 1971, s.562.

59 Yalçın, Alemdar, **II. Meşrutiyet'te Tiyatro Edebiyatı**, Gâzi Ün. Yay., Ank., 1985, s.26.

60 **Eşek**, nu.4 (30 Temmuz 1328), s.44

Felsefe-i Ferd'de (s.67) kütüphanenin kuruluş amacı şöyle açıklanır: "Felsefe vadisinde çalışmamak için bu günlerde mazeret de yok. Çünkü gerek İstanbul'da gerek taşrada gençlerin büyük bir can atmayla ciddi eserlere ve özellikle felsefî kitaplara sarıldıkları görülüyor. Talebe karşı arz gerekir (...) Bu yönleri uzun uzadıya düşündükten sonra "Teceddüd-i İlmi ve Felsefî Kütüphanesi"ni kurduk. Şimdiye kadar yayımladığımız on iki cilt kitap büyük bir rağbet elde etti."

Kütüphanenin kuruluş haberi ve çalışmaları Felsefe Mecmuası'nın 1. cildinin başında "Birkaç Söz" bölümünde de verilmiştir.

61 Bolay, Süleyman Hayri, a.g.e., s.104.

Bolay Kütüphane'nin kuruluş tarihi konusunda kesin bilgi vermemekle beraber "Balkan Harbî sıralarında " ifadesini kullanır ki bu bir iki yıllık bir dönemi içine alır.

tarafından neşredilen "birinci kitap"tır.⁶² 11 Teşrin-i Evvel 1326'da (24 Ekim 1910) yayımlanan **Piyano Mecmuası**'nda (nu.9) kitabın çıktığına dair verilen ilân gözönüne alınırsa kitabın sonunda Kütüphane tarafından "neşredildiği" belirtilen on bir kitabın bu tarihten önce basılmış olması gerekir. Bu kitaplardan Bahâ Tevfik'in yazdıkları ve çevirdikleri şunlardır: **Vahdet-i Mevcûd**: Bir Tabiat Âliminin Dini, Ernest Heachel (Çev: Bahâ Tevfik, Ahmet Nebil); **Teceddüd-i İlmî ve Edebî**, Bahâ Tevfik; **Madde ve Kuvvet** (üç cild) Ludwig Buchner (Çev. Bahâ Tevfik, Ahmet Nebil); **Psikoloji: İlm-i Ahvâl-i Rûh**, Bahâ Tevfik-Ahmet Nebil; **Tarih-i Felsefe** (3 Cild), Alfred Foillee'den (Çev. A. Nebil-Bahâ Tevfik); **Nietzsche; Hayatı ve Felsefesi** (Hofdini, Emil Fake, Andre Lihtenberger'den A. Nebil, Bahâ Tevfik ve Memduh Süleyman tarafından "iktibas suretiyle" çeviri). Kütüphane tarafından basılan kitaplardan bir kısmı ise Bahâ Tevfik'in arkadaşları ve kardeşi Fikri Tevfik tarafından tercüme edilmişlerdir.⁶³

Kitapta "neşrolunacaklar" diye haber verilenlerden biri de, Herbert Spancer'i anlatan Bahâ Tevfik, A. Nebil, M. Süleyman tarafından yazılacağı söylenen kitaptır. Ancak onunla alâkalı bir kayda da tesadüf edilmemiştir.

Bu eserler incelendiğinde dikkati çeken bir başka husus, bütün bu kitaplar Yeni Ahlâk'ta Teceddüd-i İlmî ve Felsefî Kütüphanesi'nin yayını olarak belirtilmesine rağmen, Yeni Ahlâk hariç diğer kitaplarda "Kütüphane"nin adı zikredilse de kitapların Sühûlet, Dersaadet gibi "Kütüphane"ler tarafından yayımlanmış olmasıdır. Bunun sebebi Teceddüd-i İlmî ve Felsefî Kütüphanesi'nin yeterli maddî imkana sahip bulunmaması olabilir.

⁶² Bahâ Tevfik- Ahmet Nebil, **Hassasiyet Bahsi ve Yeni Ahlâk**, T.İ.F. Küt. Yay., İst., y.t. yok, s. 54-64.

⁶³ Bu eserlerde yayım tarihi belirtilmediğinden Rıza Bağcı'nın adı geçen tezde belirttiği tarihler tahmini olmalıdır.

Bahâ Tevfik, 20 Mart 1326 (2 Nisan 1910)'da Bezmi Nusret tarafından çıkartılmaya başlanan **Tenkid** Dergisi'nin ilk dört nüshasından "biri hariç" diğer üçünde edebiyatla ilgili makaleler yazmıştır. Bezmi Nusret'e göre Tenkid altı sayı çıkmış olmasına rağmen, bu kısa sürede edebî bir muhiti bünyesinde oluşturabilmiştir. Ömer Seyfeddin, İlyas Macit, Fehmi Razi, Ethem Hidayet, Abdülhak Hayri, Şehabeddin Süleyman, Raif Necdet gibi isimlerin Tenkid idarehânesinde sık sık bir araya geldiklerini anlatan Bezmi Nusret "Bahâ Tevfik de hergün (orada idi)."64 der.

Bu tecrübelerden sonra 22 Ağustos 1910'da kadrosunda Ömer Seyfeddin, Şehabeddin Süleyman, Halide Salih (Adıvar), Bekir Fahri, Şevket Süreyya, Selahaddin Enis gibi güçlü isimlerin bulunduğu Piyano Mecmuası'nda yazmaya başlamıştır. Haftalık derginin ilk on yedi sayısından sonra ismi Düşünüyorum olarak değiştirilmiştir. Bezmi Nusret, Bursalı Mehmet Tahir, İbrahim Alaaddin, Rıza Bağcı gibi isimler Piyano'yu onun çıkardığını söylüyorlarsa da yazarlık dışında dergiyle ilgisi idare heyetindeki dört isimden biri oluşudur. Bu konu da dergilerle ilgili bölümde ele alınacaktır.

Meşrutiyet yılları siyasî arayışların da çok olduğu yıllardır bu yapılanmalar içerisinde Bahâ Tevfik'in de ismi geçer. Mevcud fikirlerin çözüm olacağına **Bahâ Tevfik**'in inanmadığı kanaatini taşıyan Ekrem Işın,

"II. Meşrutiyetin sınırlı özgürlük ortamında Osmanlı toplumunun içinde bulunduğu sorunları çözmek için yoğun bir tartışmaya giren Osmanlıcı, İslâmcı ve Türkçü akımların hiçbirisi B. Tevfik'e göre mutlu sonu hazırlayamaz. Çünkü felsefî bir bakış açısı olmayan her düşünce alışkanlığı kısır bir döngüdür."65

diyerek mevcut fikirlere bakışını değerlendirir.

64 Kaygusuz, Bezmi Nusret, a.g.e., s. 50.

65 Işın, Ekrem, "Osmanlı Materyalizmi", **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ans.** İletişim Yay., İst., (y.t. yok), C.2, s. 369.

Bu noktada materyalist görüşleri de "hesaba katılarak". "sosyalist" olduğu hükmü kuvvetlenir. Çapanoğlu'na göre,

"B.Tevfik gerçi politika hayatına atılmamıştı, partilere girmemişti, ama yeni kuşakların politik düşüncesine ışık tutacak, onları o güne kadar bilinenden büsbütün başka ve zıt bir yöne, sosyalizme doğru itecek bir çeşit fikir politikacılığını pekâlâ yapıyordu. Ve bizde bunu ilk yapan da odur."⁶⁶

Bu genel kanâat yanında, 15 Eylül 1910'da kurulan Osmanlı Sosyalist Fırkası mensupları arasında Bahâ Tevfik'i de sayanlar vardır. Bunların arasında Osmanlı Sosyalist Fırkası kurucularından Dr. Refik Nevzad'ın kendisine yazdığı mektubu ve Bezmi Nusret'in bir mektubunu mesnet gösteren Tarık Zafer Tunaya en köklü iddia sahiplerinden biridir.⁶⁷ Ancak Bezmi Nusret, Bir Roman Gibi'de Bahâ Tevfik'in hiçbir partiye girmediğini açıkça belirtir.⁶⁸ Bu konuda yürütülen fikirler temelde bu iki kaynağa bağlı yorumlardır. Genel kanâat ise Bahâ Tevfik'in fiilen partiye katılmadığı halde, daha önce "Haftalık İzmir" gazetesini çıkardıkları Hüseyin Hilmi'ye partiyi açma konusunda "akıl hocalığı" yaptığı yolundadır. Bezmi Nusret'e göre:

"Hüseyin Hilmi, Bahâ Tevfik'in elinde bir âlet idi. Ona sosyalistliği öğreten, İştirâk Gazetesi'ni neşrettiren hep Bahâ idi."⁶⁹

Çapanoğlu da bu kanâatı paylaşıırken Bahâ Tevfik'in particiliği bir eğlence olarak aldığını belirtir:

"Osmanlı Sosyalist Partisi, bu acayip kurum, toplumumuzun sosyal uyanışa hazır olmaktan henüz çok uzak olduğunu pek iyi bilen Bahâ Tevfik için sadece bir

⁶⁶ Çapanoğlu, Münir Süleyman, a.g.e., s. 94-95.

⁶⁷ Tunaya, Tarık Zafer, **Türkiye'de Siyasal Partiler**, Meşrutiyet Dönemi, C.1, Hürriyet Vak.Yay., İst. ,1984, s.247-255.

⁶⁸ Kaygusuz, Bezmi Nusret, a.g.e., s. 78.

⁶⁹ a.g.e., s. 78.

'deneme' ya da bir 'eğlence', derbeder Hüseyin Hilmi için de sadece bir işti. Geçim yolu."⁷⁰

Bu fikre bağlı olarak partinin yayın organlarından İştirâk'teki yazılardan çoğunun Bahâ Tevfik'e ait olduğu iddia edilir. İddiaya göre yazı yazacak kapasitede olmayan Hüseyin Hilmi bunlardan bazılarının altına imzasını atarmış.⁷¹ Çapanoğlu da İştirâk'teki mühim yazıları "En çok Bahâ Tevfik, bazan da Hamid Suphi yazardı. Bahâ Tevfik'in imzasız yazdığı yazılar, meselâ derginin üçüncü sayısında çıkan 'Sosyalistliğin Âtisi' başlıklı yazı, açıkça ihtilâl bayrağı kaldırıyor, işçileri birleşmeye çağırıyordu." diyerek bu fikre bir noktada iştirâk eder.⁷²

Mehmet Ö. Alkan dışında⁷³ bu konuya temas eden bütün kaynaklar Bahâ Tevfik'in partinin "fikir babası" olduğu ve İştirâk'te imzasız yazılar yazdığı konusunda birleşirler. Hattâ Şükran Kurdakul onun "Partinin kurulucuları ve ilk merkez yönetim kurulu üyeleri arasında" olduğunu ve "İştirâk Gazetesi'ni çıkardığını" dahi iddia eder.⁷⁴ Daha ihtiyatlı kaynaklar arasında olan Hürriyet ve İtilâf Fıkrası isimli eserde Ali Birinci "Fırkanın Bahâ Tevfik'in tavsiyesiyle kurulduğu ve Hüseyin Hilmi için geçim yolu olduğu ileri sürülmektedir." ifadesini tercih eder.⁷⁵

Mehmet Alkan ise, "Sosyalistliğin Âtisi" başlıklı yazı da dâhil olmak üzere İştirâk'te çıkan bütün imzasız yazıların 1910 yılında Haydar Rifat tarafından çevirilen ve İştirâk çıkarken henüz basılmamış olan "Sosyalizm"

⁷⁰ Çapanoğlu, Münir Süleyman, a.g.e., s. 51.

⁷¹ Zeki Cemal, "Amele Hareketleri: Memleketimizde Amele Hareketlerinin Tarihçesi I", **Meslek**, nu.21, 5 Mayıs 1925, s.11.

⁷² Çapanoğlu, Münir Süleyman, a.g.e., s 54.

⁷³ Burhan Şaylı, Mehmet Ö. Alkan'ın İstanbul Ün. Siyasal Bilgiler Fak. Doktora öğrencisi olduğunu belirtir.

⁷⁴ Kurdakul, Şükran **Çağdaş Türk Edebiyatı-Meşrutiyet Dön.**, May Yay. İst. 1976, s. 518.

⁷⁵ Birinci, Ali, **Hürriyet ve İtilâf Fıkrası**, Dergâh Yay., İst., 1990 ,s.40.

adlı eserden iktibas olduğunu, bazı yazılarda yer alan “H.R” veya “H.” kısaltmalarının ise Haydar Rifat’ın baş harfleri olduğunu belirtir. Sonuç olarak da “Bahâ Tevfik hiç bir imzalı yazısında sosyalizmin savunuluculuğunu yapmamıştır.” ve “İştirâk’te imzasız yayınlanan ve Bahâ Tevfik’e atfedilen yazılar da Bahâ Tevfik’e ait değildir.” der.

Bu fıkre ek olarak Bahâ Tevfik’in uç noktalarda gezmekten çekinmediği, bu sebeple de pek çok insanın tepkisi ile karşılaşmaktan korkmadığı halde “sosyalist” olduğunu gizleme ihtiyacı hissedeceğinin pek mantıklı görünmediğini söyler.⁷⁶

Bahâ Tevfik daha sonra yazacağı Felsefe-i Ferd isimli eserde “Bence Sosyalizm; birey ve bireyin meziyetleri aleyhine toplum hayatını güçlü kılmaya çalışan bir toplumsal öğretilerdir (...) “Anarşizm’e gelince (...) Anarşizm demek ancak bireyi yaşatmak ve bireye, bireyin özgün meziyetlerine karşı olan bütün güçleri mahvetmek demektir.

“Anarşizm’ demek; bireyin üzerinde doğa yasalarından başka bir yasa bırakmamak, muazzam hayat kavgası düstûrunu bütün çıplaklığıyla ortaya çıkarmak demektir.” diyerek iki doktrini anlatır. Sonuçta da, “Ben bu yeni çağın içinde ‘anarşizm’i görüyorum. Kanımca kölelikten, ücretli köleliğe ve ücretli kölelikten sosyalistliğe geçen insanlık en sonunda anarşizme ulaşacak ve orada bireyselliğin bütün bağımsızlığını, bütün azametini duyumsayacaktır.” diyor.⁷⁷ Burada tercihi açıkça belirtilmiştir. Yapısı gözönüne alındığında da “anarşizm” ona daha uygun görülmektedir.

Bahâ Tevfik 1910 yılı sonlarında bir mizah gazetesi çıkarmaya karar verir. İsmi konusunda çok düşünüp araştırmalar yapar. Çapanoğlu’nun

⁷⁶ Alkan, Mehmet, “Düşünce Tarihimizde Önemli Bir İsim: Bahâ Tevfik”, **Tarih ve Toplum Der.**, İletişim Yay., İst., Nisan 1988, Sayı 52, s.43/235.

⁷⁷ Bahâ Tevfik, **Felsefe-i Ferd**, s.111-112.

anlattığına göre "şâir ve heccav" Deli Rıfıkı'nın tavsiyesiyle "Eşşek" ismine karar verir.⁷⁸

Osman Nihad ise bu ismin bir Fransız esprisinden kaynaklandığını anlatır.⁷⁹ Gazetenin çıkarılış sebebini Zekâ'yı finanse etmek olarak

78 Çapanoğlu, Münir Süleyman, **Basın Tarihimizde Mizah Gazeteleri**, (Yaye. yok) İst., 1970, s.114.

79 Rahmetli, "Zekâ" mecmuasının çıkarmağa karar verir ve bir hayli zahmetlere katlanarak çıkarmağa muvaffak olur. Fakat münderecâtı ciddi olduğu için bermutad ziyan eder. Bahâ Tefik Bey bir taraftan "Zekâ"nın masrafını karşılayacak çare ararken, diğer taraftan da, "Alfred -Foilée"nin :

- Fransa! Nereye Gidiyorsun?

başlıklı kitabını tercüme ediyormuş, Tefik Bey yeniden çıkarmak istediği mizah mecmuasının ismini, işte bu sırada bulmuştur.

Alfred Foillee bu kitabında, Fransanın o zamanki idare sistemini o kadar ağır ithamlarla tenkit etmiş ki, bu yüzden açlığa, sefalete ve son derece mahrumiyete düşerek, bedava denecek kadar ucuz bir aylıkla kiraya verilen bir buğday ambarının tavan arasında yatıp kalkmağa mecbur olmuş.

Alfred burada hastalanır, mahallenin doktoru çağırılarak muayene ettirilir, doktor reçetesini yazıp gider. Ertesi gün hastanın vaziyetini görmek için yanına giden doktor, odadan içeri girince Alfred ağlamaya başlar. Doktor sorar:

- Üstad! Ne ağlıyorsun, öleceğim diye mi?

Alfred, yatağında doğrulduktan sonra:

- Hayır! der. Ölümünden korkarak ağlayan adam, dünyanın en ahmak insanıdır. Ben öleceğim diye ağlamıyorum, senin vizite paranı ve eczacının ilaç bedelini ödeyemedim diye ağlıyorum.

Bunun üzerine doktor:

- Üzülme üstadım! Paris halkının ekserisi eşektir!

Diyerek elini cebine sokar ve bir deste para çıkararak üstadın önüne yığar.

- Buyurunuz, param yok diye de ağlamayın, bu paraları istediğiniz gibi harcayabilirsiniz!

Alfred Foillee, yatağında biraz daha dikilerek:

- Doktor! O paralarınızı alınız ve cebinize koyunuz! Madem ki Paris halkının ekserisi eşektir. Ben senden hakkım olmayan bu parayı alırsam, Paris halkının ekserisinin düştüğü derekeye düşerim. Bırak beni döşegimde aklıktan, fakat insanca öleyim!

Cevabını verir.

İşte Bahâ Tefik Bey doktorun:

- Paris halkının ekserisi eşektir! cümlesinden, çıkaracağı gazetenin adını bulur. "Eşek" ...İşin garibi müvezzillerin Köprüde sabahleyin vapurdan çıkanlara:

- Eşek! yeni çıkan Eşek

gösterir. Ancak, gazetenin çıkış tarihinin "Zekâ" ile aynı tarihlerde verilmesi yanlış hatırlamadan kaynaklansa gerektir. Bahâ Tevfik'in daha sonra Zekâ'da yayımlanan "Ne Günlere Kaldık Yarabbi" isimli yazısında Rıza Tevfik'in Felsefe Mecmuası ile Eşşek Gazetesini bir arada düşünemediğine dair eleştirisini cevaplandırır.⁸⁰ Bu da finanse etmeye çalıştığı derginin Felsefe Mecmuası olduğu şeklinde yorumlanabilir. Ancak bu "Eşşek" in ikinci defa çıkarıldığı 19 Temmuz 1328 (1 Ağustos 1912) le bağlanabilir."

Bir mizah gazetesine bu isimle yayım izni almak zordur. "Eşk" diye dilekçe verip onaydan sonra "Ş"nin üzerinde "şedde" koydurulmuştur.⁸¹ Bu da Bahâ Tevfik'in kurnazlığının örneklerinden biridir.

Dönem içerisinde mizah gazeteleri pek uzun ömürlü olmazlar. Şemseddin Kutlu'ya göre,

"Bu gazetelerden en inatçısı, ismine tam bir uygunluğu olan 'Eşşek'tir. Eşşegin başlığı altında masaya oturmuş yazı yazan, gözünde monoklu olan, kerli ferli giyimli bir eşek resmi vardı. Üç dört sayıdan sonra gazetenin kapatılması üzerine, sahipleri işi inadına bindirmiş, beşinci sayıyı yine aynı klişe içinde fakat bu defa Kibar ismiyle çıkarmışlardı. Hükümet, Kibar'ı da kapatınca sahipleri yine yılmamışlar, altıncı nüshayı Malûm adıyla neşretmişlerdir. Yalnız bu sefer eşek başlıkta doğrudan doğruya görülmüyor. Masanın arkasında dehşetli uzun iki kulak sallanıyordu. Gazete sahipleri ancak bunun da kapatılması üzerine pes demişlerdi."⁸²

Diye bağırıldıkça satılır, kapılışılır, sürüm gittikçe çoğalır ve "Zekâ" mecmuasının zararı kapandığı gibi kâra da girilir.

(Nihad, Osman, "Eşek Gazetesi", **Türk Mizahçıları** (Hilmi Yücebaş), Orhan Mete Mat., İst., 1958, s. 93-94.

80 Bahâ Tevfik, "Ne Günlere Kaldık Yarabbi", **Zekâ Mec.**, nu. 29, 17 Nisan 1330)

81 Çapanoğlu, Münir Süleyman, a.g.e. s. 117.

82 Kutlu, Şemseddin, "Meşrutiyet Devrinde Mizah Gazeteleri", **Türk Mizahçıları** (Hilmi Yücebaş), s.24.

Çapanoğlu, "Eşşek"ın 1912 Ağustosunda başında tekrar çıkartılmaya çalışıldığını ancak bu teşebbüsün de uzun süreli bir gazete çıkarmaya yetmediğini belirtir.⁸³

Bahâ Tevfik, 1911 Mayısında "maîşet derdi yüzünden Karagöz Gazetesi'nin başmuharrirliğini yapmaya" başladı.⁸⁴ Aynı mecbûriyete Çapanoğlu da işaret ederek, "Karagöz'deki zoraki mizahçılığı - buna geçim belâsından katlanıyordu- onu çok yormuştu. Günün şaşkın aydını 'Zekâ'lara, 'Felsefe'lere metelik vermiyordu. İş Karagöz'lere, 'Eşek'lere kalmıştı. Ne yapacaktı biçare Bahâ? Neyle geçinecekti" diye yazar.⁸⁵ Bu ifadelerde çizilen "zoraki mizahçı" tipine karşılık Raif Ogan onun için, "Mizah vadisindeki ustalığı, felsefedeki yetkisinden az değil idi. Karagöz Gazetesi'nin başyazarlığında gerçek bir muvaffakiyet göstermişti. Sakallı Rıfki dahi Karagöz'de önce Bahâ'nın yardımcısı olarak, sonra müstakilen hizmet etmiştir." diyor.⁸⁶

Suphi Ethem ise Karagöz'deki çalışmasında" Sezar'ın Roma'da ikinci olmaksızın bu köhne şehirde birinci olmağı tercih ederim." fikrine istinaden "sebat ettiği"ni yazar; aynı kaynaktan edindiğimiz bilgiye göre B.Tevfik bu dergide birçok zorluklarla karşılaşmış fakat zorluğuna rağmen ölümüne kadar bu gazetenin başmuharrirliğini yapar.⁸⁷

Karagöz'ü neşreden, Ali Fuat, 18 Mart 1912'de **Yirminci Asırda Zekâ Mecmuası'nı** çıkarır ve onun da başyazarlığına Bahâ Tevfik'i getirir.

83 Çapanoğlu, Münir Süleyman, a.g.e., s.117.

84 Kaygusuz, Bezmi Nusret, s. 51.

85 Çapanoğlu, Münir Süleyman, **Türkiye'de Sosyalizm Hareketi ve Sosyalist Hilmi**, s. 95.

86 Ogan, M. Raif, "Mizah Edebiyatının Üzerine", **Türk Mizahçıları** (H.Yücebaş), s. 12.

87 Suphi Ethem, a.g.m. s. 2.

Onbeş günde bir çıkartılan derginin 14 Ekim 1912'de, 16. sayıdan sonra, Balkan Savaşı sebebiyle, yayımına ara verilir.⁸⁸

Bahâ Tevfik bu yıllarda yine memuriyete döner. Raif Ogan bu hizmetini şöyle anlatır:

“Benim Rehber-i İttihad Lisesi adı ile te’sis ederek 25 sene Türk irfanına hizmet eden ve bu günün ilim adamlarında bir hayli değerli insana menşe’ olmak sıfatını taşıyan mektebimin felsefe hocalığını merhûm üstadımız Feylesof R. Tevfik’ten evvel deruhte etmiş ve iki sene fahrî olarak Türk çocuklarına Felsefe sevgisini ve bilgisini aşılamıştır.”⁸⁹

Abdullah Uçman da İslâm Ansiklopedisi’nde B. Tevfik’in Meşrutiyet sonrası Meclis-i Âyan katipliğindeki görevini belirttikten sonra, Rehber-i İttihad-ı Osmanî Mektebi’ndeki hocalığını ölümüne kadar devam ettirdiğini kaydeder.⁹⁰

Bahâ Tevfik’i bugüne taşıyan asıl çalışması Felsefe Mecmuası’nın neşridir (1913). Aynı yıllarda Selanik’te M. Zekeriya’nın çıkardığı Yeni Felsefe Mecmuası’na rağmen “gerek amaç ve içerik, gerekse felsefeyi daha yoğun işlemesiyle” ilk Felsefe Dergisi olmak niteliğine Bahâ Tevfik’in çıkardığı mecmua uygun görülür.⁹¹ Millî Kütüphane’de “bir cild” olarak

88 Bağcı, Rıza, a.g.t. s 34.

89 Ogan, M. Raif, a.g.m. s. 12.

90 Uçman, Abdullah, “Bahâ Tevfik”, **İslâm Ans.** , s. 452.

Buradaki çalışmalarının süresi hakkında da farklı bilgiler verilmiştir. Şükran Kurdakul “Kısa bir süre” bu işi yapıp memuriyetten ayrıldığını yazmışsa da bununla ilgili bir kaynak gösterilmemiştir.

91 Alkan, Mehmet Ö., “Felsefe Mecmuası”, **Tarih ve Toplum Der.**, İletişim Yay. İst. 1989, sayı 66, s.49/369.

Mecmuanın yayım tarihi konusunda Hilmi Ziya Ülken (a.g.e, s. 366) 1912, Süleyman Hayri Bolay 1911 (a.g.e., s. 78). Türk Dili Edebiyatı Ans. 1910 tarihini verirler. Oysa Karagöz’ün 23 Teşrin-i Evvel 1329 tarihli 571 numaralı nüshasında Mecmuanın 1. cildinin neşredildiğine dair ilândan derginin 1913 te yayımlandığı anlaşılır.

onbeş günde bir çıkabileceğini belirten Alkan ayrıca derginin on sayı çıkarılabildiğini yazar.⁹²

Hilmi Ziya, "Mecmua"daki yazıların hepsini Bahâ Tevfik'in yazdığını söylerse de⁹³ bu doğru değildir. Mecmua'da Memduh Süleyman, Naci Fikret, Mehmet Necib, Ahmet Nebil'in yazıları, Ömer Seyfeddin'in şiirleri de yayımlanır.

19 Haziran 1913'te Bahâ Tevfik tarafından "yazı kadrosunda Şehabeddin Süleyman'ın da bulunduğu Çocuk Duygusu adlı bir dergi de çıkarılmıştır."⁹⁴ Derginin başyazarı olan Bahâ Tevfik, derginin "Çocukların tezyid-i malûmat ve tezhîb-i ahlâk etmelerine hadîm" olmak yolundaki amacına uygun yazı ve hikâyeler yazar.

Bahâ Tevfik 15 Mart 1913'te yayımlanmaya başlayan "İslâm ve Türklüğün faidesine çalışır" Büyük Duygu Mecmuası'nda 15 Ekim 1913'ten itibaren felsefî ve sosyal konulu yazılar yazar.

Karagöz Salnâmesi, Muhtasar Felsefe, Felsefe-i Edebiyat ve Şâir Celis gibi eserleri son dönemde yazılmıştır. Muhtasar Felsefe, Rehber-i İttihad-ı Osmanî'deki Felsefe dersi notlarının toparlanmasıyla oluşturulmuş bir eser. Felsefe-i Edebiyat ve Şâir Celis ise bir biyografi denemesidir.

Bahâ Tevfik'in son eseri 1332 (1916) yılında yayımlanmış olan **Felsef-i Ferd** isimli kitaptır. Bu eserde yer alan Flober'in Fizyolojisi adlı makale⁹⁵ daha önce yayımlanan Tedkikât'ın birinci kısmında yer almıştır.

92 Alkan, Mehmet Ö., a.g.m., s. 51/371.

93 Ülken, Hilmi Ziya, a.g.e., s. 366.

94 Polat, Nazım, a.g.e., s. 47.

95 Bahâ Tevfik, **Felsefe-i Ferd**, s 83-88.

Bir sene kadar kapatılan Yirminci Asırda Zekâ Mecmuası 1914 Şubatında yeniden yayımlanmaya başlanır ve Bahâ Tevfik'in son yazıları bu mecmuada çıkar. Aynı zamanda bu yıllarda derginin sorumlu müdürüdür.

Yirminci Asırda Zekâ Mecmuası'nın 5 Mayıs 1330 (18 Mayıs 1914) tarihli 31. sayısında Bahâ Tevfik'in fotoğrafının altındaki,

"Sermuharririmiz Bahâ Tevfik merhûm bundan onbeş gün mukaddem hastalanarak görülen lüzûm üzerine karaciğerinde bir ameliyat-ı cerrahiye icra edildiği halde şifayâb olmayıp evvelki gün irtihâl-i dâr-ı bekâ eylemiştir. Rahmetullahı aleyh."

yazısı Bahâ Tevfik'in öldüğünü okuyucuya duyurur.⁹⁶

Bahâ Tevfik, Suphi Ethem'in Hayat ve Mevt kitabına yazdığı önsözde ölümü bir istirahat olarak gördüğünü belirtir:

"Ölümünden korkmak, öldükten sonra türlü türlü hayat tahayyül edenlere göredir. Mechûl bir akîbetin ihtimallerle dolu kanatları onları döver durur (...). Halbuki ölümü ebedî bir istirahat telakkî edenlere göre bundan daha tatlı ne olabilir?

"(...) Ademde hiç bir ızdırap yoktur, o bir uykudur ki her şeyi teskîn eder. Bütün hırsların, nihayetsiz emellerin, faidesiz didişmelerin üzerine zamanın görünmez elleriyle örülmüş nisyân örtüsünü örter."⁹⁷

Onu en son gören arkadaşlarından biri olan Suphi Ethem onun "ebedî istirahatate intikal"ini şöyle anlatır:

"Bahâ mayısın altıncı salı günü zevalden sonra ufûl etmişti. Biz onu Karacaahmet Mezarlığı'nın merbût topraklarına çarşamba günü öyleden sonra tevdi'ettik".

"O gün bahârın bir az müstesna bir günüydü. Mahdût bir kaç arkadaş, cenazeyi taşımak için tutulmuş dört iri vücudlu hamal Bahâ'nın yirmi otuz talebesi işte cenaze merasimine iştirâk eden cemaat."⁹⁸

⁹⁶ Zekâ Mec., 5 Mayıs 1330 (18 Mayıs 1914) nu. 31.

⁹⁷ Bahâ Tevfik, "Hayat ve Mevt", Zekâ Mec., 17 Mart 1330, nu.26, s.47.

⁹⁸ Suphi Ethem, a.g.m. s.2.

Ölüm haberinin kendi çıkardığı Zekâ ve Karagöz gibi yayım organlarında bile bir kaç cümleyle⁹⁹ geçirilmesi onun dostu olmadığının en güzel işaretidir. Çünkü hayatı gazete ve dergilerin çevresinde geçmiştir. Onun bu sahipsizliğini ölümünden on altı gün sonra bir sütünde verilen toplu intibaların birinde Suphi Ethem şöyle özetler:

“Bahâ'nın ufûlü bana hayatta ihtimal veremediğim bir çok hakikatleri daha öğretti. İnsanların vefâdaki ihmallerini, nisyânlarını herşeylerini musamaha edeceğim. Fakat muhitimizin zekâyâ, cehd ü ikdâma, bilhassa diğerlerini yükseltmek için şebab-ı ömrünü tebâh edercesine çalışan zâtlara karşı izhar etmekte olduğu bu kayıtsızlığı hiç bir vakit unutamayacağım”¹⁰⁰

Ölümünün ardından onu hatırlayanlardan biri de Ömer Seyfeddin'dir. Aynı sütünde yayımlanan notu mânidârdır:

“Bahâ Tefvik

“Çok çalışkandı. Çok zekiydi. Fakat gayesizdi. O zekâsıyla ve o sa'yiyle mükemmel bir filozof olacakken yalnız bir FANTAZİST oldu.

“On yedi cilt kitap neşrettiği halde milletine hizmeti mahdûd kaldı.

“Ey gençler! Onun yorulmak bilmez çalışkanlığını seviniz! Fakat sakın gayesizliğini taklîd etmeyiniz. Çünkü asrımız milliyet ve faide asrıdır. Ve ilimdeki mefhûmlar artık 'şe'niyet-realite' den çıkarılır, yoksa arzu; heves ve ihtirastan değil”.¹⁰¹

99 Karagöz, 10 Mayıs 1330, nu.621.

100 Suphi Ethem, Zekâ Mec, 22 Mayıs 1330, nu.32.

101 Ömer Seyfeddin, Zekâ Mec., a.g.y.

I. BÖLÜM

20. YÜZYILIN BAŞINDA TÜRKİYE'DE FELSEFE HAREKETLERİ VE BAHÂ TEVFİK

Tanzimat öncesinde XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti'ndeki eğitim müesseselerinin başlıcaları Medreseler ve onların uzantısı olan okullardır. Buralarda Osmanlılık fikrine bağılı olarak Avrupai fikirlere müsamaha edilmez; ancak İkinci Meşrutiyet'ten sonra Batılılaşmak ve İslâm fikri bağdaştırılmaya çalışılmıştır.¹⁰²

Tanzimat Fermanı'yla devletin Batı tesirine müsamahası değıl, kendi eliyle onu yerleştirmeye çalışması "mevzû-i bahis" olur. Batıda fikirlerinden en çok etkilenilen devlet Fransa'dır. "Tanzimatçı literatürde, siyasî fikirlerinde, edebî duyuş ve anlayışlarında daha ziyade Fransız literatürü örnek ve rehberlik etmiştir." Fransa'ya gönderilen öğrenciler bu literatürün yerleşmesinde önemli rol oynarlar.

Felsefi çalışmalara ışık tutacak isimlerden biri, bu öğrencilerden olan **Hoca Tahsin Efendi**'dir. Orada dinî görevini yaparken fen ilimleri alanında dersler alır. Bu arada Buchner'den etkilendiğı ve materyalist eserleri incelediğı kaydedilir. Fikirleri vuzûh kazanmış olmasa da felsefi konulara bakışıyla daha sonraki gelişmelere zemin hazırlamıştır.¹⁰³

¹⁰² Çubukçu, İbrahim Agâh, **Türk Düşünce Tarihinde Felsefe Hareketleri**, T.T.K. Bas., Ank., 1991 s.51.

¹⁰³ Akgün, Mehmet, **Materyalizmin Türkiye'ye Giriş ve İlk Etkileri**, K.Bak. Yay., Ank., 1988, s.162.

Bu grup içinde **Şinâsi**'nin daha sonraki nesillere örneklik etmiş olması sebebiyle özel bir rolü vardır. Fransa dönüşünde Agâh Efendi'yle çıkardıkları Tercüman-ı Ahvâl Gazetesi Batılı anlayışın propagandasını yapar. Kendi çıkardığı Tasvir-i Efkâr'da bu fikirlerini yazmaya devam eder. Bir süre sonra kendisinin soruşturmaya uğrayacağı yolundaki endişeleri yüzünden Paris'e kaçar. Bu Paris yolculuğunda pozitivist Ernest Renan'la tanışır ve fikirlerinden etkilenir. Bu bizim edebiyatımızın da pozitivistliğe açılması demektir.¹⁰⁴

Bir başka isim **Münif Paşa** da ilim ve fennin yayılması için Cemiyet-i İlmiye-i Osmâniye'yi (1860) kurar. Bu cemiyeti tanıtmak amacıyla çıkardığı Mecmua-i Fünûn'da pek çok felsefî yazı yayımlar. Burada özellikle "Tarih-i Hükemâ-yı Yunan" başlığı altında Yunan filozofları tanıtılır. "Bu durum Osmanlı fikir dünyasında felsefenin yavaş yavaş yer almaya başladığını göstermektedir."¹⁰⁵ Münif Paşa'yı takip eden isim Beşir Fuad'dır.

İlk pozitivistimiz olarak nitelenen **Beşir Fuad** özellikle Buchner'den etkilenip metafiziği ve dinî inançları reddederek daha sonra gelişecek materyalizme zemin hazırlayan en önemli isimlerden biri olur. Pek çok eserinin yanında kendi çıkardığı Güneş (Haver) Mecmuası'nda ve Envâr-ı Zekâ'da bu fikirlerini yayan yazılar yazar.¹⁰⁶

İnançlı bir insan olması, materyalizme karşı görünmesine rağmen Dağarcık'ta yayımlanan yazısıyla **Ahmet Mithat Efendi** de pozitivist bir insan olarak karşımıza çıkar.

Gerek Hoca Tahsin, gerek Beşir Fuad "dağınık ve metodsuz çalışmalarıyla" materyalizme zemin hazırlayan insanlardır.¹⁰⁷

104 a.g.e., s. 90.

105 a.g.e., s. 118.

106 a.g.e., s. 185.

107 a.g.e., s. 92.

Siyasî sahada Tanzimat'ın diğer iki ünlü ismi Namık Kemal ve Ziya Paşa yönetimle barışık görünmelerine rağmen Yeni Osmanlı Derneği üyesi oldukları için bir süre sonra İstanbul'da rahat çalışamaz hâle gelip Londra'ya giderler. Orada çıkardıkları Hürriyet Gazetesi'nde "kuvvetlerin ayrılığı ilkesine dayanan "meşrutî bir rejim" teklifini kamuoyuna sunarlar.

Yeni Osmanlılar'ın mücadelesi **Mithat Paşa**'nın da katkılarıyla Birinci Meşrutiyet'in ilânını sağlamış ise de II. Abdülhamit'in meclisi feshiyle hayatiyet kazanmaz. Mithat Paşa da sürgüne gönderilir. Bir süre sonra Paris'e yerleşir ve orada pozitivist insanlarla ahablık eder.¹⁰⁸

Yeni Osmanlılar'dan etkilenen tıbbiyeli öğrenciler İttihat ve Terakki Cemiyetini kurarlar. Bu cemiyet içinde bir süre sonra Ziya Gökalp'i de görürüz. II. Abdülhamit idaresine karşı İttihatçılar'ın verdiği mücadelede başlıca silah yine bir süreli yayındır: Meşveret. Birbirine zıt fikirleri olan Ahmet Rıza, Mizancı Murat veya Prens Sebahâttin gibi isimler tek ortak hedef II. Abdülhamit'e muhalefet konusunda birleşirler. Nihayet bu çabalar İkinci Meşrutiyet'in ilanı ile sonuçlanır.

İkinci Meşrutiyet'in en bariz özelliklerinden biri, bir çok fikrin, hattâ birbirine zıt fikirlerin birdenbire yayılmasıdır. Çıkartılan bir çok dergide "İslamcılığa, Türkçülüğe ve Avrupacılığa ait halk seviyesinde yayınlar yapılmıştır. Artık Batı'nın yeni problemleri üzerinde yayınlar ve tartışmalar fertçilik-toplumculuk, sosyalizm-kapitalizm, hürriyetçilik-devletçilik, tekâmülcülük, devrimcilik vb. kutuplar üzerinde dolaşmaktadır."¹⁰⁹

108 a.g.e., s. 234.

109 a.g.e., s. 96.

Tohumları Tanzimat'ta atılan pozitivist felsefenin daha geniş olarak işlendiği ilk yayın Edebiyat-ı Cedîde'cilerin Servet-i Fünûn Dergisi'dir:

"1984 de kurulan Serveti Fünûn Dergisi, Türkiye'de Batıya ait müspet bilimleri yansıtmak için yayın yapar görünmekle beraber gerçekte bir edebiyat ve fikir dergisiydi. Recaizâde Ekrem'in Edebiyat-ı Cedîde (Yeni Yazın) akımı düşün hareketlerinde de öncülük etmeğe çalışıyordu. 1896'dan sonra dergi fikir açısından daha ağır basmağa başladı. Bu akım, edebiyatta pozitivist sanat felsefesine dayanmayı yeğledi. Bu sıralarda Tevfik Fikret'in de ünü yayılmıştı. Servet-i Fünûn yazarları, edebiyat ve düşünceyi birlikte yürüttüler. Sanat için sanat kuramını benimsediler. Derginin belli başlı yazarları arasında Hüseyin Cahit Yalçın, Mehmet Rauf, Cenap Şehabettin, Kadri Cavit ve Ahmet Şuayib vardı. Bunlar içinde felsefe açısından en güçlüsü Ahmet Şuayib'dir.

"**Ahmet Şuayib** özellikle Taine'nin pozitivist fikirlerini yorumlayan makaleleriyle dikkat çeker."¹¹⁰

Ahmet Şuayib'in pozitivist çağrışımlarının bir adım sonrasında **Abdullah Cevdet** ve dergisi İctihad karşımıza çıkar. Bu dergide felsefi gelişimden bahsedilmekle kalınmaz bu fikirler açıklanmaya başlanır. "Lucretius, Epicure, Ernest Renan, Darwin ve Ludwig Büchner gibi materyalist düşünürlerin tanıtımı yapılır. Türk fikir dünyasında materyalist fikirleri ihtiva etmesiyle tanınan, Darwinizm, Vahdet-i Mevcut, Tabiat, Madde ve Kuvvet vesaire gibi eserlerin okunması tavsiye edilir."¹¹¹

Bu noktada materyalizmi sistemli ve şuurlu bir şekilde savunan BAHÂ TEVFİK felsefe tarihimiz içinde yerini alır. Felsefeyi "geleceğin ilmi" olarak gören "Bahâ Tevfik'in bu niyeti hemen bütün eserlerinde bellidir. Özellikle Felsefe Mecmuası bu konudaki niyetinin en açık delilidir.

¹¹⁰ Çubukçu, Agâh, a.g.e. .s. 55-56.

¹¹¹ Akgün, Mehmet, a.g.e., s. 143.

Hilmi Ziya'ya göre bilhassa Rıza Tevfik'le ilgili tesbitlerinde yanılmasına rağmen "Bahâ Tevfik, bazı yeni meseleler getirmiş bir düşünürdür. (...) Bize radikal hareketi öğretti, karar verme problemine örnek oldu. O zaman materyalizm gibi korkunç bir sözü bayrak yapmaktan korkmadı."¹¹² Bahâ Tevfik'le ilgilenen herkes Hilmi Ziya'nın bu tesbitini benzer kelimelerle tasdikler. Süleyman Hayri Bolay da onun bu yönünü "Bahâ Tevfik, materyalizmi yayabilmek için zekâsını durmadan çalıştırmış, dikkati çekebilmek için elinden gelen bütün gayreti sarfetmiştir. Cür'eti sayesinde cemiyette yerleşmiş inançlara, gelenek ve göreneklere karşı savaş açmıştır."¹¹³ cümleleriyle anlatır.

Hilmi Ziya Ülken bu yolda Bahâ Tevfik'i lider kabul eder. Yazıp çizilen pek çok şeydeki imzalara rağmen fikrin kaynaklığını onun yaptığını savunur. Ancak bu konudaki kaynakların çoğu Ahmet Nebil, Suphi Ethem, Memduh Süleyman gibi isimlerin onun fikir arkadaşları olduğunu ifade ediyor. Arkadaşlarıyla kurdukları Teceddüd-i İlmî ve Felsefî Kütüphanesi bu alandaki çalışmalarını çabucak halka duyurma çabalarının ürünüdür. Nitekim birbuçuk senede on bir kitap bu konudaki şuûrlu yaklaşımlarının neticesidir.

Bahâ Tevfik felsefî fikirlerinin temelinde ahlâk ve mantık kavramlarını görür. "İyi ve doğru düşünebilmek ve düşündüğü gibi de hareket etmek işte felsefenin iki temel mes'elesi: Mantık ve ahlâk".¹¹⁴ "Ahlâk, metafizik gibi görünen iyi ve kötüyü ayırmaktan ziyade, iyi olduğu kabul edilen hareketlerin icrası, kötülüğü görülen hareketlerin de yapılmaması azmini kuvvetlendirmekle uğraşır. Yeni ahlâkın hedefi teori

¹¹² Ülken, Hilmi Ziya, a.g.e., s 367.

¹¹³ Bolay, Süleyman Hayri, a.g.e., s.105.

¹¹⁴ Ülken, Hilmi Ziya, a.g.e., s. 268.

değil aksiyondur. İyi ve kötünün belirlenmesine gelince, bu ahlâkın değil bütün ilim ve tekniklerin en esaslı görevidir.”¹¹⁵

Ludvic Buchner'in Madde ve Kuvvet'ini çeviren ve bu çeviriyle büyük tepki alan Bahâ Tevfik daha sonra makalelerinde o kitaptaki fikirleri kullanır. Buna göre temelde “maddesiz kuvvet, kuvvetsiz madde olmaz” prensibine dayanan bu eserle”materyalizm ilk defa sarıh olarak ateizm ve monizm şeklini almıştır. Ruh ve hayat diye iki cevher olamaz.Yalnız iki sıfatı olan tek bir cevher vardır.”¹¹⁶

Bahâ Tevfik bu eserleri tercüme ettiği ve savunduğu sırada etrafında bir grup görüyoruz. “Bunlara evrimciler diyebiliriz. Suphi Ethem, Selânîk'te çıkan “Genç Kalem” Dergisi'nde yazıyordu. “Felsefe” Dergisi'nde Lamarkizm'e dair etüdler neşretti, sonra “Lamarkizm ve Darwinizm” hakkında tenkitçi bir risale, sonra da E. V. Hartmann'ın “Darwinizm” adlı eserini tercüme ederek yayınladı.”¹¹⁷

Felsefe adına yapmaya çalıştığı önemli çalışmalardan biri de bizde bir felsefe dili oluşturma gayretidir. Bu amaçla tamamlanamamış olsa da Felsefe Mecmuasında bir Felsefe Kâmusu oluşturmak için çalışmalar yapmıştır.” Bu kâmus da Seyit Şerif Cürcânî'nin ‘Târifât’, Ebu'l-Baka'nın ‘Külliyat’ gibi eserlerinin kopyası veya taklidi şeklinde meydana getirilmiş olan Taşköprülüzâde'nin Mevzuât'ül-Ulûm tarzındaki eserlere son vermesi bakımından dikkate değer.”¹¹⁸

Ahmet Nebil ve Memduh Süleyman'la hazırladıkları Nietzsche biyografisi, Ernest Haeckel'in konferansının tercümesi olan Vahdet-i Mevcûd'u, çeşitli yazarlardan iktibaslarla oluşturulan İlm-i Ahvâl-i Ruh:

115 a.g.e., s. 369.

116 a.g.e., s. 378.

117 a.g.e., s. 379.

118 a.g.e., s. 383.

Psikoloji isimli eseri, Alfred Fouaille'den özet çeviri yaptığı Tarih-i Felsefe isimli eserleri onun materyalizmi destekleyen eserleridir.

Felsefe-i Ferd'de ise felsefî fikirlerine siyasî bir boyut katarak anarşizmi savunur: "İlme dayanan yapıcı anarşizm" teklifini getirir. Ancak bu uzun vâdeli bir ideolojidir. Belli bir "gelişim"ın olması gerekir.

Kısa vadede Avrupalılaşmak gerekecektir. Ancak Avrupalılaşırken mevcut değerlerimizi korumamız gerektiğine, yani bir "sentez"e kesinlikle karşıdır. Ona göre bizde maddî ve manevî hiçbir değer yoktur. "Avrupalılaşmak medenî ve ileri olmak idealidir. Bu ideali milliyetimize değil, milletimizi bu ideale yaklaştırmaya çalışmalıyız." der. Milliyetçiliğe kesinlikle karşıdır; "Milliyet bir istibdâddır. Bunlardan kurtulmadıkça gerçek ferdî özellik meydana çıkamaz."¹¹⁹ fikirlerini savunur.

Bahâ Tevfik'in fikir tarihimizdeki yeri konusunda farklı görüşlerden bir demet sunarak bu bahsi toparlayalım:

Reşat Ekrem Koçu, İstanbul Ansiklopedisi'nde önce "çok değerli bir fikir adamamızın notu" diye aldığı bölümde,

"1909-1916 arasında neşriyat hayatı pek kısa sürdü. Materyalist olarak taassuptan çok akîde ve i'tikad ile mücadeleyle çalıştı. Felsefe-i Ferd isimli eserinde açıktan açığa anarşizmi temsil ve müdafaa etti. Gazetecilik ve muharrirlik hayatında ise prensipleri üstünde durmayarak Osmanlı cemiyetinin esas amelî mes'elelerini zamanının ihtiyacına göre zekâ ve cesaretle tenkid ve tahlil etmesini bilirdi."

dedikten sonra sonuçta, "Bahâ Tevfik, bir hakîkattir ki müfrit materyalizmin tesirinden kurtularak Türk ırfanına daha faydalı olmağa başladığı olgunluk çağının eşîğinde üfûl etmiş bir kıymettir."¹²⁰ ifadesiyle onun yerini tesbite çalışır.

¹¹⁹ a.g.e., s. 369.

¹²⁰ Koçu, Reşat Ekrem, *İstanbul Ans.*, s.1861.

Ekrem Işın da düşünce tarihindeki yerini şöyle tesbît eder:

“Beşir Fuad ve Abdulah Cevdet'ten çift yönlü etkilenmiştir. Yalnızca felsefeyi uğraş edinip, materyalizmin teorik sorunlarını tanıtmaya çalıştığından Beşir Fuad'ın siyaset dışı felsefe anlayışına dönmüş; birey ve ahlâk sorunlarını irdeleyip, düşünce öğreticiliği işlevini üstlendiğinde de A.Cevdet'in anlayışına yaklaşmıştır. Ancak Bahâ Tevfik'in materyalizmi algılayış ve yorumlayış biçimi her ikisinden de kapsamlıdır.”¹²¹

Yalçın Küçük, Aydın Üzerine Tezler'de Bahâ Tevfik'in Beşir Fuad'ın ölümünden üç yıl önce doğmasına hayıflanır. Birlikte iyi bir ekip olacaklarını; oysa kendi devrinde Bahâ Tevfik'in yalnız kaldığını düşünür.¹²²

Son hüküm Cemil Meriç'e aittir:

“Bahâ Tevfik, Beşir Fuad ve Ali Namık'tan sonra dalâlet ordusunun üçüncü gönüllüsü... İdrâkinin kapılarını her millî değere taassupla kapayan bu maddeci yazar, Batı'nın hâyide yalanlarını ilmin son sözü olarak sergiler. 'Evlenmeyin der etrafındakilere... "Evlenmeyin, çünkü bizde aile hayatı yoktur." Bu sahte nihilistin daveti alayla karşılanır. Ama irfanı tâbiyet değiştiren aydınlarımız yeni tanrılara evlatlarını kurban ederler.”¹²³

Bahâ Tevfik'ten önce materyalist fikirler farkedildiği halde onlara ihtiyatla yaklaşılmış, sadece varlıklarından bahsetmekle yetinilmiştir. Bu çerçevedeki çalışmalar “merak” olarak değerlendirilebilir.

Bahâ Tevfik ise “cesaret”i sayesinde bu fikirlere hayâtiyet kazadırmaya çalışmıştır. Arkadaşlarının da yardımıyla o zamanâ kadar adından bahsedilen kitapları tercüme ederek, onlardaki fikirleri makale haline getirerek; hattâ bir lugât çalışmasıyla materyalizme bağlı felsefi kabulleri düşünce tarihimize yerleştirmeye çalışmıştır.

¹²¹ Işın, Ekrem, “Osmanlı Materyalizmi”, **Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ans.**, s.368.

¹²² Küçük, Yalçın, **Aydın Üzerine Tezler**, C. 2, Tekin Yay., İst., 1984, s. 493-497.

¹²³ Meriç, Cemil, **Bu Ülke**, Ötüken Kit., İst., 1974, s.46.

II. BÖLÜM

EDEBİYAT HAKKINDA FİKİRLERİ

EDEBİYAT NEDİR?

Kelimeler bizim zihnimizdeki karşılığıyla “kavram” oluştururlar. Zihnimizdeki aktarılması, yani “kavram”ın açıklanması, o kelimelerin tanımlanmasını zarurî kılar. Aksi takdirde tanımlanmamış kelimelerle yola çıkarsak, bizim anlattığımız şeyle muhatabımızın anladığı şey arasında fark olacaktır. Bu da dilin mantığına aykırıdır.

Edebiyat Bahâ Tevfik’in hayatı boyunca birinci derecede ilgi merkezi olmamıştır. B.Tevfik her “gerçek”i veya “kavram”ı materyalist ve bir parça da anarşist felsefe perçeresinden değerlendirmiştir.

İlk yazı denemelerinin yer aldığı İzmir Gazetesi’nde edebî tenkid değil, küçük “mensûreleri” vardır. Ancak 1909 yılında, İstanbul’a gelmeden önce, “Tedkik-i Âsâr” adı altında “değerlendirme” denilebilecek tecrübelerle girişir.¹²⁴ Buna rağmen onun ilk “tenkid” tecrübelerinin İstanbul’daki devresinde Eşref’te yayımlandığını söylemek daha doğru olur. Bu mecmuada “Tedkikât ve Tenkidât-ı Edebiye” başlığı altında yazdığı yazılar bir takım kriterlerden mahrûm olmalarına rağmen “tenkidât” adı yazarı tarafından da uygun görülmüştür (Bu denemelerin bir kısmı daha sonra “Tecdüdü-İ İlmî ve Edebî” isimli kitapta toplanmıştır). Biz öncelikle Bahâ Tevfik’in “edebiyat”tan anladığını tesbit meramında olduğumuz için bu makalelerin değerlendirilmesini sonraya bırakıyoruz.

¹²⁴ Bahâ Tevfik, “Tedkik-i Âsâr: Eş’ar” **Serbest İzmir**, nu.16, 2 Kanun-ı Sanî 1324. (Rıza Bağcının tezindeki makale listesinden)

“Edebiyat” kavramını tesbit ettiği ve tanımına çalıştığı ilk yazısı Tenkid Mecmûası’nda çıkan “Osmanlı Edebiyatı” isimli makalesidir. Bahâ Tevfik, bu makalesinde “edebiyat” kelimesinin tanımsızlığından şikayetçidir. Farklı bakış açılarıyla edebiyatı tarif ettikten sonra sağlıklı bir tanıma ulaşmak için edebiyatın “içine girmek” gerektiğini söyler:

“Edebiyat nedir? İşte memleketimizde ya tarif olunamayan, yahut pek yanlış ve nâkıs tarif olunan mes’elelerden biri... Denilebilir ki edebiyatın ne olduğunu anlamak için asla kitaplarına ve tariflerine bakmamalıdır(...) Edebiyat ancak içine girildikten, bilhassa kendisiyle ünsiyet hâsıl edildikten sonra anlaşılabilir.

“Edebiyatın bizde bir çok telâkkileri vardır:

1. Edebiyatla ıstıgal etmeyenlere göre... Bu sınıfa nazaran edebiyat, bazan güzel söz söylemek, yazmak; bazan saçma ve boş şeylerle uğraşmak; bazan edebî yazılar yazmak ve okumak.

2. Edebiyata meraklı olanlara göre... Bunlara göre edebiyat; güzel, insan ruhunu ihtizazlara getiren, meraklı ve fâideli bir şey... Bilhassa hayatı öğretir, rûhu inceltir. Hülâsa: Güzel yazılarla uğraşmak.

3. Bunlar edebiyatla ıstıgal edenlerdir. Bu sınıfa nazaran edebiyat sanat göstermekten ibarettir. Ve zannolunuyor ki bu ta’rifle ‘edebiyata mümkün olduğu kadar yaklaşılmıştır. Madem ki böyledir sanatı anlayalım: Sanat efkâr-ı münevvereye bir eser için güzel’ dedirtebilmek hassasıdır. Bu tarif doğru olduğuna göre şimdiki edib ve şâirlerimizin edebiyatı nasıl mahdûd bir daire içine soktuklarını pekâlâ anlıyorsunuz; değil mi?”¹²⁵

Bu ifadelerle edebiyata ilgi duymayan, ilgi duyan ve onunla uğraşanların bakış açısını verdiğini söylerken “ünsiyet peyda etme” ile “ıstıgal etme” arasındaki ayrımı da anlatır. Bunun üzerine o zamanâ kadar yazdığı küçük hikaye ve mensûreleri bu “ünsiyet peyda etme” gayretinin birer ürünü olarak alabiliriz. Nitekim yukarıda ifade edilen üç bakış açısını da “yanlış ve eksik” buluyor. Hepsinin birleştiği ortak nokta ise edebiyatın “edebî yazılar” dan oluştuğudur.

¹²⁵ Bahâ Tevfik, “Osmanlı Edebiyatı”, **Tenkid Mec**, nu.4, 25 Mayıs 1326, s.54.

Bütün bu tesbitlerin ötesinde makaleden Bahâ Tevfik'in kendi tanımını çıkarmak mümkün değildir. Bundan sonra yazdığı pek çok makalesinde de edebiyat kelimesini kavram özelliğinde ele almak yerine çeşitli yönleriyle işaret etmiştir. Son eserlerinden biri olan Felsefe-i Edebiyat ve Şâir Celîs'te edebiyatı, "hislerin ifadesi" olarak özetlerken onu, kelimelerden ziyade onların peşinden sürüklediği dünyaya bağlar:

"İşte edebiyat da böyledir. Yani bir ifade-i hissiyedir. Onun için edebiyat ile beyân edilmek istenilen hâl-i heyecan kelimelerle söylenebilirse meydanda edebiyat kalmaz, ifâde-i merâm kalır. Edebiyat kelimedenden ziyâde telâffuzdadır. Ma'nâdan ziyade şekildedir. Taamdan ziyade râyihadadır.

"Heyecanât-ı hissiyenin edebiyat ile ifadesi pek güç ve nâzik bir mes'eledir. Çünkü edebiyat lisana mecbûr olduğu için kelimâtın âhengiyle ma'nâsı arasındaki dar mesâfeyi lâyıkiyla takdir edecek sanatkârlar pek az yetişiyor ve ekseriyetle edebiyat denilen şey ifadât-ı lisanîye ile karma karışık bir hâle geliyor"¹²⁶

Bahâ Tevfik'e göre dilin imkânlarını tamamen değerlendirebilecek sanatkâr azdır. Bu sebeple genelde dili edebiyat için sınırlayıcı kabul eder. Böyle olunca sembollerden yararlanmayı çözüm olarak görüp en uygun "meslek-i edebî"nin sembolizm olduğunu yazar:

"Bence edebiyatın edebiyatlığını yegâne muhafaza edebilen meslek-i edebî ancak bu vadiyi tâkip eder. 'Edebiyat-ı timsaliyye' budur (Sembolizm)."

Bu görüşler, bir **poetika** çağrışımı yapabilecek mahiyetteki kavram ve ifadelerle anlatılmaktadır; ancak, Bahâ Tevfik'in bir poetika oluşturabilecek kadar edebiyatla "iştigal etmediği"ni biliyoruz. Son eserlerinden birinde yer alan yukarıdaki ifadelerle "edebiyat"ı, tanım cümlesine çok yaklaşan bir yoğunlukta ele almasına rağmen Bahâ Tevfik bu konuda insicamlı fikirler ileri sürebilmiş değildir.

126 Bahâ Tevfik, **Felsefe-i Edebiyat ve Şâir Celîs**, Marifet Küt., İst. 1330, s.7-8.

Edebiyat, “İnsana ait bir duyguyu, düşünceyi, hayâli; ilişkilerle ortaya çıkan durumlar karşısındaki yorumları, tutumları bir dilin imkânlarını en güzel şekilde kullanarak gerçekten olmuş gibi anlatma sanatına” denir.¹²⁷ Ana malzemeler duygu, düşünce ve hayâl.

Bahâ Tevfik’e göre edebiyat “hassâsiyetin” mahsûlüdür; tıpkı diğer güzel sanatlar gibi:

“Bence edebiyat tıpkı diğer kardeşleri gibi- bir hâdise-i içtimaiyedir. Edebiyatı teşevvüş eden, edebiyata kaldıramayacağı ma’naları yüklenilmesine sebep olan edebiyatı zemin-i lâyıkında bıraktırmayan en büyük âmil lisândır. (...). İnsanlar münferiden yaşasalardı edebiyat mevcut olmayacaktı. Diğer sanâyi-i nefîsenin de olmayacağı gibi. Çünkü gerek edebiyat ve gerek diğer sanâyi-i nefîse birer netice-i hassâsiyettir, birer zaaf-ı asrîdir. Bunları aşk ve din ile beraber içtimaiyat tevîd eder, hâlâ da ediyor. Her asırda, her devirde, her muhitte hadisât-ı içtimaiye ile mütenasip mesâlik-i edebiye, mesâlik-i tersîmiye, mesâlik-i mûsikiye görüyoruz. Hakimiyet-i din devirlerinin şövalye ve aşk devirlerinin, hayâl ve hurâfe-i din devirlerinin mevlûdat-ı edebîyesi meydanda olduğu gibi muhtelif muhitlerde husûle gelen semerât-ı sanat da meydandadır. Bu cereyândan sanâyi-i nefîse kendisini kurtarmadığı gibi felsefe de kendini kurtaramamıştır.”¹²⁸

Duygu ve Hassâsiyet:

Edebiyatın günümüzdeki tanımı içinde önemli bir yer tutan “his”, “hassâsiyet” kavramlarına bakışı Bahâ Tevfik’in edebiyata bakışını da tayin eder. T.D.K. tarafından hazırlanan Türkçe sözlükte hassâsiyet, “hassaslık, duyarlık” olarak, hassas ise, “1. Duyum ve duygularını algılayan, 2. Çabuk uygulanan, duyarlı, içli alingan, 3. Çabuk etkilenen, 4. Yapımı ve bakımı özen isteyen aksamadan çok doğru çalışan, kesin ölçüler gerektiren işlerde kullanılan” olarak tanımlanıyor. Edebiyatın tarifinde yer alan “hassas olma” birinci bakış açısına daha uygundur zannederim.

¹²⁷ Tural, Sadık, *Edebiyat Bilimine Katkılar*, Ecdad Yay., Ank., 1993, s.11.

¹²⁸ Bahâ Tevfik, *Felsefe-i Edebiyat ve Şair Celis*, s. 2.

Ancak Bahâ Tevfik'in ele aldığı "hassâsiyet" kavramı bir parça üçüncü bakış açısında verilen "çabuk etkilenen"e uymasına rağmen ondan da farklıdır. Teceddüd-i İlmî ve Felsefî Kütüphânesi'nin ilk kitabı olan Hassâsiyet Bahsi ve Yeni Ahlâk'ta "hassâsiyet" konusuna geniş olarak yer verilmiştir. B. Tevfik bu konudaki açıklamasına bir örnekle başlıyor:

"Ekseriyâ isyanların hakikî mâhiyet ve sebepleri inceden inceye tedkik olunursa pek başka ve hafî (gayri-zahiri) müessirlere tesadüf olunur. Meselâ bir arkadaşınızla bozuştuktan uzunca bir müddet sonra bozuşmanın sebeplerini hatırlarsanız emin ki kendi kendinize bir 'hiç' için yapmış olduğunuz bu kabalıktan dolayı nedâmet edecek ve bu kadar ileriye varmak için meydanda hiç bir sebep yoktu; diyeceksiniz. O halde neden bozuştunuz.. Çünkü siz hassassınız. Yani en küçük en ehemmiyetsiz bir vak'a sizi hassâsiyet haline ilkâ edebiliyor. Bunu tasdik ederseniz, bu kadar müteessiri olduğunuz son hareketinizin esbâbını hâricinde ve vak'ada değil, nefsinizde ve mizacınızda arayınız ve biliniz ki kabahât arkadaşınızın söylediği sözlerden ziyâde sizin 'sür'atle müteessir olma' tabiatınızdan ileri gelmiştir."¹²⁹

Bu örnekte duygularıyla hareket eden bir insanın, sonradan yaptıklarına pişman olduğu anlatılmış. Aynı eserde, "İnsanları insanlıktan çıkaran insanları en âdi ve sefil heveslerin elinde bâziçe yapan bu ihtiyarî olmayan fikirler ve hareketlerdir ki ancak hassâsiyetle izah olunabilir. Hassâsiyet, dimağımızda uzun müddet tesir icra eden fikirlerin 'atalet hassası mûcibince' hâsıl ettiği âdetlerden ve yine o âdetlerin ırsî bir şekli demek olan tabîi sevklerden teşekkül eder."¹³⁰ "Yani hassâsiyet, fikirlerin kökleşmesinden ve ihtiyarsız bir sûrette dimağ ve maddiyatımız üzerinde te'sir icra edebilecek bir hale gelmesinden ibârettir."¹³¹ "Hassâsiyet haline gelmiş fikirlerimizi değiştirmek çok zor olduğundan bütün

¹²⁹ Bahâ Tevfik, *Hassasiyet Bahsi ve Yeni Ahlâk*, s.21.

¹³⁰ a.g.e., s. 31.

¹³¹ a.g.e., s. 36.

fikirlerimizde bir şüphe payı bırakmalıdır.”¹³² diyerek hassâsiyetten anladığını daha etraflıca açtığını görüyoruz.

Bu fikirleri özetleyecek olursak, hassâsiyet, kökleşmiş bazı fikirlerin zamanla sevk-i tabîye dönüşmesiyle sağlıklı düşünme olmaksızın hareket sahasına çıkmasıdır, diyebiliriz. Raif Necdî'nin *Hisler ve Fikirler*'ini tenkid için yazdığı yazıda “His denilen şeyin bir müddet-i muvakkate için nîm inkıta’-ı tefekkür, yani bir tür sersemlik olduğunu bildiğini yazar.¹³³ Bu konuda pek çok makalede benzer ifadelerine tesadüf etmek mümkündür. Bir yerde de “İşte en büyük âlimlerin nüfûz edemediği bir nokta... Biz daima hassâsiyetle fikret arasında büyük bir fark tasavvur etmeye alışmışız”¹³⁴ diyerek genel kanaati reddeder.

“Peki, bizi kökleşmiş, sevk-i tabîye dönüşmüş fikirlere iten şey nedir?” sorusuna Bahâ Tevfîk yine bir felsefeci olarak cevap verir:

“Hassâsiyetin üç menşe’i vardır: Cehalet, fart-ı itiyad, tabîi sevk.

“Cahil bir adam kökleşmiş fikirlere yâni hassâsiyete en ziyâde mâlik olanlardan biridir.”

Son olarak getirdiği teklifle “Yeni Ahlâk” anlayışıyla hassâsiyetin menşe’lerini, dolayısıyla hassâsiyeti ortadan kaldırmayı hedeflediğini açıklar:

“İşte yeni ahlâk bu üç marazı, daima saadeti tahrib eden bu üç hâli tedâvi etmekle uğraşacak ve insâniyeti şimdiye kadar pek karışık ve dolaşık yollarda oyalayan vasıtalarından uzaklaşarak, en doğru tâbirâtıyla en kısa yoldan maksadına, hedefine isâle çalışacaktır”¹³⁵

132 a.g.e., s.41.

133 Bahâ Tevfîk, “Hisler ve Fikirler”, *Tenkîd Mec*, nu.3, 5 Mayıs 1326, s. 38.

134 Bahâ Tevfîk, “Terbiye ve Terbiye-i Nefs” *Teceddüd-i İlmî ve Edebî*, s.67.

135 Bahâ Tevfîk, *Hassâsiyet Bahsi ve Yeni Ahlâk*, s.50-51.

Bahâ Tevfik hassâsiyet düzenli bir hayata mânidir ve mutlaka ortadan kalkmalıdır, temayülüyle kavrama yaklaşır. Çünkü ona göre hassâsiyetin mahzûziyet ve kederden başka bir sonucu yoktur. Bunların her ikisi de topluma zararlıdır, onları gerçeklerden uzaklaştırır.¹³⁶ Hattâ isyan ve savaşlar bile içtimâî hassâsiyetin mahsûlüdürler.

Osmanlı Edebiyatı isimli makalesinde de hassas olan insanların mes'ûd olamayacaklarını savunur:

"Hassâsiyet demek insanın nefsine hâkim olamaması demektir. Nefsine hâkim olamayanlar için de ne istirahat vardır ne de mes'ûdiyet!.. Hassas olanlar herkesin kederine çabucak iştirâk ederler, fakat umumî saadetlerden asla istifâde edemezler. Çünkü saadet kendi derdlerini teşdîd ve taz'îften başka bir netice hâsıl etmez".¹³⁷

Hayâl:

Bahâ Tevfik her ne kadar edebiyatı "hassâsiyet"ın ürünü olarak görüyorsa da "Edebiyat Kat'iyen Muzırdır" isimli makalesinde muhayyilenin "kesb-i kuvvet etmesiyle" edebiyatın oluştuğunu yazar:¹³⁸

"İbtidâî lisanlardaki teşbihleri, istiâreleri vesair müzeyyenât-ı âdiye-i lisâniyeyi nazar-ı dikkate alırsak tahayyülün ve muhayyilenin kesb-i kuvvet etmesiyle bu gibi sanâyinin arttığı ve bir gün 'edebiyat' adıyla ayrı bir şû'be teşkil edecek kadar çoğaldığı görülür. Ve bilâ tereddüt hükmolunur ki edebiyat umumî ve müstevlî bir maraz-ı dimağîden başka bir şey değildir."

Sağlıklı düşünebilen insanlar için hayâl söz konusu değildir.

"(Canlıların gelişimi sırasında) İbtidaları ancak mi'delerini doldurmak ve neslin idâmesi için çiftleşmek düşünürken, muhacemât-ı muhterisenin derecesini de keşfedebilmek lüzûmuna kâil oldular. İstikbâlin bu

136 a.g.e. s. 41.

137 Bahâ Tevfik, "Osmanlı Edebiyatı", **Tenkid Mec.**, nu.4, s.57.

138 Bahâ Tevfik, "Edebiyat Kat'iyen Muzırdır", **Teceddüd-i İlmî ve Edebî**, s.122.

mehâlikî hakkında bir fikre mâlik olabilmek için mâziyi yokladılar, hafızalarını zorladılar. Henüz basit ve az çok tearicden mahrum olan dimağlarının teşkilât-ı muntazamasını bozdular, eskâr-ı muddahireyi alt üst ettiler, gayr-i vâkî ve gayr-ı hakikî vakıa düşünmeğe başladılar ve işte bu sûretle tahayyüle alıştılar”.

Hassâsiyet Bahsî ve Yeni Ahlâk'ta hayâlin bir nev'i hafıza karışıklığı olduğunu uzun uzadıya izah ettikten sonra:

“İşte hayâlin mahsûlü olan edebiyata müntesib olanların ekseriyet üzerine hafızasızlıklarını intâc eden sebep de budur ki 'Edebiyat marazı' diye tevsim olursa fena olmaz.

“(...) Gerek doğrudan doğruya hassalarımızdan biri vâsıtasıyla dimağımıza naklonulan hâtıralar ve gerek fikirlerin inkisâm ve imtizâcî neticesinde tahassül eden hayâlî şekiller hepsi birer fikirdir.”¹³⁹

diyerek konuyu bağlar. Bu satırlarda edebiyatın bir hastalık olduğu fikri de ortaya atılmıştır.

Aynı yıl yazmış olduğu başka makalelerde de bu fikir farklı ifadelerle tekrar edilir.

İntikâd isimli makalesinde kendi yorumuyla hayâlin ortaya çıkış mantığını açıklar. Bu makaleye göre edebiyat, hakikî sanatın kaynağı olan hayâlin “tefekürât-ı âtiyenin dimağları az çok ezmesi sonucu” oluşmuştur:

“Muharebelerde efrâdî teşci' için söylenen gazeller vesâire nazar-ı dikkate alınmaz da; hakikî sanattan, hakikî edebiyattan bahsolunmak istenirse bu husûsta en esaslı kuvvetimizin 'hayâl ve muhayyile' olduğunda şüphe edilemez. Halbuki insanlar, ilk insan şekline girdikleri ve az çok lâf etmeye başladıkları zaman ne hayâl ne de muhayyile vardı. Bu kuvvet-i muhayyile; âlem-i hayatın, maişetin mihen ve bilhassa tefekkürât-ı âtiyenin dimağları az çok ezdiği, telâfî ve merâkiz-i dimâğiye yerlerinden oynatarak birbirine karıştığı zaman vücûd bulmuş, âti fikriyle hafızanın iyi veyahut fena bir takım münderecatı karıştığı zaman husûle gelmiştir.

139 Bahâ Tevfik, *Hassasiyet Bahsî ve Yeni Ahlâk*, s.30.

"Yarını düşünürken ya bir fırtına, müthiş bir hücum-ı sîbâl tahayyülüyle korkmaya, yahut güneşli bir hava, sâkin bir deniz, mebzûl bir av tahayyülüyle sevinmeye başlayan ilk insanlar bilâhare bu tahayyülâtı daha ileri götürerek türlü türlü hülyalarla, tesellî-i nefse çalışmışlar, yavaş yavaş türküler, şarkılar, beyitler gazeller söylemişler ve mürûr-ı zamanla bundan edebiyat ve sanat doğmuştur.¹⁴⁰

Yarın endişesine kapılan insan, olabilecekleri düşünmeye, bilâhare "daha iyi" hayâleriyle bunu beslemeye başlar. Bu hayâllerle "tesellî-i nefs" etmek için türkû, şarkı, beyit ve gazeller söylemişlerdir. Hayâle yüklenilen "nefsi teselli etme fonksiyonu hayâl kaynaklı edebiyatı da ihâta eder. Bu sayede insicamlı olmayan görüşlerine yeni bir kapı açma şansımız daha ortaya çıkar; "Bahâ Tevfik'e göre edebiyat nedir?" sorusunun cevaplarından biri "Nefsi teselli etmek için oluşturulmuş hayâl kaynaklı ürünlerdir" diyebiliriz. Bir başka ifadeyle edebiyat insanın kendini yalanla kandırmasıdır.

Bahâ Tevfik, hayâl ve hassâsiyetin varlığını kabul etmekle beraber, tasvip etmez görünür. Bunların her ikisi de zihnî faaliyetleri sonucunda ortaya çıkan "gerçek"ler olmasına rağmen, "fikrin ayağını yerden kestiği" için bunları hoş görmez. Daha sonra temas edeceğimiz gibi ona göre hayâl ve hassâsiyet "muzır" dır.

Düşünce:

Bahâ Tevfik'e göre edebiyat gerek sadece hayâle ve gerekse hassâsiyete dayandırılır ama menşe'leri itibariyle her ikisinde de fikir saklıdır. Hattâ psikolojide "His olmazsa fikir de olmaz" sözünün bir kaide olduğunu söylediği bir makalede fikrin kaynağını da gösterir:

"Gerek maddî ve gerek mânevî bilcümle efkârımız hâricî ve benliğimize nazaran yabancı, hattâ kendi

¹⁴⁰ Bahâ Tevfik, "İntikad", s. 140-141. Musavver Hâle'de yayımlanan Musahabe-i Edebiye isimli makalede (Edebiyatımız, nu.3, Şubat 1325, s.26) "edebiyat süstür hayâldir, hislerimizin oyuncağıdır, daha açık söyleyelim; edebiyat bir nev'i yalandır, yalancılıktır" diyor.

uzviyetimizden, bile mütehasıl bulunsa yine onların hattâ onları icab ettiren esbâbın gayriyetleri bâkidir. Çünkü hiçbir vakitte tefekküratımızı idare eden şey kendiliğimizden olmamış ve olamayacaktır. Zaten bütün fikirlerimiz tecârüb-i zâtıyyemizden, kitaplardan ve makalâttan istihsâl edebildiğimiz bilgilerden ve nihayet havass-ı müteaddide vasıtasıyla elde edebildiğimiz ma'lûmâttan teşekkül eder. 'His olmazsa fikir de olmaz' sözü psikolojinin en metin ve esaslı bir kâidesidir.

"Demek ki kat'iyen kendi kendimize düşünemiyoruz. Dimağımız öyle bir (hoş hayâl-nümâ)dır ki orada, bir takım hâricî darbelerin te'siriyle eşkâl-i muhtelif-i tefekkürât tahâssül eder. Ve bu sûretle harekete getirilen bir kısım dimağ uyanıklığımız da fikirler hâsıl ettiği gibi uykumuzda da yine o fikirlerin bir şekli diğeri demek olan rû'yalarımızı meydana getirir. Ve biz bu teâkub-i efkâr ve muhakemâtı uyurken men' edemediğimiz gibi uyanırken de men' edemeyiz.

"Bu harekât-ı dimağiye'nin istikâmet ve vas'at-ı tarîk-i temâdisinde rast geleceği muhakkak olan bazı ma'nâlara, yine aynı vesâit-i tecrübeye ve hissiye ile vaktiyle istihsâl edilerek hafızamızda biriktirilmiş diğeri bir kısım efkâr-ı dahiliyyeye tâbidir. İşte en âdi bir cinastan en yüksek bir fikr-i dâhiyâne'ye kadar hepsinde de bu kat'i ve müstakil teselsül-i efkârı görmek zarûridir."¹⁴¹

Bahâ Tevfik'in sanata ve fikre bakışı bu ifadelerin sonunda gizlidir "En âdi bir cinastan en yüksek bir fikr-i dâhiyâne'ye kadar hepsinde de bu kat'i ve müstakil efkâr teselsülünü görmek zarûridir. Hayâl de, hassâsiyet de fikrin mahsûlûdür ancak fikir "iyi", hayâl ve hassâsiyet "kötü"dür.

Vaktiyle "Haftalık İzmir" Gazetesi'nde Ömer Seyfeddin'in de iştirâk ettiği "Saadet" konulu bir tartışmaya istinaden yazdığı makalenin sonunda, "İtiraf edeyim ki bence dâualite (hissimizle fikrimizdir). Bunlar daima mücadele eder. Fikrimiz meşgûl ettikçe hissimizin bize açtığı efkâr-ı rengin-i hayâlâtta yaşarız. Değil; belki daha maddî, daha behîmî oluruz ve ihtimal ki bazılarıımıza göre mes'ûdiyet de budur."¹⁴² derken bu fikre muhalif olduğunu da belirtir. Teceddüd-i İlmî ve Edebî isimli eserinde

¹⁴¹ Bahâ Tevfik, "Tefekküratımızın Mekanizması", **Teceddüd-i İlmî ve Edebî**, s. 27.

¹⁴² Bahâ Tevfik, "Tedkikât ve Tenkidât-ı Edebîye: Saadet", **Eşref Mec.**, nu.26, 27 Ağustos 1325, s.2.

“Saadet Nedir?” başlıklı yazısının sonunda bu fikrini çok net olarak tekrar eder:

“(…)Saadet denilen şey ne huzûzata ne de ekdâra alışabilmektedir. Bu bir hassadır ki a'mak-ı ruhumuzda bulunur. Mes'ûd olmak demek, muhakeme edebilmek demektir. Fikrimiz hissimize galebe ederse, yâni bütün âlâmımızın hem sebep hem de zemin-i tahassulü olan hassâsiyetimiz azaltılır da her şeyde tefekküre müstaid bir mevcudiyet-i ma'neviye iktisâbına muvaffak olunursa o dakikadan itibaren saadetin, saadet-i hakikiyenin tahassul edebileceğine kani' olalım”¹⁴³

Bütün bu fikirler klasik materyalizmin telâkkileridir.¹⁴⁴ İlk bakışta edebiyatla alâkasız gibi görünüyorsa da Bahâ Tevfik'in edebiyata bakışının temelinde bu fikirler vardır. Bu sebeple öncelikle edebî metnin kaynağı olan duygu, düşünce ve hayâle bakışını vermeyi uygun gördük. Bahâ Tevfik'in genel olarak edebiyata bakışı ise “edebiyatın zararları”, “edebiyatın gâyesi” ve “mizah” ara başlıkları ile incelenebilir:

Edebiyatın Zararları:

Belâgât kitaplarını tarayarak geleceğe derli toplu tasnif edilmiş bir “Belâgât” bırakmak amacıyla yola çıkan Prof.Dr. Kaya Bilgegil o zamanâ kadar edebî fikirleri hiç hesaba katılmamış Bahâ Tevfik'i de bir başlıkta değerlendirir: “Edebiyat Aleyhdârı Bir Yazar Üzerinde Kısa Bir Duruş” adı

¹⁴³ Bahâ Tevfik, “Saadet Nedir?” ,*Teceddüd-i İlmi ve Edebî*, s. 22-23.

¹⁴⁴ Süleyman Hayri Bolay, materyalizmin bakışını şöyle açıklar:

“Psikolojide materyalist telâkkî, bütün şuur olaylarını bir ‘gölge hâdise’ olarak kabul eder ve onları kendilerine tekabül eden fizyolojik olaylarla izah eder. Meselâ elem, haz, düşünce, ihtiras, karar gibi olayları, beynin, sinir sisteminin iç salgı bezlerinin faaliyetleriyle izah eder.” (*Felsefî Doktrinler Sözlüğü*, Akçağ Yay., Ankara, 5. Baskı, 1990, s. 163).

Yrd.Doç.Dr. Mehmet Akgün, Bahâ Tevfik'in Büchner'in fikirlerini yaydığını (s.57) ve Büchner'in Madde ve Kuvvet isimli eserine dayandırılarak zekâ ve tefekkür dahil herşeyi maddeye bağlı açıkladığını anlatır (*Materyalizm'in Türkiye'ye Girişi ve İlk Etkileri*, s. 55).

altında bizim yukarıda ayrıntılı olarak açıklamaya çalıştığımız fikirler özetlemiştir:

"A. Haşım'le arasında geçen bir münakaşadan sonra neşrettiği bir kitapta edebiyatı haz, elem, hayâl ve hayrete bağlamakta; bunlardan ilk üçünü psikolojiye dayanarak marazî saymakta; dördüncüsü hakkında ise adem-i iktidâr-ı tefekkür sözünü sarfetmektedir (Teceddüd-i İlmî ve Edebî, s. 118). Şu halde yazara göre edebiyat sağlam bir zihnin mahsûlü değildir. İlham, sünûhat denilen şeyler birer hezeyân-ı dimağiden ibarettir s.123)."145

Evet Bahâ Tevfîk'in edebiyatla ilgili fikirlerinin özeti bu olabilir: "Edebiyat zararlıdır." Bu iddia, kavram üzerinde ortaya koyduğu ilk tesbitlerden, son eserlerinden biri olan Felsefe-i Edebiyat ve Şâir Celis'e kadar bir parça yumuşamış görünürse de varlığını sürdürmeye devam eder.

"Niçin?" sorusunun cevabı da örneklerle verilmeye çalışılır. Öncelikle kendi İdâdî yıllarından örnekler verir: Birinci sınıfta iken "Naci'nin verdiği heves-i şiirle" iki sene aynı sınıfta okuduğunu anlatır: "Bir arkadaşım yine dört şiirle hastalanarak Maliye'den kovuldu."146 diyerek okul sıralarında okunan şiirlerin bile ne gibi kötülükler doğurabileceğini vurgulamak ister. Kendinden ve arkadaşından verdiği örnekte zannederim "şiir sevdası"nın gelişmekte olan **nesillere vazifelerini unutturarak kötülük yapacağını** anlatmaya çalışmaktadır. Bu diğer iddiaların yanında oldukça "mâsum" kalmaktadır.

Meselâ edebiyatın "**ahlâkı bozduğu**" iddiası en yaygınlarından biridir. Yukarıda zikredilen makalesinde, "Devr-i istibdâdın ekser şuarası, bir menfaât-i maddiye için değil, sırf isti'dad-ı şâirânelerinin tatmini için yegâne fırsat olan kasıdecilikten başlayarak yavaş yavaş jurnalcı ve hafliye oldular." diyerek ilginç bir mantıkla genelde övgü şiiri olan kasideden

145 Bilgegil, Kaya, Prof.Dr., **Edebiyat Bilgi ve Teorileri (Belagat)**, Enderun Kit., İst. 1989, s. 17.

146 Bahâ Tevfîk, "**Edebiyat Kati'yen Muzırdır**", Teceddüd-i İlmî ve Edebî, s.130.

jurnalcılığa köprü kurar.¹⁴⁷ Bu mantık zannediyorum “övgü”nün arkasında menfaatperestliğin olduğu ve zaman içinde farklı mecrâlara yönelebildiği şeklinde açıklanabilir.

“Her nerede edebiyat terakki etmişse, daha doğrusu şâirler çoğalmış ve heves-i şiir artmış ise mutlaka orda ahlâk da bozulmuş yani insanlar seriû't-teessür, bir çok zaaflara mâlik, sahte dimağa muzır adeta müptelâ, şâyân-ı merhamet bir hâle gelmişlerdir!”

ahlak anlayışına zarar verdiğini iddia eer. Bu noktada edebiyatın zararını bir okuyucu ve bir de yazar cephesinden ele almış olur. Yukarıda yazarların “kasıdecilik”ten jurnalcılığa geçişi verilmişti. Burada ise okuyucu incelenerek “heves-i şiir” in arttığı toplumlarda ahlâksızlığın da arttığı anlatılır.

Aynı makalede Türk Edebiyatı’nın başlangıcından bugüne isim yapmış yazarlarını örnek vererek bu iddiasını isbâta çalışır:

“İstanbul’un halâ devam eden inkırâz-ı ahlâkiyesine hattâ son senelere kadar icrâ-yı ahkâm eden devri-i istibdâdın her türlü rezalet ve denaetine nafız bir nazar-ı tedkik atfedilecek olursa bu mürai ve meddah şâirlerin derece-i mes’ûliyetleri tamamıyla meydana çıkar. Nedîm nasıl İstanbul hamamlarının devr-i sabıktaki fecayinden mes’ûl ise hiç şüphe yok ki H. Ziyâlar, T. Fikretler ve Cenablar da bu günkü Fecr-i Âti’nin mevki-i içtimaiyesinden, henüz rüştiye tahsilini ikmal etmeden muharrirliğe, şâirliğe kalkışan sair evlâd-ı vatanın gerek kendilerine ve gerek millete açacakları müdhîş sahnelerden mes’ûl olacaklardır”.¹⁴⁸

Bu noktada “şâir olmak için” tahsilini tamamlamayan insanlardan ünlü yazar ve şâirleri mes’ûl tutarken bu vesileyle onların çöküşe zemin hazırladıklarını savunur.

147 a.g.m., s.130.

148 a.g.m., s.129.

Kaya Bilgegil, edebiyata “ahlâk bozuculuğu”nu yükleyen fikrin başlangıcını bir bakıma Beşir Fuad’a bağlamak gerektiğini ifade eder. Ancak ona göre bunu kuvvetli bir iddiaya dönüştüren Bahâ Tevfik’tir.¹⁴⁹

Edebiyatın ahlâk bozuculuğu yanında bir başka zararı da, “**ürkək ve korkak insanlar**” ortaya çıkarmasıdır. Ahmet Nebil’le ortak imzaladıkları “Osmanlı Edebiyatı” isimli makalede bu konu aynıyla iddiâ edilmiştir;

“Edebiyat nerede ilerlemiş ise orada ‘psikoloji defol’ denilen ânât-ı hassâsiyet ziyadeleşmiş, ahali her dakika müthiş bir ihtimal-i felâket karşısında adeta korkak ve marîz olmuşlardır.”

Korkaklığın hastalık seviyesinde ele alındığı bu ifadede hassâsiyeti artıran edebiyat, bu işin sorumlusu olarak gösterilir. Aynı makalede edebiyat, maraz ve hassâsiyet kavramları şu şekilde irtibatlandırılır:

“Edebiyat marazdan doğar ve yavaş yavaş büyüdükçe şüphesiz kendi menşei olan marazın da büyümesine azmasına sebebiyet verir. Bütün edib ve şâirlerin, hattâ tekmiil sanatkârların gayet hassas olduklarını nasıl kimse inkâr edemezse hassâsiyetin büyük bir maraz, sahibini daima bed-baht eden ma’nevi bir hastalık olduğunu da bilmeyecek kimse yoktur zannındayız.”¹⁵⁰

Bu fikre örnek olarak da “Edebiyat Kat’iyen Muzırdır” isimli makaleden bir bölüm verilebilir. Burada Fuzûlî, insanları zaif kalıplı yapmakla suçlanır:

“Asla inkâr olunamaz ki edebiyatın cemiyetler üzerine pek müdhiş te’sirâtı vardır. Fuzûlî; zamanının bütün okumak bilenlerini zaif kalıplı yapmaktan ve ağlatmaktan başka bir fayda husûle getiremediği gibi Nefî kendi idamına kadar icrâ-yı tesir eden terbiyesizce hicivlerden ve herkesi kibir, gurur gibi pek fenâ tabiyetlere alıştırarak yine terbiyesizce ve yalancılara mahsûs methiyâtdan başka bir meziyet ibraz edememiştir.”¹⁵¹

149 Bilgegil, Kaya, a.g.e., s.17.

150 Bahâ Tevfik (A.Nebil’le), “Osmanlı Edebiyatı”, *Tenkid Mec.*, s. 57.

151 Bahâ Tevfik, “Edebiyat Kat’iyen Muzırdır”, *Teceddüd-i İlmî ve Edebî*, s. 129.

Yukarıdaki bölümde Nefî'nin şahsında edebiyatın ahlâk bozuculuğuna paralel bir başka zararı daha anlatılır: İnsanlara "kibir ve gurur" aşılacak.

Buraya kadar belirtilen zararları toplayacak olursak Bahâ Tevfîk'in iki farklı yön üzerinde durduğunu görürüz. Birincisi insanları yapmaları gereken işlerden uzaklaştırmak suretiyle zarar vermek. Bu bölümde daha çok yetişmekte olan insanlar, yani gençler örnek verilir. İkinci olarak da insanlara "gurur", "kibir" "övgü", "korkaklık" gibi boş veya zararlı fikirleri benimsetmek sûretiyle toplumlara zarar vermek.

"Bu zararın boyutu nedir?" sorusu tam olarak cevaplanmamışsa da "toplumların çöküşü"ne sebep gösterilmesi iddianın boyutları hakkında bize bir fikir verebilir:

"Eğer akvamın sefahât-ı inkirâzına dikkat edilirse görülür ki edebiyatın pek büyük bir tesiri, tesir-i elîmi vardır. Kim iddia edebilir ki (Roma)nın inkirazından" Senek (Seneca) felsefesinin ahkâm-ı müsaidkâranesini terennüm eden şuarânın bir dahl-i mühîmi olmadı? Yine kim iddia edebilir ki son Alman ve Fransız muharebesinde Fransızların mağlûbiyetine sebep olan bir çok müessirler arasında 'Lui Katorz' zamanından beri sürüklenip gelen edebiyat-ı hayâliye büyücek bir mevki' tutmadı?!"¹⁵²

Edebiyatın gelişmiş toplumlarda ilerlemiş olduğunu ileri sürenlere örnek vererek karşı çıkar. Bazı toplumlar gelişmiş oldukları halde çökmüştür. Sebep de edebiyat yani sanat olmalıdır:

"Edebiyat terakki ve tekâmül için en büyük gâyedir değil mi?... Fakat biliniz ki 'terakki' ve 'tekâmül' kelimeleri aynı zamanda 'tefessüh ve hâtime' ma'nâlarını da ihtiva eder. Misâl mi istiyorsunuz?

"İşte Roma, işte Yunan, işte Mısır, hattâ işte gözümüzün önünde serilen koca Arabistan, koca diyar-ı şîr ve edeb!.."153

152 a.g.m., s. 128.

153 Bahâ Tevfîk, "Osmanlı Edebiyatı", **Tenkîd Mec.**, s. 57.

Bu boyutta zararı ifade ettikten sonra, insanların bunları görememesine hayret eder ve bu gerçeği "vahim" bulur;

"Fuzûlî'nin nasıl çılgınlıklar ettiği, Nefinin harekât-ı gayr-ı ma'kûle-i sailanesi, Flober'in sûret-i vefâtı, Maupassand'ın cinneti hep bu büyük ve sanatlarında teceddüt ibraz edebilmiş üdebâ ve şîrânenin akîbet-i faciâları gözlerimizin önünde dururken aynı emrâzın mukaddemâtından başka bir şey olmayan 'edebiyat hevesini' tervîc ve takdîr etmek ona sülûk eylemek ne kadar vahim ne kadar müdhîştir."¹⁵⁴

Makalenin sonunda yine aynı gerçek vurgulanır.

"Her cemiyet mütemadiyen ve musırren şâirlerden mutazarrır oldu, boğuldu, iflâs etti. Fakat gariptir ki şimdiye kadar hiç kimse bu mazarratlara inanmak istemedi (...).

"Maraz-ı şîir herkeste mutlaka bidayeten tahassul etmiyor. Bu tıpkı verem yahut frengi mikropları gibi babadan evlâda dahi intikal eden bir marazdır. Bizde asırlardan beri devam ede ede adetâ sevk-i tabîidir."¹⁵⁵

Son eserlerinden biri olan Felsefe-i Edebiyat ve Şâir Celis'te, Celis'in şahsında şiire ve edebiyata daha sıcak baktığı müşahade edilirse de yazar bunun açıklamasını "Ben istemesem de o var. Şu an yaptığım tercih etmektir" şeklinde özetlenebilecek bir ifadeyle yapar:

"Edebiyatın eşkâlinden birini tercih etmek, o şekl-i müreccahı sevmek veyahut onu faideli bulmak ma'nâsını ifade etmez. Edebiyatın muzır olduğundan da daima sâbit kademim. Bu husustaki efkârımı 'Teceddüt-i İlmî ve Edebî' isimli kitabımda müdellel bir sûrette beyân ettim. Burada yalnız teşrîhat ve tahlîlâtla uğraşıyorum, bunun da sebebi şudur: Edebiyat olanca mazarratına rağmen her yerde mevcûd ve gayet sârî bir marazdır, bu marazın iki yüzlü fenalığı var. Evvelâ bizzat kendi maraz ve fenalığı sâniyen bu fenalığı, iyilik diye kabul etmek maraz ve fenalığı..."¹⁵⁶

154 Bahâ Tevfik, "Edebiyat Kat'iyen Muzırdır", *Teceddüd-i İlmî ve Edebî*, s.123.

155 a.g.m., s. 130-131.

156 Bahâ Tevfik, *Felsefe-i Edebiyat ve Şâir Celis*, s. 8.

Burada da görüleceği üzere edebiyatın kendinden kaynaklanan fenalıklarının ötesinde bu fenalıkları “iyilik” diye kabul ettirmeye çalışması ayrı bir zarar olarak değerlendirilmektedir.

Bahâ Tevfik'in bu fikirleri pek muhatap bulmamıştır. Ancak arkadaşı Şehabeddin Süleyman, Köprülüzâde Mehmet Fuad ile birlikte Sultaniler için ders kitabı olmak üzere yazdıkları Malûmat-ı Edebiyye'nin Medhal bölümünde üstü kapalı olarak bu fikre temas eder:

“Medhal ana bölümünün son bahsi, 'Edebiyatın Hey'et-i İçtimaiyedeki Mevkii ve Ehemmiyeti' başlığını taşıyor. Ele alınan mevzû, edebiyatın hayata, hayatın edebiyata tesiridir. Edebiyatın cemiyete tesiri tezinde Max Nordaux'un, muhîtin edebiyata te'siri tezinde ise Hippolyte Taine, Eugene Veron ve Paul Bourget'nin görüşlerine müracaat edilmiştir. Bu arada birinci grup içinde ismi zikredilmeksizin Bahâ Tevfik'in edebiyatın cemiyete tesirinden ötürü 'muzır' olduğu yolundaki görüşleri ele alınıp reddedilmiştir.”¹⁵⁷

Malûmat-ı Edebiyye'deki bu bölümde sadece fikir “mantıksız” bulunmakla kalmamış, bu fikirlerin muharririni de suçlayan kesin bir dil kullanılmıştır:

“(...) Edebiyata karşı bir takım şûtûm ve ithâmetin fırlatıldığını görüyoruz. Mu'terizelerden bazıları; edebiyat ahvâl-i istisnaiyeyi, eşhâs-ı ma'lûleyi izhar ve ira'e ettiği ve esasen heyet-i içtimaiye üzerinde bir tesir-i azîmi hâiz bulunduğu için muzırdır' iddiasını beyan ediyorlar (...).

“Her muharrir muhîtinin, ırkının ve zamanının bir mahsûlüdür. Hal-i hâzırda büyük şehirlerde, en ufak sebeplerle mevcûdiyetinde zelzeleler, hissiyatında muhakemât-ı tenvîm ve teskîn edemeyeceği fırtınalar tevellüd eden, herşeyden önce muzır ifratların mahkûmu bulunan, tedkîk ve rüyalarında garâbetler gösteren, yaptıklarıyla yapmadıkları arasında en vazîh bir rabıtasızlık meşhûd olan binlerce mevcûtlar yaşıyor ki bunları tevli'd eden ne edebiyat, ne de sair ülûm-ı fûnûndur. Bunlar asırların yorgunluklarıyla faaliyet-i hayatiyesi tenâkus etmiş insan; beşeriyenin mevlûdatıdır. Muharrir de bu mahsûlat-ı mevlûdatın bir ferdi olduğu için bizzarure bu gibi emrâz ve alil-i asriye ile mûsabdır. İlîm-i ahval-i rûh nokta-i nazarından sanatkârların kabiliyeti âhize ve

157 Polat, Nazım, a.g.e., s. 120.

temsiliyesi nâ-kâbil-i inkâr bir hakikat-ı fenniye'dir. Bir sanatkâr eser-i sanat vücûda getirebilmek için şiddet ve samimiyetle hissetmelidir. Binaenaleyh kabiliyeti tahassüs mazhariyesi muhitindekilerden daha ziyâdedir. Bunun için bir muharrir muhitinin emrâz ve alil-i gûna gûnunu izhâr ve irade ettiği zaman ondan arz ve temsil ettiğini ifade ve tebliğ etmiş olmaktan başka bir şey yapmış değildir".¹⁵⁸

Edebiyatın Gâyesi:

Edebiyatın ne olduğu ve tesirleri konusu ortaya çıkarıldıktan sonra "niçin"e sıra geliyor: "Edebiyat ne işe yarar?" "Gayesi nedir?" "Edebiyatçılık bir meslek midir?" gibi soruları bu konunun açılmasındaki hareket noktası olarak kullanabiliriz. Bahâ Tevfik önce "Edebiyat(çılık)ın meslek olup olmadığı" konusunu sorguluyor:

"Şimdi biz edebiyatın 'bilinmek istenilmeyen' gayesinden bahsedeceğiz. Edebiyat bugün mâdem ki bir meslek addediliyor; herhalde bunun bir gâyesi olmak lâzım. Böyle düşünülürse edebiyatı 'meslek' tanıyanlara ve bunun için üşenmeden, yorulmadan edebiyat kitapları ve tarifleri yazanlara 'meslek'lerinin boşluklarını örtmek için bir 'gâye' aramalarına hak veririz. Fakat onlara acıyarak, onları şâyân-ı merhamet bularak..."

"Edebiyat bir meslek değildir... demek istemiyoruz. Bir meslektir fakat 'meslek' kelimesinden mutlak faydalı, iyi bir şeydir; yahut iyi bir yola sapmıştır ma'nâsı çıkmaz. Edebiyat bir meslektir, fakat herhalde daima hakikati anlamaya çalışan zevâtın ekseriyet ve muvaffakiyet kazandıkları vakit sükût edecek bir meslek..."¹⁵⁹

Daha bu sorgulamanın başında kesin hatlı ifadeler göze çarpar. Bu satırlar Bahâ Tevfik'in edebiyata bakışına paraleldir. Burada edebiyatçılık mesleği pragmatik ve didaktik yön ön plana çıkarılarak değerlendirilmeye çalışılmıştır. Aslında pragmatik bakış açısı, konuları "faydacı" gözle değerlendirmesi bakımından bazı hallerde, maddeciliğin "bir başka çeşidi, öbür yüzü" olarak kabul edilmektedir.¹⁶⁰ Bu sebeple Bahâ Tevfik'in

¹⁵⁸ Şehabeddin Süleyman-Köprülüzâde Mehmet Fuad, **Malûmat-ı Edebiyye**, Kanaat Kit., Mat., 1330, s.31.

¹⁵⁹ Bahâ Tevfik, "Osmanlı Edebiyatı", **Tenkid Mec.** s.70.

¹⁶⁰ Bolay, Süleyman Hayri, **Felsefi Doktrinler Sözlüğü**, s.218.

herhangi bir sanat eserinde olduğu gibi edebiyatta da “estetik” yönü gözardı etmesini “materyalist” fikirlerine bağlayabiliriz.

Edebiyat, hayâl ve hassâsiyetin mahsûlûdür, fakat “hakîkatî anlamaya çalışan zevâtın ekseriyet ve muvaffakiyet kazandıkları vakit sükût edecek bir meslek(tir).” Bu iddialı ifadelerin arkasında bir düzen arayışı da saklı görünmektedir. Edebiyat gibi “muzır” şeylerin yer almayacağı bir düzeni özleyen Bahâ Tevfik bilgiyle herşeye hakim olan “birey”in hayâle ihtiyaç duymayacağı inancındadır. Son eseri Felsefe-i Ferd’de de bu fikirlere paralel bir bireycilik anlayışı teklif etmiştir.

Ancak içinde bulunduğu hâli değerlendirmek maksadıyla kendi bakış açısına uygun bir “gâye” bulmak ister. “Ma’tessûf” bunun arayışı içine girer:

“Edebiyata mâdem ki büyük bir ehemmiyet atfediliyor ve edebiyatta zevk vardır; herhalde buna bir gâye takmak ma’tessûf bizim için de zaruridir. Edebiyatta gâye herşeyin gâyesi gibi aynı gâyedir, şöhrat ve muhterem olmak. Biz eminiz ki bir edîb bir şâir yazdığı bir parçayı mutlaka kendisine bir menfaat, bir menfaat-i şöhrat te’mîn etmek için yazar. Kat’iyen halka bir menfaat te’mîn etmeyi düşünmez. Yazmak onun için bir ihtiyaçtır, bir hodbîni ihtiyacıdır. ‘Yazıyorum, herkesin yapamadığı bir şeyi işte ben yapıyorum’ diyebilmek ihtiyacıdır.

“Bize yazdıklarını yalnız kendisi için yazan, onları kimseye göstermeyen, duyurmayan bir şâir gösterebilir misiniz? Tabîî hayır, mutlaka herkes okutmak için yazar; ve onları neşretmek, mutlaka büyük bir arzudur. Binaenaleyh biz edebiyatta gâye olarak ne sanat sanat içindir diyeceğiz, ne de sanat müfeyyid olmalıdır nazariyesini kabul edeceğiz. Mütefekkir bir zatın geçenlerde dediği gibi ‘sanat-ı şiir, ancak hayâlî fikir ile fikrî fiil ile ikmal ederse büyüktür’ diyeceğiz. Biz edebiyatta gâye yalnız, yalnız şöhrat; muharririn şöhrat-i şahsiye te’mîn edebilmesidir diyeceğiz.”¹⁶¹

Bahâ Tevfik’e göre insan “nefsini teselli” için hayâle ve nihayet hayâlî ürünlere müracaat etmiştir. Bunu daha önce de belirtmiştik.

161 Bahâ Tevfik, a.g.m., s.71.

Edebiyatın gayesi bahsinde geçen “hodbîni ihtiyacı” o ifadeyi hatırlatır. Sanatkâr diğer insanların yazamadığı şeyi yazarak “nefsini teselli” eder. Gâyesi faydalı olmak değil, şöhret kazanmaktır.

Makalede “genç bir öğretmen”in itirazından bahseder. Öğretmen şöhret gayesini kabul eder; ancak bunun yanında yazarın “kendi içtihadını kabul ettirmek için” de uğraştığını savunur. Bahâ Tevfik buna karşı çıkar: “Ne kadar yanlış!” diyerek bu fikri herhangi bir yolla çürütmeden sanatkârı tahkire devam eder. Ona göre sanatkâr boş bir şöhret için zamanını harcayan bir “zavallı”dır:

“Edebiyat için ortada bir gâye kalıyor: Sanat göstermek. Yani ‘yazıyorum’ demek; ismini tanıtmak; yalnız bu şöhret... Fakat zavallı şâir öbür taraftan düşünemez ki bu şöhret ve şâirlik onun için asla bir meziyet değildir. Ve eserini okuyanlar ancak ‘Ooo... güzel yazmış, bravo!’ demek lûtfunu esirgemiyor, lâkin bu kadar fâidesiz bir selâm-ı takdîr yollamakla iktifa ediyorlar. Ona, o zavallı marîz şâire ancak, ‘kendilerinin yapamadığı bir şeyi yaptığı’ için hürmet ediyorlar. Lâkin bütün bu hürmetler, bütün bu takdîrler acaba şâire ne hediye ediyor? Sadece bir şöhret; kuru, boş, fâidesiz bir şöhret değil mi? Şimdi düşününüz, bir dimağ ki ancak fâidesiz bir şöhret için çalışıyor, üzülüyor, eziliyor, bedbîn oluyor, acılanıyor...”¹⁶²

Bu ifadelerden hareketle Bahâ Tevfik’in, “Edebiyat’ın gâyesi bir fikri beyân değildir. Ancak, sonuçları itibariyle bir fikre hizmet edebilir.” şeklindeki genel kabule, mesnetsiz de olsa, katılmadığını söyleyebiliriz. Bu genel kabul Bahâ Tevfik’in fikirlerine bütünüyle zıt da değildir. Ancak bunu görmemek için ısrar eder. Halbuki makalede “körlük” edebiyat taraftarlarına yakıştırılan bir sıfattır:

“Edebiyatın terakkî ve tekâmül için ne büyük bir vasıta olduğunu düşünenler ne kadar satıhbîn ne kadar zâhirperest insanlardır. Çünkü bilmiyorlar ki karşılarında müdhîş bir hakikat, kamaştırıcı ve yakıcı bir ziyâ-yı mütezâid var. Zaten uzağı görmemeye mahkûm olan bu

zâif gözler o büyük ve ezici ziyâya asla tahammül edemezler. Onlar için yegâne çare gözlerini yummak ve görmemektir. Fakat hiç olmazsa sussalar... Hayır, o da mümkün değil, çünkü eğer dikkat etti iseniz görmüşsünüzdür ki körler mutlaka geveze olurlar.¹⁶³

“Edebiyat Kat’iyen Muzırdır” isimli makalede daha mâkuldür. Sanatkâr ve edebiyatla iştigal edenlere gerçeği göremedikleri için teessûf etmekle iktifa eder:

“Esas dimağın muhtelif melekelerinin yekdiğeri zararına tenemmûv ettiği âşıkâr iken hafıza, muhakeme ve idrâk gibi kuvve-i lâzimeyi tahrik ederek hayâlî tevsi’ etmek herşeyin maddiyat ve hakikate istinad ettiği bir devirde tamamıyla hayâlî bir mevcûdiyet iktibasına çalışmak ne kadar şâyân-ı teessüftür.”¹⁶⁴

Bahâ Tevfik sanatkârların faydasızlıklarını anlatırken “maden kuyusu amelesi” benzetmesini kullanır. Bu enteresandır. Burada mukayese için herhangi bir “işçi”nin değil özellikle “maden işçisi”nin seçilmesi en az “işçi” seçimi kadar kasıtlı olmalıdır. İşçi genellikle fizikî gücünü kullanmak zorunda kalan kimsedir ve materyalizm tarafından beslenen sosyalizmin sembol “sınıfı”dır. Bunun ötesinde “maden işçisi” hem en zor şartlarda çalışmak zorunda olması, hem de cevher arayışı içinde bulunması bakımından Bahâ Tevfik’in ifadeye çalıştığı fikre uygundur. Şâir de “cevher” arayışı içindedir. Bunun için zihnini kullanır fakat yaptığı şey bütünüyle faidesizdir. Bu arada “edebiyat muallimleri” de Bahâ Tevfik’in husûmetinden paylarını alırlar:

“Ben olanca kuvvetimle bir şâirin bir maden kuyusu amelesi kadar bile cemiyete fâidesi olmadığını iddia ederim. Artık edebiyat muallimleri okuttukları dersin şimdiye kadar kimsenin keşfedemediği muhayyel fevâidini saf ve bîçâre şakirdlerine izah etmek için çırpınsın dursunlar!..¹⁶⁵

163 a.g.m. s.56.

164 Bahâ Tevfik, “Edebiyat Kat’iyen Muzırdır”, **Teceddüd-İ İlmi ve Edebî**, s.123.

165 a.g.m. s. 125.

Onlar da görüldüğü gibi “saf ve biçâre” öğrencilere zararlı olan edebiyatın “faydalarını” anlatmakla uğraşırlar.

Yine aynı makalede edebiyatla iştigal edenler, sıralanan zararların hepsinden etkilenmiş “hasta”lar olarak gösterilir.:

“İnkâr olunamaz ki tekmi edebiyatla uğraşanlar, nazık, hassas, hayâlî darbât-ı müdhîşe-i hayata karşı herkesten daha az mukavemet edebilecek insanlardır. Bir şâir ancak bir salonda oturabilir; kadınlarla görüşür, şiir yazar bizim memleketimizde çâru nâçar biraz da hükûmet memuriyetiyle iştigal edebilir. Esâsen bu gibi meflûc ve müzebzeb dimağlardan asla ciddî bir iş, bir ticaret bir feth-i ilmi, bir hizmet-i vataniye, sa'y ile çarpışmakla elde edilir fevâid-i azîme-i maddiye beklenemez.

“İşte bu sûretle incelen, temârüz eden; ancak bir ağustos böceği boşluğuyla hayatın güya elemelerini, yahut meserretlerini teganni etmek ve tayifesini (1) fuzûlî deruhte ederek hattâ meşru bir sûretle idâme-i hayata bile muktedir olamayan şuarâ, bu kof ve mücib-i felâket-i âsâr-ı edebiyelerini satmak, onlara bir revâç temin etmek için mühitlerini de kendileri gibi yapmaya yani zehirlemeye sa'y ederler. Onlar için bu maddî ve hakikî âlemin haricinde diğer bir âlem-i pür-şîr-i sevdâ (!) vardır.

“Ve bu sûretle kendi nefislerine reva gördükleri bu müdhîş marazın tahfif-i ızdırabâtı için hemcinslerini ve mensûb oldukları cemiyeti de mutazarrır ederler.”¹⁶⁶

Buraya kadar Bahâ Tevfik'in edebiyatı ve edebiyatçıları toplum düşmanı olarak ilân ettiğini gördük. Bu fikirleri materalizmin uzantısı telâkki etmek yanlış olmayacaktır; ancak bir de Bahâ Tevfik'in tutarlılığı açısından işe bakmak gerekir. Edebî ve iddialı yazılarla işe girişen, daha sonra bunlara tenkidleri ilâve eden yazarın yaklaşık yedi sekiz yıllık yazı hayatında başlangıçtaki fikrinden pek sapmadığı görülür. Bu fikirlere rağmen onun yerini tesbitte yardımcı olacak bir hatırayı Yakup Kadri'nin “Gençlik ve Edebiyat Hatıraları”ndan alıyoruz: Fecr-i Âti grubuna “müstehcenlik” isnadıyla Eşrefte bir yazı çıkar. Bunun üzerine Şehabeddin Süleyman, Tahsin Nahit, Yakup Kadri, Eşref Mecmûası sahiplerinden hesap sormak üzere mecmuanın yazıhanesine giderler. Mecmua sahibi de o sırada

166 a.g.m. s.124-125.

idarehânedede bulunan Bahâ Tevfik'i şahit göstererek, yazarların kendilerini dayakla tehdit ettiğini iddia ederek Fecr-i Âti'ci yazarları mahkemeye verir. Mahkeme Bahâ Tevfik'i ifade vermeye çağırır. "Profesör edasıyla hakimlerin önünden geçen Bahâ Tevfik"ın ifadesi şudur:

"Muhterem hâkimler hey'eti; ifademi vermezden evvel sizlere bir husûsu arz etmek isterim: Maraz-ı edebiyat denilen bir rûhî hastalık vardır. Buna müptelâ olanlar-ki onlardan biri de bendenizim-hakikatî hayâlden bir türlü ayıramazlar. Binaenaleyh (bizi göstererek) bu zevâtı ben 'Eşref' Mecuması idarehânesinde mi gördüm, başka bir yerde mi? İçlerinden hangisi ne demişti? Hangisi kimin üzerine bastonla yürümüştü? Bilmiyorum. Bütün bu vak'aya dair hatıralarım zihnimin içinde dansediyor."

Bunun üzerine dava düşer.¹⁶⁷ Bu; eski arkadaşlarını korumak isteyen bir insanın ifadesi olabilir; ancak biliyoruz ki doğru bildiği konularda Bahâ Tevfik hiç kimseyi tanımaz. Üstelik daha sonra göreceğimiz gibi Fecr-i Âti yazarlarına da şiddetle karşıdır. Bütün bunlar gözönüne alındığında Bahâ Tevfik'in o an içinde bulunduğu durumu yansıttığını kabul etmek daha doğru olur.

Edebiyatı kesinlikle zararlı görmesine rağmen ondan vazgeçilemeyeceğini de kabul eder ve onu müptelâlığa benzetir:

"Edebiyat hazdır, çünkü bir marazdır, bir hâl-i marazî ve ızdırarîdir. İztırar olan şeyler bizde ihtiyaç tevliid ederler ve ihtiyacâtımızın teskini hazdır, bunu asla saadetle ve mes'ûd olmakla karşılaştırmamalı. İşte bu haz bir netice-i maraz olduğu için terk edilemez; ve biz sersem oluruz. Sersemlikle de edebiyat tarif edilmiş olmaz."¹⁶⁸

"Çözüm edebiyatsızlık mı?... Bizi kurûn-ı vustaya mı sürüklemek istiyorsunuz."

"Hatırınıza gelen bu mu? Fakat aldaniyorsunuz... İşte gözümüzün önünde kocaman bir cihan-ı medeniyet var ki hemen hiç bir şâir ve edib yetiştirmemiştir. Düşününüz ve sayınız: Amerikalı kaç şâir ismi biliyorsunuz?"

¹⁶⁷ Karaosmanoğlu, Yakup Kadri, **Gençlik ve Edebiyat Hatıraları**, 1969, s. 46-47.

¹⁶⁸ Bahâ Tevfik, (A.Nebil'le), "Osmanlı Edebiyatı", **Tenkid Mec.**, s. 70.

“Edebiyat asla mes’ûd etmez; mes’ûd olmak için daima arkasından koştuğumuz medeniyet sırf edebiyat ve edebiyata benzer yollardan geçtiği içindir ki bu gün bu kadar aksi te’sir hâsıl ediyor. Evet, edebiyat asla mes’ûd etmez, yıkar harap eder, öldürücüdür. Fakat daima sevilir. Çünkü edebiyatta zevk vardır, eğlence vardır, aynı musikidir; tatlıdır, tıpkı sarhoşluk ve kumar gibi!..”¹⁶⁹

Edebiyatı öldürücü bir alışkanlık olarak alan Bahâ Tevfik’in çözümü de ona ma’tuftur: “Lüzûmundan fazla ehemmiyet vermeyerek genç zihinlerdeki alışkanlıkları silmek”:

“(…) Şiirin menbaı insanların cemiyet halinde yaşamağa başlaması yüzünden marazî bir hâle gelen mevcûdiyetleridir. O halde şerait-i hazırâ-yı içtimaiye altında şiirden tamamıyla sarf-ı nazar etmek asla mümkün olamaz. Şu kadar ki edebiyat derslerini hemen mekteplerden kısıtlamalı ve şâirlerin muvaffakiyetini de bir kumarcı, bir âciz derecesine indirerek herkese lâzım geldiği kadar ehemmiyet vermeye başlamalıdır.”¹⁷⁰

Başlangıcından sonuna kadar Bahâ Tevfik’in kabulleri materyalizmin kabulleridir. Edebiyata bakışı bu noktada yoğunlaşır. Ona göre edebiyat “bozulmuş tefekkürün” mahsûlü, felsefe ise tefekkürün kendisidir. Nihayetinde “felsefeci” Bahâ Tevfik şiirle felsefeyi karşılaştırma noktasına gelir: Her ikisi de bir arayış yansıtır. Şiirdeki arayış Bahâ Tevfik’e göre “sevgili” arayışıdır. Ona ulaşılması mümkündür. Ancak felsefe hakikatin peşindedir. Ulaşılan her hakikat yeni hakikatleri gösterdiğinden felsefenin arayışı sonsuzdur. “Felsefe hakikatin, ilmin şiiridir” ifadesiyle felsefe ve şiir arasında bağ kurar:

“Esasen felsefe de edebiyattan ayrı bir şey değildir. İnsan sevdiğinin nasıl arkasından koşarak feryâd edebilir. Hal-i zaâf ve acz birincisinde de ikincisinde de aynen mevcûddur. Hattâ ben bu hususta felsefeyi daha muhlık görüyorum. Çünkü birincisinde aranılan şeyin bulunmak ihtimali mevcûddur. Fakat felsefenin ma’sûka-i edebîsi olan hakikat kendi muâkibinden aynı sūr’at-ı seyr ile fibrar ediyor. Bu teharrîyât-ı heyecan- alûdu şiir addetmekte devam ederse edebiyat belki eş’ar-ı mevkûtenin cilvegâhı olabilir, fakat felsefe nâmütenahi bir şiirdir. Baştan

169 a.g.m. ,s. 57.

170 Bahâ Tevfik, “Edebiyat Kat’iye Muzırdır”, **Teceddüd-i İlmi ve Edebî**, s.132.

nihayete kadar, evvelden âhire, ezelden ebede kadar bir şîirdir. Hakîkatın, ilmin şîiridir!'.¹⁷¹

Peyâm Gazetesi'nde çıkan bir yazıda benzer bir iddia daha mahdût bir sâhaya sığdırılmaya çalışılır. Yazı sembolist şîirle felsefenin müphemiyet ve yoruma açıklık noktasında birleştiklerini ifade eder. Her iki sâhanın da heveslisi olan Bahâ Tevfik buna ilgi duyar, ancak makale yazarını konuya hâkim olmamakla ve aceleci davranmakla suçlar:

"Peyam' Gazetesinde bir kaç hafta evvel galadât-ı lisâniye ve ilmiye ile memlû bir makale gördüm. Burada gûya edebiyat-ı timsaliye anlatılmak istenmiş! Nâkıs ve kof bir ifadeyle yarım, yanlış bazı şeyler söylendikten sonra felsefenin neticesi müphemiyet olduğundan şîirde de lüzûm-ı müphemiyetten ve her düşünceye göre muhtelif kıymetlerle anlaşılabilcek şîirlerin ancak bu şerait altında bulunmaları iktiza ettiğinden bahsolunmuştur."

"Ben bu vadide yazılan yazıları doğru olmasalar da takdir ederim. Fakat bu takdim o yazıların tasdik mahiyeti demek değildir. Edebiyat-ı timsâliye için bu yolda serdolan mütâlaat doğru olsa da bilâhire tedârik edilmiş ve şekilden istihrac olunmuş netâyic derecesini geçmez. Esâsen ne felsefe, ne de edebiyat sâhib-i makalenin idrâk edebildiği gibi değildir."¹⁷²

Bu konunun heveslisi olmasına rağmen çevresideki insanlardan yetersiz gördüklerini eleştirmekten çekinmez. Makale yazarını yetersiz gördüğü için "müphemiyet" teorisiyle pek ilgilenmez.

Bahâ Tevfik için bu iki farklı sahanın tek ortak yönü sonsuz "arayış" peşinde olmalarıdır.

171 Bahâ Tevfik, *Felsefe-i Edebiyat ve Şair Celis*, s.6.

172 a.g.e. ,s. 7.

Onun bir yönü de özellikle süreli yayınlarda tebarüz eden mîzahçılığıdır. Bahâ Tevfik, Eşek başta olmak üzere kısa bir süre içerisinde bir çok değişik isimle mîzah gazeteleri çıkartır. Yakın arkadaşı olan Suphi Ethem "Bahâ ile görüşenler onda mîzaha mütemâyil bir meşrep görememişlerdir."¹⁷³ der, Münir- Süleyman Çapanoğlu onun Karagöz'deki başyazarlığını "zoraki mîzahçılık" olarak nitelendirirse de Basın Tarihine Dair Bilgiler ve Hâtıralar'da Bahâ Tevfik'in mîzah tarafı da kuvvetliydi." der.¹⁷⁴

Bahâ Tevfik de kendinde mîzahî bir taraf olduğunu kabul eder. Rıza Tevfik, "Eşek Gazetesi ve Felsefe Mecmuası'nın aynı zamanda neşrediliyor olmasını bağdaştıramadım." diyerek Bahâ Tevfik'i eleştirir. O da bunun üzerine "Mîzahla felsefe arasında acaba ne fark var?" sorusuyla kendisinin bu fikre iştirâk etmediğini ifade eder.¹⁷⁵ Aksine Bahâ Tevfik'e göre mîzahla terakkî birbirinden ayrılamaz.

Mîzahın edebiyatla ilgisini ise şu şekilde özetler: "Edîb olabilmek için mîzahkâr olmak lâzım değildir. Fakat mîzahkâr olabilmek için en evvel mühîm bir edîb olmak iktiza eder":

"Sanatın en mühîm bir şûbesi olan mîzahçılık şüphesiz büyük bir terakkîyi tâkip eder. Terakkîsiz edebiyat olamadığı gibi mîzah da olamaz. Nitekim bugün memleketimizde mîzah değil, mîzahın ne demek olduğunu bile bilen yoktur. Muharrirlerimizi ve gazetecilerimizi ciddî bir sûretle tasnif etmek lâzım gelirse mîzah şu'besine ayrılacak, tekâmül şeraitini hâiz; bir kişi bile meydana çıkmaz. Edîb olabilmek için mîzahkâr olmak lâzım değildir. Fakat mîzahkâr olabilmek için en evvel mühîm bir edîb olmak iktiza eder.

173 Suphi Ethem, "Bahâ Tevfik", **Serbest Fikir Mec.**, s.2.

174 Çapanoğlu, Münir Süleyman, **Basın Tarihine Dair Bilgiler ve Hatıralar**, Hür Türkiye Der. Yay., İst. ,1962, s.72.

175 Bahâ Tevfik, "Ne Günlere Kaldık Yarabbi", **Zekâ Mec.**, nu. 29, 17 nisan 1330.

"Mîzah bir nev'i edebiyattır, diyorduk. Evet edebiyat kendi sanâyi-i lâfziye ve ma'neviyesiyle kendi teşbih ve istiârelerine, kendi cınaslarıyla ve nihâyet türlü türlü üslûplarıyla fesâhât ve belâgâtlarıyla edebiyattır. Fakat mîzah bütün bunlardan başka diğer bir şey ister ki o da ta'rîzdır.

"Ta'rîzsiz mîzah olmaz, diyenler pek haklıdırlar. Fakat ta'rîz denilen şey ne istihzâdır, ne de zan!... Mîzahtaki ta'rîz tıpkı ressamlıktaki karikatürcülük gibidir. Ondaki hassa insanı gücendirmemeli, bilâkis bir hiss-i sanatkârâne ile memnûn etmelidir. Mîzahın şerâtinden biri bu olduğu gibi diğeri de söylenen sözde daima iki ma'nâ bulunmasıdır. İnce bir ta'rîz bîtaraf bir kelimenin ikinci ma'nâsıyla ifâde edilmeli veyahut bir ta'rîz heyet-i mecmuadan istişmâm olunmalıdır."176

Mîzahın "hiss-i sanatkârane ile yapıp muhatabını gücendirmemesi gerektiğini savunur. Öte yandan mîzahî eserlerde mutlak ince bir ta'rîzin bulunması lâzım geldiğine inanır.

Bahâ Tevfik'in mîzahı bir ifâde tarzı olarak kabul ettiği anlaşılır. Ancak her konuda olduğu gibi bu konuda da fikirlerini vuzûha kavuşturmamıştır. Tenkîd ve mensûreleri göz önüne alınırsa ta'rîzi çok sık kullandığı görülür fakat bu bir üslûp özelliği haline gelebilmiş de değildir. Raif Ogan mîzah edebiyatımızı incelediği bir yazıda onun bu yönünü genel olarak şöyle değerlendirir:

"O devirdeki mîzah muharrirleri arasında şâir Sakallı Rıfki ile B. Tevfik merhûma saygılı bir makam ayırmak lâzımdır. (...) Bahâ Tevfik çok orjinal bir yazardır. Mülkiye mezûnu idi. Fransızcası çok kuvvetli, zekâveti normalin çok üstünde idi. (...) Bahâ Tevfik nükteli konuşmakta da üstâd idi. Her alanda bilgisi geniş olduğundan sohbetinde ağzına baktırırdı. Çok vefakâr kadirbilir bir insandır."177

176 Bahâ Tevfik, **Felsefe-i Edebiyat ve Şâir Celis**, s. 62.

177 Ogan Raif, "Mîzah Edebiyatımız Üzerine", **Türk Mîzahçıları** (Hilmi Yücebaş) s.12.

Bahâ Tevfik gerek felsefe ile edebiyatı bir arada değerlendiren yazılarıyla ve gerekse mizaha ait ileri görüşlü fikirleriyle bir dönemin çok etkili bir kalemi ve unutulmaz bir fikir adamı olmuştur.

III. BÖLÜM

EDEBÎ TÜRLERE BAKIŞI

ŞİİR:

Hem edebiyatı ele alış tarzı, hem de tenkidleri Bahâ Tevfik'in en önemli tür olarak şiiri aldığını gösterir. Osmanlı Edebiyatı isimli makalesinde "Bizde edebiyat, şiirler, küçük hikâyeler ve fantaziler yazmaktan başka birşey değildir."¹⁷³ der. Bu makalesinde edebiyatımızdaki bir kaç küçük hikâye ve "fantazi"yi şiirin yanında değerlendirirken diğer makalelerinde buna da pek yer vermez. Hattâ aynı makalede "edebiyatın şiirden ibaret olduğunu" yazar.

"(...) Mâdem ki edebiyat şiirden ibarettir, şiiri izah edelim: Şiir mutlaka hassâsiyet ve hayâldir. Şâir yazdığı şeye mutlaka kendi rûhundan, yani hassâsiyet ve hayâlinden, sanatından bir şey ilâve etmiştir. Daha doğrusu şiir kendimize göre, hissederek, yani kendimize mahsus bir sûrette telâkki ederek yazmaktır. Ve her telâkki bizim hayâlimizden, hassâsiyetimizden doğar (...) İyi bir şiir daima bize bir zevk verir; çünkü orada bir şâirin tarz-ı telâkkisini, hassâsiyet ve hayâlini görüyoruz; ve hassâsiyet merak olduğu için biz de o maraza esir olmaktan kurtulamıyoruz, hassas oluyoruz. İşte o hassâsiyet bize bir haz te'min eder. Çünkü bizi aldatır, avutur, uyutur, gayş eder(...)"¹⁷⁴

Burada verilen şiir tarifinin benzeri edebiyat için de yapılmıştı. Bahâ Tevfik'in edebiyat ve tabîî şiiri "muzır" sayması bir yana bırakılacak olursa, şiir tarifinde his ve hayâle verdiği pay edebiyat araştırmacıları tarafından da kabul görür. Mehmet Kaplan "(...) Şiir, herşeyden önce duygu ve hayâle

173 Bahâ Tevfik (A.Nebî'le), "Osmanlı Edebiyatı", *Tenkid Mec.*, nu.1-2, s.55.

174 a.g.m., s.71.

dayanır.”¹⁷⁵ derken Kaya Bilgegil, “(...) Muhakkak ki, şiirin teessüsünde en büyük rol zevk hissine aittir. Fakat bunu kâfi görmüyorum, şiir bütün zihnî melekelerin iştirâkını isteyen bir faaliyetin mahsûlûdûr (...)”¹⁷⁶ diyerek bir bütünlüğü ifade eder. Şiiri formüle eden Sadık Tural'a göre ise şiir âhenk+bedîi tefekkür+ sabit nazım şekillerinden oluşur. Bu unsurlardan bedîi tefekkür; duygu, hayâl, fikir ve dilin âhenkli bütünüdür.¹⁷⁷ Ancak burada dikkat edilmesi gereken husus Bahâ Tevfik'in şiirde his ve hayâlî verirken âhenk unsurlarına ve fikre hemen hiç temas etmemesidir.

“Edebiyat Katiyen Muzırdır” isimli makalesinde şiiri âhenk ve ma'nâ diye ikiye ayıranlardan bahsettikten sonra yine ma'nâ üzerinde yorum yapar. Hassâsiyetin sevinç ve üzüntü demek olduğundan hareketle netîcede yine, edebiyat ve şiirin “normal” insanlarca üretilemeyeceği kanaatini açıklar:

“Herşeyi tasnîf etme meraklılarına sorulacak olursa edebiyatın yegâne mahsûlünden şiirin ma'nâ ve âhenk itibarıyla ancak iki kısma ayrılabilceğini söylerler. Bunların birincisi meserret ve memnûniyetle, ikincisi de ye's ve nevmidiyle memzûc eş'ârdır. Meserret ve memnûniyetin, ye's ve nevmidinin psikolojice birer hassâsiyet olduğu ve her hassâsiyetin bir hâl-i marazîden ibaret bulunduğu da fennen sâbit olmuştur.

“Yani şiir bir mahsûl-i marazîdir. İnsanın marîz ve bittabi âciz olduğu zamanlarda tevellüd eder.

“...Geçici bir hâl için bu derece sürûr, tabîi ve isteyerek değil, gayri irâdî ve marazîdir.

“Bilâ tereddüd hükmolunur ki edebiyat umumî ve müstevlî bir maraz-ı dimağîndan başka bir şey değildir.

“Büyük bir ye's yahut müfret bir sürûr altında insanın her türlü harekâtı gayri tabîi ve marazî olduğu gibi yine aynı ye'se ve aynı sürûrun tahattürüyle uyanan hâlet-i

175 Kaplan, Mehmet, **Cumhuriyet Devri Türk Şiiri**, K.Bak. Yay., Ank. 1990, s. 267.

176 Bilgegil, Kaya **Cehennem Meyvesi**, Yaprak Bas., İst., 1956, s.21.

177 Tural, Sadık, “Şiirin Dünyasına Yaklaşmak”, **Konevî Der.**, Eylül 1983, S. 12, s. 8-9.

tâliye dahi muzırdır. Ve birincisi gibi ikincisi de tehamî-i muhakemeye manî olur.

“Sanîyen ye's ve sūrûru muhtevî olmayan eş'ar olsa bile bu kabîl şiirlerde de ya büyük bir hayretin yahut şâyân-ı hayret bir mahsûl-i hayâliyenin mevcûdiyeti kat'iyen inkâr olunamaz. Binaenaleyh farz-ı muhal olarak bazıları tarafından mevcûdiyeti iddîa olunan bu tarzdaki şiirler de hal-i tabîiyede yazılmıştır, denemez. Çünkü esasen hayret adem-i iktidar-ı tefekkür demek olduğu gibi hayâl de yine meserret ve yahud me'yûsiyet dolayısıyla husûle gelen bir nevi tefekkür-i marazîden başka bir şey değildir.”¹⁷⁸

Fikret ve Hâmid'in şiirlerinden alınmış bölümlerle şiirde hâkim olan sevinç ve ye'si göstermeye çalışır. Günümüz araştırmacısı şiirdeki bedîi tefekkür unsurlarından duygu, düşünce ve hayâlin hangi oranda ve nasıl işlendiğini araştırırken Bahâ Tevfîk, “hassâsiyet, yoksa hayâl” diyerek kesip atmaktadır.

İlham kavramına bakışı da hayâle bakışının aynıdır; o da hayâlden başka bir şey değildir ve en iyi haliyle, hayâl kurma sonucu belirebilecek bir “cinnet” tir. Buna ilham” veya başka isimler aramak ciddiyetsizliktir:

“(…) Edebiyatla uğraşanlarda yani daima hayâlâtla istigal edenlerde tuhaf bir hezeyân-ı dimağî ve bazan da cinnet-i muvakkate tevliid eder. Biz buna galeyân-ı şâiriyet yahut yine ta'bir-i edibânesiyle, ‘ilham, sünûhat’ vesaire diyoruz. Hattâ bir nevi teşennüc-i madde-i sincabiden başka bir şey olmayan tuyûf-ı hayâliyyeye ‘peri-i ilham, mülhîme-i eş'âr gibi garip ve gülünç isimler takarak kemâl-i ciddiyetle sahaif-i matbûata geçirmekten çekinmiyoruz!...”¹⁷⁹

Aynı makalede hayâl bahsinde belirttiğimiz fikirlerini tekrar ederek şiirin oluşum macerasını hayâlin gelişimine bağlar:

“Edebiyat ve şiir bir mahsûl-i muhayyiledir ve muhayyile bir marazdır. Bir maraz ki teâricden mahrum dimağlarda yani beşeriyetin edvâr-ı ibtidaiyesinde asla

178 Bahâ Tevfîk, “Edebiyat Kat'iyen Muzırdır”, **Teceddüd-i İlmî ve Edebî**, s. 114-118.

179 Bahâ Tevfîk, “Edebiyat Kat'iyen Muzırdır”, s. 123.

kendisine tesadûf edilemiyor. Bilâhare tedricen husûle gelmeye başlayan bu maraz yanlış ve gayrı tabîi olarak bir takım ihtiyacât-ı hariciye taht-ı te'sirinde insanların müctemian yaşamağa başlamasından sonra büsbütün kesb-ı şiddet etmiş, mazmûn olmuş ve şiiri tevli'd eylemiştir."180

Bu konuda söylenebilecek herşeyi söylemiş bir insan kararlılığıyla "Şâirler bana biraz daha kızsınlar, biraz daha garazkâr olsunlar. Zaten bu iki unsurun, unsur-ı marazının, yani şiirle garazın semereleri gibi menşe'leri de birdir, aczdır"181 gibi keskin bir ifâdeyle şiiri ve şâiri mahkûm eder.

Aynı makalede şiirin ıslahı konusunda akla gelebilecek soruları da cevaplar:

"İki itiraz vârid-i hatır olabilir:

1. Hal-ı tabîiyede tarz-ı şiir yazılamaz mı?
2. Sürûr ve ye'si muhtevî olmayan eş'âr yok mudur?

"Evvelâ hal-i tabîiyedeki yazılara şiir demek hiç kimsenin aklına gelmez. Meselâ,

"Menend-i şecer nâbit olur sâbit olanlar

Her kangı işin ehli isen anda devam et."

beyiti manzûm bir muhakemedir. Bir fikirdir, asla şiir değildir."182

Bu ifâdeden de anlaşılacağı gibi şiirle fikri bir arada düşünmez. Ona göre insan hassâsiyetine mağlûp olduğu vakit şâir, muhakemesine mağlûp olduğu vakit mütefekkindir:

"Hakikat hassâsiyet ve hayâlden pek uzaktır; hakikat tefekkür ve muhakemeden doğar. İnsan ise hassâsiyetine mağlûb olduğu vakit şâirdir, muhakemesine, tefekkürüne tâbî' olduğu vakit mütefekkindir. Edîb değildir. Binaenaleyh bir eser 'hakikat' olunca makaledir, fikirdir. Ve şiir olamaz. Bir eser ancak hassâsiyet ve hayâlin güzel bulunmuş mütenasib ve tannan kelimelerle, âhenkdâr

180 a.g.m., s. 127.

181 a.g.m., s. 114.

182 a.g.m., s. 116.

ibarelerle tasvîr edildiği vakit şiiirdir (...) Şâir eğer şiiriyle bize fikrini, içtihadını kabul ettirmek istiyorsa, şiir yazmamıştır, bize bir makale yazmıştır, bir fikir söylemiştir, şu kadar ki bu fikri müzeyyen ve sehhar ifadelerle söylemiş; kulağa hoş gelen bir kafiye ve vezne sokmuştur. Halbuki üslûbun şiir olabilmesi ancak hassâsiyet ve hayâle tercüman olmasıyladır.”¹⁸³

Burada ilk defa Bahâ Tevfîk'in ismen de olsa âhenk unsurlarından bahsettiği görülür. Şiiri “vezinli, kafiyeli söz” olarak kabul eden “eski” anlayışa muhalefet eder. Ona göre duygu ve hayâl yoksa şiir de yoktur. Fikir ne kadar süslenirse süslensin; vezne uydurulup kafiyeler tertip edilsin fikir yazısı olmanın ötesine geçemez. Bunlar Bahâ Tevfîk'in makalelerinde şiir hakkındaki en teferruatlı ifâdeleridir.

Felsefe Mecmûası'nda yayımlanan “Ulûm ve Fünûn ve Sanâyi-i Nefise” isimli makalede Bacon'ın da fikirlerinden istifâde ederek şiirle fikrin birarada olamayacağını açıklamaya devam eder:

“Şiir ve bütün sanâyi-i nefiseyi ilim ile mukayese etmek ister isek netâyic cihetiyle pek büyük bir fark nazar-ı dikkatimizi celbeder. Hakikat fennin daima takibine mecbûr olduğu bir rehberdir. Halbuki şiir öyle değil, kendisinde hakikatten ziyâde his; tetkik ve tahlilden ziyâde hulyâperver, mestâne bir kanaat icrâ-yı hükmeder. Bakınız İngiliz feylesoflarından Bacon ne diyor:

“Ruh-ı beşer bizzat tabiatta bulamadığı azâmet ve şa'saadan intizam ve âhenkten pek ziyâde hoşlanır. İşte bu sebebe mübnîdir ki şiir, rûha gerek bir uzvî i'tila ve gerek bir mestî-i hülya bahşederek bize husûsî bir kuvve-i ma'neviyeye malik gibi görünür. Hattâ bazı büyük mütefekkirler; bu neticeyi nazar-ı dikkate alarak 'şiir; menâzır-ı eşyayı kendi arzûmuza tevîk ederek rûha ona ta'biyet ettirmek için bir vasıta-i lâzıma olabilir.' demişlerdir. Zaten tekmil sanâyi-i nefisede olduğu gibi resim ve şiir gibi şeyler tam manâ-yı felsefisi ile bir muhakeme eseri olmayıp yalnız muhayyilenin efkârımızı ince, hassas, vazih şekiller tahtına koymasından ibarettir.”

183 Bahâ Tevfîk, “Osmanlı Edebiyatı”, s.71.

Diğerlerine nisbeten sonradan yazılmış olan bu makalede şiirin fikirden uzaklığı vurgulanırken Bacın'un da fikirleriyle onun hayâlî bir dünya tasavvuruna dayandığı ifâde edilmektedir:

"Şiir ve bütün sanâyi-i nefise mevcûdat-ı hakîkiyyeyi bir kisve-i nevîn hayâl ile sararak bizi meftûn eder. Fakat yine bir ziynetten bir eğlenceden başka bir şey değildir. İlim ise insanın tabiata olan hakimiyetini te'min ettiği cihetle cidden faide-bahş ve şiddetle şâyân-ı ta'miktir."¹⁸⁴

Bahâ Tevfik ilim ve sanatı, özellikle de şiiri "eğlence" olarak görür. Halbuki, ilim insanın tabiata olan hâkimiyetini te'min eder. Bu manâda da sağlıklı olan fikrin, ilmin peşinden gitmektir. Bu noktada ciddi eserlerden beklenen fayda ile şiirden beklenen hazı karıştırmamak gerektiği konusunda okuyucuyu uyarır:

"Ciddî bir eser, bir makale hiç bir zaman bizde bir haz peyda etmez. Meşhûr tâbiriyle onda 'heyecan-ı bedî' bulamayız. Vakıa müfeyyid bir makale okuduğumuz vakit husûsî bir meserret hissederiz; fakat bu meserreti 'haz' ile tercüme etmeyelim. Bu memnûniyet bir şey öğrendiğimiz içindir; onu okumamış olanlardan, bilmeyenlerden fazla bir şey bildiğimiz içindir; yani hodbini neticesidir."¹⁸⁵

Bu fikirlere bağlı olarak sanatkârı da "hasta ruhlu" hattâ "hastalığı nisbetinde sanatkâr", "uyumsuz" olarak tavsif etmekten çekinmez:

"(..) Muhayyilemiz nasıl bir hâlet-i maraziye ise ondan doğan edebiyat da, sanat da öyle marazî bir haldir. Bu husûstaki terakki de; hâlet-i maraziyye-i dimağiyemizin terakkisine vâbestedir. O halde bir şâir ne kadar marîz ise o kadar sanatkârdır (...)"¹⁸⁶

"Bir şâir hiç bir zaman iyi bir tebaa olamaz. İyi bir memûr olamaz, âdi bir tüccar olamaz, bir âlim olamaz, bir doktor olamaz, bir gazeteci olamaz, bir asker olamaz, yalnız sonelerini yazar; 'Edirne şehrinin cennet-i âlâya benzediğini!!!' yahut 'Kalbinin içinde rengarenk perilerin

184 Bahâ Tevfik, "Ulûm ve Fünûn ve Sanâyi-i Nefise", **Felsefe Mec.**, s.18.

185 Bahâ Tevfik, "Osmanlı Edebiyatı", s. 71.

186 Bahâ Tevfik, "İntikad", **Teceddüd-i İlmî ve Edebî**, s. 141.

dansettigini' söyler!!!, meslektaşları bunları okuyarak ne güzel hayâl, ne şâirâne buluş!... derler, takdir ederler. Bunlardan evlâd-ı vatan istifâde ediyor farz olunur. Halbuki o zavallı evlâd-ı vatan; ayrı garip remli, esatirî bir lisan öğrenmek kabîlinden 'kamerin semâya açılmış ve yukarıdan aşağıya ziyâ şelâlesi dökmek için tahsis kılınmış bir delik!...' olduğunu-mâistigrâb okur ve dimağın hatırlamaya başlar.

"(...) Deli saçmasından az farklı olan hayâlet ve hurafâtla vakit geçirerek gittikçe daha ziyâde çıldıracağını söyledikten sonra herhangi bir memlekette heveskârân-ı şiirin yani hassas ve marîz insanların tezayüdünü zannederim ki hiç kimse fâide-i içtimaiyye olarak kabul edemez."¹⁸⁷

"Akıl almaz hayâllerle gittikçe daha ziyâde çıldıran şâirin tedavisi mümkün müdür?" sorusunun cevabı enteresandır:

"(...) Şâir tıpkı bir veremli gibidir, tamamıyla kâbil-i tedavi değildir, fakat tedâbir-i sıhhiyye sayesinde verem de devam etmekle beraber hayat-ı tabîîyyeden nasıl bir şey gâip edilmezse tedâbir-i maddiye sayesinde şâir de marazını körletir ve fâideli bir adam olabilir. Yalnız bu tedâbir-i mâniayı her yerde tatbik edebilmeli, bilâkis tabiat-ı şiiriyyenin nüks etmesine asla meydan vermemelidir (...)"¹⁸⁸

Şâirlerin tedavisi şiirin ıslahı mânasında değil; şiirin bırakılması mânasında ele alınıp teklif buna yönelik hazırlanmıştır.

Bütün bu makalelerde edebiyatı ve şiiri "red" vardır. Onun için de nasıl olması gerektiği konusu üzerinde hiç bir fikir beyan edilmeden sürekli yanlış tarafları gösterilir. "Fikrin hiçbir sûrette şiirde veya edebî bir eserde yer alamayacağı" tezinden hareketle "saldırı" yapılır. Ancak Eşref Mecmuası'nda genç şâir ve yazarın kalem tecrübelerini değerlendirdiği "Tedkik-i Âsâr" isimli yazılarının birinde bir şâire hitaben yazılmış farklı bir cümle var. Buradaki ifâdede "manzûme" tabiri kullanılıyorsa da Bahâ Tevfik'in hiç bir yerde böyle bir ayrıma gitmediği ve söylenenlerin şiire bakışına uygunluğu sebebiyle bunu tesbitte fayda gördük. Yazar, "Bence

¹⁸⁷ Bahâ Tevfik, "Edebiyat Kat'iyen Muzırdır", s. 125-127.

¹⁸⁸ a.g.m., s. 132.

manzûmeler ya feryaddır, ya tasvîrdır, yahud bir cümle-i felsefiye hükmüne.." diyerek tasnif sayılabilecek bir ifâde kullanıyor. Genç şâire de onun şiirini hangi grupta değerlendireceğini bilemediği yolunda eleştiride bulunuyor.¹⁸⁹ Bu ifâdeyle ilk defa felsefi fikirlerin şiire girebileceği yolunda bir serzenişte bulunur. Ancak bu başlangıç itibariyle çok kısır ve desteksizdir.

Buna benzer bir tedkîkinde şiiri, şâir ruhunun incelik ve zerafetini seçilmiş "havaî" kelimelerle yansıtılması olarak tarif eder. Ancak bu da ilk tesbît edilen ifade gibi vuzûha kavuşturulmamıştır:

"Ah eğer bu mısralardaki mübhemiyet cebr-i tabiatten cümlelerinin uzunluğundan ziyâde düşünüşünün garâbetinden, şâir ruhlarına mahsus ihtisâsâtın rikkat ve zerâfetinden, kelimelerin hiffet ve havailiğinden ileri gelseydi..."¹⁹⁰

Bütün bu ifâdeler hayatının son dönemlerinde yazdığı Felsefe-i Edebiyat ve Şâir Celis kitabında bir parça vuzûha kavuşur. Felsefe-i Edebiyat ve Şâir Celis'te bütün bu makalelerden farklı bir yaklaşım var. İlk defa olarak şiirde fikre bir yer bulma arayışı göze çarpar. Öncelikle "felsefi fikir" ve "felsefi heyecan" kavramlarını tesbît edip ayrıldıkları noktaları gösterir. Ardından da "felsefi heyecan"ın şiirde olabileceğini söyler:

"Filozof olmak başkadır. Şahsiyet-i felsefiyeye mâlik olmak yine başkadır. Filozoflar efkâr-ı felsefeye serd ederler, halbuki şahsiyet-i felsefiyyeye mâlik şâirlerin âsânı heyecân-ı felsefiye ile mâli olur.

"Efkâr-ı felsefiyye; ta'birât ve ıstılahât-ı felsefiyye ile beyan olunur.

189 Bahâ Tevfik, "Tedkîk-ı Âsar", **Eşref Mec.**, nu.26, 10 Eylül 1325, s. 24.

190 Bahâ Tevfik, "Tedkîkât ve Tenkidât-ı Edebiye", **Eşref Mec.**, 13 Ağustos 1909, s.6.

"Heyecân-ı felsefiyeye gelince: Bu heyecanât gayet dağınık bir sûrette ve kelimât-ı hissiyye ile gelişi güzel ifâde edilmiş birer nûkte-i felsefiyedir."¹⁹¹

Aynı eserde buna örnek sayılabilecek bir şiir üzerinde durur.
Celis'in Ric'at ve Teslim şiiri için;

"Celis bu manzûmede hiddet etmemiş feryad da etmemiş, hemen ithama kalkışmamış, bilhassa soğuk-kanlılıkla düşünmüş, muhakeme etmiş ve netîce-i hükmiyyeyi şahs-ı şâiriyyetinde husûle gelmiş olan te'sirle mezcederek kaleminin âhenk-i beyânına tevdi eylemiş bu sûretle manzûmede hem şâir, hem mütefekkir vazîfelerini ifa etmiştir.

"Bu manzûmede bazan şâirin tecellüdü, hüznü, tebessümü görülüyor, fakat en ziyâde göze çarpan mütefekkirin düşünüşleridir."¹⁹² diyerek şâiri övüyor.

Her ne kadar ifâdesinin başında "Şâir bu manzûmesinde edebiyatçılık yapmıyor" diyorsa da burada ayakları yerde ifâdeler vardır. Benzer bir ifâdeyi Mehmet Kaplan kaleme alarak, (...) Şüphesiz şâir de mütefekkir gibi büyük fikirlere yükselebilir. Fakat onun fikre varış tarzı bir mütefekkirinden başka türlüdür. Şâir duygular ve hayâller vasıtasıyla fikre ulaşır (...) "¹⁹³ der. Bahâ Tevfik elbette bir tek eserle bu noktaya yükselebilmemiş olamaz. Ancak gelişimi inkâr etmek de yanlış olur.

Şiirin konusunun tesbitinde de başlangıçtaki tavrı değişmiştir. Makalelerinde hayâle dayanan ve gerçeklerden kaçışı sağlayan konulardan bahsedilir:

"(...) Şiirin ilk mevzuu hariçte değil şâirin kendisindedir ve bu ihtiyacatın ekseriya tatmin olunamaması yüzünden muzdarip olan dimağ hemen muhayyileye müracaatla tesellî bulmak ister (...) "¹⁹⁴

191 Bahâ Tevfik, **Felsefe-i Edebiyat ve Şair Celis**, s.36.

192 a.g.e., s. 19.

193 Kaplan, Mehmet, **Cumhuriyet Devri Türk Şiiri**, s.224.

194 Bahâ Tevfik, "Edebiyat Kat'iyen Muzırdır", s.132.

Felsefe-i Edebiyat ve Şâir Celis'te ise Celis'in fikirlerine iştirâkle hayatın içinden, hattâ "moda mevzû"ların şiire girmesi gerektiğini anlatır:

"Musahebât-ı edebîyesinde daima tulû'lu, gurublu, geceli, yıldızlı şiirlerin aleyhinde bulunur, bunların evvelâ bizim mizacımızla tevâfık etmeyecekleri, sâniyen eskimiş olduklarını iddia ederdi. Herşey gibi edebiyat ve şiirin de modaya tâbi olduğu fikrinden hiç dönmezdi. Eskiden vadilerin, çöllerin ortasında ancak güneşle, bulutla, semâ ile, ufuk ile yalnız kalan insanları mütelezziz eden bu kabil mevzuât-ı edebîyenin artık muğlak bir surette hal-i içtimaiyyete girmiş, dimağları memnun edemeyeceğini bilirdi."¹⁹⁵

Bütün bu ifâdelerin başında yazar "edebiyatın zararlı olduğu" fikrinden vazgeçmediğini söylemiş olsa da burada gizli olan teklifler ve bakış açısı fikirlerinin durulmaya başladığının ifadesi olarak alınabilir.

Yazar daha önce "edebiyatın kendini beğendirmek arzusuyla yazıldığı" fikrini savunurken bu eserde ondan da vazgeçmiş görünür:

"Esasen şâir demek halka kendini beğendirmek için şiir yazan kimse demek değildir. Şâirin maraz-ı şiiri, hassâsiyet ve heyecanı galeyâna gelir, muhîtin ve sair avâmîl-i maddiye ve vicdaniyenin taht-ı te'sirinde şiirini husûle getirir. Bu husûle getirişte yegâne müessir, müessir-i hissîdir. Para almak, şöhret kazanmak vesaire gibi müessir-i fikrî değildir.

"Binaenaleyh eserlerini halka beğendirmek için yazan bir kimsede şâirlik eseri göremem. Böyle zat ancak bir muharrir, hayatını kalemine bağlamış bir gazeteci (!) olabilir. Onun yazdığı şiirle Sabah Gazetesi'nin baş makalesi, Güzel Prens romanının münderecâtı, yahut filân kitapçının haftabaşı hesabâtı arasında mahiyet itibarıyla bir fark yoktur".¹⁹⁶

"Halbuki şiir böyle yazılmaz. Şiiri doğurtan ihtiyaç kari'den gelecek paraya müftekir olan maddenin ihtiyacı değildir. Şâiri kari'den, hattâ kari'le beraber bütün dünyadan müstağni kılacak olan a'sâbın, hissiyatın ihtiyâcıdır.

¹⁹⁵ Bahâ Tevfik, **Felsefe-i Edebiyat ve Şâir Celis**, s.37.

¹⁹⁶ a.g.e., s. 74.

"Şiir 'okunmakta' değil, 'yazılmakta'dır. Yani şiir okurken bir eğlence, bir vakit geçirme bir can sıkıntısı tedavisidir. Gerçi ilcâ-yı hissiyatıyla şiir okuyanlara da tesadüf ettim. Fakat bunlar istisna kabilindendir. Ekseriyet-i azîme bunun gayrıdır. Halbuki yazılırken mutlaka şahsiyet-i müheyyice ile yazılmalıdır ki şiir olsun.

"Daha bir kısa ta'bir ile diyebilirim ki şiir şâirin mahsûlüdür kari'in değil. Şiir şâirle kari'dir, kari' ile değil..."¹⁹⁷

Bahâ Tevfik'in edebiyata en sıcak bakışı bu satırlardadır. Her ne kadar faydalı olduğunu söylemiyorsa da, şiirin "yazılmakta" olduğunu söylüyor. Okuyucudan gelecek beğeniyi, parayı hedef almaması şiir hesabına artı bir puandır. Üstelik bunu bir sapma olarak değil, normal olarak takdimi önemlidir:

"Zaten şiirin hissesi nedir? Şâirin heyecanâtını ifâde ettiği kadar kari'in de hissiyatına cevap vermek değil mi?

"O halde şiirler tamamıyla mevkî ve mizaciî olmalı, böyle olursa aynı zamanda hal-i hâzıra ve hal-i hâzırın tezahürât-ı içtimaiyyesinde muvâfık olur."¹⁹⁸

Bu ifâdelerde "müsbet eser" teklifi vardır. Hem sanatkârı hem de okuyucusunu memnun edecek eser arayışını sunar.

O zamana kadar şiiri ve onu oluşturan hayâl ve hassâsiyeti karalamakla meşgûl iken ilk defa âhenk unsurlarına dâir, etraflı olmasa da, bir takım ipuçları yine bu eserde verilir: Celis'in şiiri anlatılırken "Onun şiirinde hiç bir kelime oyuncağı, üslûp güzelliği yoktu. Şiir onun lisamında değil ruhundadır."¹⁹⁹ deniyor. Burada söz sanatlarına karşı bir tavır göze çarpar.

Felsefe-i Edebiyat ve Şâir Celis'te Celis'in şiirleri incelenirken "mısraların nesir gibi yekdiğerini müteakıp okunabilecek bir sûrette tertip

197 a.g.e., s. 74-75.

198 a.g.e., s. 38.

199 a.g.m., s. 18.

edildiğini²⁰⁰ anlatır. Yine bu satırlarda Celis'in şiirinde fazla tafsîlât ve lüzûmsuz mısralar bulunduğunu belirtir.²⁰¹ Bütün bunlar Celis'in şiirine dair birer tesbît olarak da değerlendirilebilir. Ancak o zamana kadarki tenkidlerinde böyle bir bakış açısı yoktu ve biz bunları onun bakış açısındaki değişmeye bağlıyoruz. Gerçi o, "Celis'ten önce şâir yoktu, ondan sonra da olmayacak" gibi kat'i bir ifâdeyle kitabı bağlamış ise de bu fikri değiştirmeye ömrü kifayet etmemiştir.

Celis'i anlattığı bu eserdeki fikirleri sağlam bir zemine oturtamamıştır. Buna rağmen bunlar onun tekâmülünün son noktası olarak değerlendirilebilir. Eserdeki fikirlerini şu şekilde özetleyebiliriz: Şiirde hayâl ve hassâsiyetin yanında felsefî nüktelere de yer verilebilir, şiirde konular günlük hayattan alınmalı ve hattâ ona ışık tutabilmelidir; söz sanatları ve üslûp inceliği yerine doğrudan, samimî ifâde ediş tercih edilmelidir, gereksiz ifâdelere yer verilmemelidir.

TAHKİYELİ ESERLER:

Bahâ Tevfik edebî türler içerisinde şiiri ön plana çıkarmıştır. Bizde hikâye ve roman türlerinin lâıkiyla gelişmediği fikrindedir. Ayrıca o bu türlerin tesisi için değil mevcûdların "zararını" göstermek için çaba sarfetmiştir.

Bu konuda fikirleri için yararlanabileceğimiz kaynak çok az; bunlardan biri imzasız bir yazı. Eşref Mecmuası'nda imzasız yayımlanan "Yazmak" başlıklı bu makale Bahâ Tevfik'e ait olmalıdır. Makalede yer alan fikirlerin özeti Musavver Eşrefte yayımlanan Tedkîk-ı Âsâr'daki bir incelemede aynen yer almıştır: Buradan hareketle kurgu ve mevzû hakkındaki fikirlerini tesbitte bu makaleden yararlanmayı uygun gördük.

200 a.g.m., s. 43.

201 a.g.m., s. 47.

Edebiyatın temeline duyguyu koyan Bahâ Tevfik "Bir yazarla sıradan insanı ayıran birinci özellik yazarın hissetmeyi bilmesidir." der:

"Albala'nın 'Güçlük yazmakta değil, hissetmektedir' sözünü en doğru hakikatlerden addediniz. Kısa fakat saati uzun olan bu hayatta sizi ihâta eden menâzır-ı müteakıbe ve müteselsileden birini yazmak istiyorsunuz. Fikirler tevârüd etmiyor. Çünkü mevzu' hissen kemâle ermemiştir. Onu tekrar düşününüz, uzun müddet düşününüz, ne vakit o tekâmül-i zihniyyeye dahil olacaksınız, bir cûş u hurûş, mübhem bir ihtiyaç onu size pek tabîi olarak yazdıracak ve yazdığınız pek güzel olacaktır."

"(...) Bir maddeyi yani hakikati yazarken levn-i mevkiyi ihmal etmeyiniz, yazınız fotoğraf olsun, suluboya olsun, renge dikkat ediniz. Yazarken vazîfeniz ressamınkinden daha fazladır. Ressam fırçasıyla gözünü kullanır. Siz kaleminizle gözünüzü gözünüzle kulağınızı, kulağınızla kuvve-i hissiyye ve vicdaniyyenizi kullanacaksınız."²⁰²

Bahâ Tevfik'e göre bir yazarın kullanması gereken kaynak fikri ve hatıraları olmalıdır. Daha önce de belirttiğimiz gibi Bahâ Tevfik'e göre hatıranın kökeni de fikirdir:

"Fikrimiz fotoğrafa benzer bir derinliktir, orada gördüklerimiz çok veyahut az zaman için teressüm eder. Hatıra daima iktibas edeceğimiz bir hazinedir ki muhteviyatı bilâfasıla terâküm eder. Bu hazineyi mümkün olduğu kadar zenginleştirmeli, görülene iyi bakmalı müessirleri not etmeli, tafsilatı tamamıyla müşahade, ehemmiyetli şeylere dikkat ederek hâtırat ve ma'lûmâtı mutevâliyen biriktirmeli ve sanata, huya, tabiata hâsılı herşeye ait tahasüsâtı tesbît etmeli, sonra bunlardan istinbât-ı efkâr edilecek ve bütün bu mevâdd-i faaliyyet-i hatıra; hayâl nam-ı tahtında imtizac ettirecektir."²⁰³

Bahâ Tevfik "Hatıra gelen herşey yazılmalı mı? sorusuna "Hayır" der. Burada üçüncü şartı belirtir: Mevzûnun olgunlaştırılmalıdır. Bu konu Tedkik-i Âsâr'da da ele alınmış ve benzer ifâdelerle işlenmiştir;

202 Bahâ Tevfik, "Yazmak", (Makalenin Bahâ Tevfik'e ait olabileceği fikrinin sebepleri dergilerdeki yazılarından bahsederken de açıklanmıştır.) (İmzasız.), **Eşref Mec.**, 8 Teşrin-i Evel 1325, s.1.

203 a.g.m., s.2

“(...) Bir eser yazmadan evvel mutlaka hissedilmelidir. Yahud dimağımızdaki tamamen tekemmül etmeden yazılmak istenilen bir yazı şüphesiz nâkıs olacak ve takdîr değil bilâkis tezyîf olunacaktır (...)”²⁰⁴

Yazmak isimli makalede ise,

“Günlerce, aylarca, hattâ senelerce evvel yazacağınız şeyi düşünecektiniz. O sizin dimağınızda birleşecek, hayâlâtınıza, hatîrâtınıza karışacak, sonra, evet sonra yazılabilecek bir mevzu’ olacaktır.”²⁰⁵

diyerek konunun “demlenmesi” gereğini ifâde eder.

Dördüncü olarak tesbît ettiği husus: Özellikle yaşamadığımız mevzûları yazarken çok dikkatli davranmamız gerektiğidir. Bütün ayrıntıyı oluşturabilmek çok zordur. Bu sebeple, ayakları yerde bir ifâde gücüne sahip olabilmek için mümkün mertebe yaşadığımız olayları yazmayı tercih etmeliyiz.

Ona göre sanatkâr öncelikle insanı tanımalıdır. Fizyoloji bilmeden dilin imkânlarını yeterince kullanabilmek mümkün değildir. Sonuç olarak yazmanın da ilmi temelleri olduğunu savunur:

“Sanat-ı tahririn en büyük muavini fizyolojidir. Hakâyık-ı hissiyyenizi hakkıyla bilmez, fennin söylediklerinden bihaber olursanız ma’sûm kalacaksınız. Yazılarınız eser değil, karalama olacak. Fizyoloji için metin ve esaslı bir fikir peyda etmeden kalemi elinize almayınız. Herşeyden hattâ cümle teşkilinden evvel dimağınızı öğreniniz, fizik biliniz, görmenin işitmenin havâss-ı, vicdâniyenin hakâyıkına vâkıf olunuz. Zannetmeyiniz ki kavâid-i lisan yazmak öğretir. Bugün yazmayı fen haline koyan, yazmayı ta’lim eden yine fendir.”²⁰⁶

Bahâ Tevfik’in dikkat çeken fikirlerinden biri de yazarların kendi kapasiteleri ile yetinmeyip farklı yazarları okumaları gerektiğidir.

204 Bahâ Tevfik, “Tedkîk-ı Âsâr”, **Musavver Eşref Mec.**, 10 Eylül 1325, nu. 26, s.4.

205 “Yazmak” s.2

206 a.g.m. s.3 (Bu konu Musavver Hâle’deki, Musâhabe-i Edebiye’de de aynen işlenmiştir).

"Okuyunuz, mütemadiyen okuyunuz azizim" diye tavsiye eder. Tedkik-i Âsâr'da²⁰⁷ Yazmak makalesinde de "Mevzûnuzla münasebetdâr şeyler okuyunuz"²⁰⁸ diye tavsiyede bulunur.

Bizim edebiyatımızın en büyük kusuru taklitçilikten öteye geçememiş olmasıdır. Bahâ Tevfik'e göre iyi bir yazar öncelikle kendi kaynaklarını değerlendirmek zorundadır. "Eskiden yazılmış bir fikri tekrar, intihâldir; lütfen bile kimseye benzemeyiniz."²⁰⁹ der. Orjinal olmayan eserlerin "zamanın elinden tutabilmesi" mümkün değildir. Ona göre orijinal olabilmenin yolu da çalışmak, daha çok çalışmaktır:

"Taklidden de korkunuz siz; siz olmağa gayret ediniz. Çalışmadan yazılmış eserleri zaman çürüterek tahkîr eder, mahveder, unutturur. Taklîd olunmuş eserler; asılları yanında pek sefil ve şâyân-ı merhamet kalır. Yazılmış birşeyi değiştirip, süsleyip, yahud bozup tekrar yazmak sanatın pek âmiyane bir âdiliğidir. Mutlaka yazılmamış şeyler arayınız."²¹⁰

Bütün bunlar "yazmak" konusunda umumî fikirlerdir. Ancak konunun şekillendirilmesi, fizyolojik temelleri olması; konuların hayattan alınması gibi hususlar tahkiyeli esere daha uygun. Bu sebeple belirtilen özellikleri ona bağlı değerlendirmeyi doğru bulduk.

Türlerle ilgili yorum yok denecek kadar azdır. Tahkiyeli eser tenkidlerinde daha çok konunun işlenişine temas eder. Yalnız Safveti Ziya'nın Edebî Bir Hikâye'sini tenkidinde ipucu sayılabilecek bazı ifadeler

207 Bahâ Tevfik, "Tedkik-i Âsâr", s.4

208 "Yazmak", s.4

209 a.g.m., s.2

210 a.g.m., s. 2 Musavver Hâle'deki "Musâhabe-i Edebiyye: Edebiyatımız" isimli makalesinde de (nu.3, Şubat 1325, s.25) "Her sefaletle katlanarak tedkîkât ve tettebbuât yapmadan ne bir edîb, ne de bir şâir olmak asla mümkün değildir" der.

yer vermiştir: “Psikolojik hikâyelerde okuyucu en çok muhakemâtıyla mütâlaa eder.” diyen Bahâ Tevfik muhakemeye açık işleyişi savunur.

Yine aynı makalede bu konuyla alakâlı en açık ifâdesi de yer alır. Mehmet Raufla ilgili tenkidinde de gördüğümüz gibi kısa hikâyeye sıcak bakar. Bu makalede kısa hikâyenin en çok dikkat edilmesi gereken yönü üzerinde durur: “Küçük hikâyelerde en ziyâde ehemmiyet verilmesi lâzım gelen şey, müntehâb olması ve üslûp ve ifâdenin vuzûhudur” der.²¹¹

Çok sık tekrar ettiğimiz bir husûsu burada da hatırlatmak gerekir: Bahâ Tevfik’in endişesi edebiyatı yüceltmek veya yönlendirmek değildir. Bu sebeple bu fikirlerde insicam ve vuzûh aramak yersizdir.

Edebiyatı genel olarak “zararlı” gören Bahâ Tevfik’in tiyatroya bakışı da bu doğrultudadır.

Tiyatro türünün, her yönüyle Batı’ya özenen “Arayışlar Devri” sanatkârlarının Batı’da ne bulursa almaları sonucunda Türk edebiyatına geldiğini savunur. Bahâ Tevfik’e göre bu dönemin dayandığı “Batı’yı taklit” anlayışına bağlı gelen tiyatro türüne ilk dönem sanatkârlarının verdiği önem sayesinde insanlarda “tiyatronun ifrât derecede lehinde bir fikir hâsıl oldu.” Bu sanatkârların tiyatro hakkındaki sözlerini özetledikten sonra oluşturdukları kuvvetli kamuoyuyla halkı da kendi fikirlerine inandırdıklarını söyler.

Bahâ Tevfik’i en fazla rahatsız eden, “Tiyatro bir mekteb-i irfandır.” sözüdür:

“Fakat bilmiş olsun ki tiyatro; asla bir mekteb-i irfan olmadı ve hiç bir zaman da olmayacaktır. Tiyatronun bir mekteb-i terbiye olduğu fikri, pek yanlış bir zehâb, pek nikbînâne zan, nâkıs hattâ fıkân-ı, tarassuddan mütevellid çocukça bir mütâlaa, safdilâne bir muhâkemedir. Evet: Tiyatronun mekteb-i irfân olduğu

211 Bahâ Tevfik, “Tedkikât ve Tenkidât-ı Edebiye: Edebî Bir Hikâye”, **Eşref Mec.**, nu.24, 13 Ağustos 1325, s.3.

sözü söylenirken hiç düşünülüyor ki tiyatronun zuhûru kurûn-ı ûlâdan ibdâ' eder, o vakitten şimdiye kadar da pek büyük bir teehhüre dûçar olmamıştır, acaba bu mektepten niçin bir feyz-i irfan alan, terbiyeye mazhar olan bulunmamış.

"Bu kadar âlimlerin, filozofların, irfan sahiplerinin hepsinin de mi sâik-i neşv ü nümâsı tiyatro temâşası olmuştur? Asla!... Eğer tiyatronun rûh-ı beşer üzerinde ahlâkî, fikrî bir nüfûz muaddili olmak lâzım gelseydi şimdiye kadar Avrupa'da (kötü) namına hiç bir ferd kalmamak veyahut pek çok azalmak, herkesin mukaddesât-ı ahlâkiyeye fart-ı riayeti bulunmak lâzım gelirdi. Bilâkis; bugün en müthiş fenalıkların, sefâletlerin, sefahâtların hevlengîz bir ma'seridir."²¹²

Bu fikre şiddetle karşıdır. Bu konudaki en kuvvetli delili ise Avrupa ülkeleridir. Onları delil olarak göstermesinin sebebi tiyatronun çok eskiden beri Avrupa'da var oluşu ve ilerlemiş olmasıdır.

Aklı başında olan kimsenin "sahne" den başlayarak herşeyi sahte olan oyundan hiçbir şey "alamayacağını" savunur. Bu sebeple tiyatro eserini sahnelenmiş haline tercih eder:

"Mevki-i lûba vaz' edilen bir piyes; yalnız kitabında mütâlaa edildiği takdirde icrâ edebileceği te'sirât-ı fikriyeyi de zayi' etmiş olacaktır; çünkü bulunduğu mahallin 'tiyatrohâne' ve ne kadar muntazam tertib edilmiş olursa olsun, karşısındaki mevkiin 'sahne' ve sanatta ne kadar mahâret ve vukûf peyda ederse etsin, orada türlü türlü rol ifâ eden eşhâsın da gâye-i fiil ü hareketleri; her ay başında alacakları ücretten ibaret olan bir takım 'oyuncu' yani mâhiyet-i hakikiye-i hayatiyelerini sun'î ca'li, sahte, yalancı ve usanılmış, nefret olunmuş, zoraki bir şekle girmiş bir hayat-ı taabalûd ile istifâde etmiş kimselerden ibaret olduğunu bilen bir temâşâger; oynanan piyes; velev ki asrın fevkalâde ibretengîz ve müessir bir bedia-i sanatı olsun, asla mütessir olmayacak, bundan hakiki bir hisse-i itibar, hiç bir hisse-i intibak alamayacaktır."²¹³

212 Bahâ Tevfîk, **Karagöz Salnâmesi**, İst., 1329 (1913), s. 93-94.

213 a.g.e., s. 94.

Bahâ Tevfik'in tiyatroya karşı oluş sebeplerinden biri de piyesten etkilenecek olanlarda ahlakî çöküntüye sebep olmasıdır. Ona göre, seyirci ders alınacak şeylerden ziyâde "şiddet" ve "açık saçıklık" görmek için bu oyunları seyrederek:

"Şimdiye kadar edilen tarassudât ve tedkikât-ı amîka ve mükerrere ile sâbit olmuştur ki temaşagerân; ahlâk, edebiyat ve hikmet nokta-i nazarından asıl haiz-i ehemmiyet, şayeste-i dikkat noktalardan ziyâde cerh ve darb gibi, sirkat ve katl gibi cinaî müheyyic ve gürültülü hâdiselere, yahut zevzeklik, maskaralık, soytarlık gibi güldürecek şeylere veyahut muaşşaka ve zıfâf gibi hissiyât-ı şehvâniyyelerini okşayacak vekâyî nasb-ı nazar dikkat ederler; çünkü bu roller hissiyât-ı behimiyeyi pek şedîd bir sûrette tahriş ve tenbîh etmek kadar teni haizdir. Bunlardan ise bir kâide-i ahlâkiyye değil; belki müteaddid mazarrat ve mehâlik tahaddüs eder, zâten binlercesi de etmektedir. Cümle-i asabiyye ve hayat-ı rûhiyye hastalıklarıyla gâyet ciddî ve tecrübi surette iştigal eden etibbâ ve mütefekkirin-i âhirenin pek muhik olan mütalâtına nazaran 'cinnet'in her nev'inin, nevrastenin, isterinin, saranın, her türlü teheyycât-ı asabiyyenin, her nevi' dalâlet-i rûhiyyenin, hafakanların, felc-i umûmî-i müterakkinin esbâb-ı müheyyiât-ı müteaddidesi meyanında tiyatro temaşasını da saymak iktiza eder."

der ve bu bahsi şöyle özetler;

"Hâsılı tiyatroda avâm tarafından pek büyük bir hâhiş ve memnûniyet ile istikbâl olunan aksâm; edebiyat ve felsefe nokta-i nazarından zerre kadar kıymetli olamayan bir takım vekâyî' müheyyice-i âdiyedir."²¹⁴

Bütün bunlar göz önüne alınırsa:

"Esas itibarıyla tiyatronun bir canbaz oyunundan hiç bir farkı yoktur; yalnız biri kaba, sâde ve basit; diğeri daha karışık, daha mürekkep, daha sanatkârâne... İşte bu kadar."

Diyerek alelâde gösterilerle "ibret dersi verdiği" söylenen tiyatro arasında hiç bir fark olmadığını savunur.

Bu arada tiyatroya gidenlerin de, oradan ders almak için değil, gösteriş yapmak için gittiklerini; bu sebeple de "Tiyatroya bedel

214 a.g.e., s.94.

kendilerini seyr ve temaşâya koyulsalar daha ziyâde istifâde edeceklerini” savunur. Tiyatro seyircisinin tek bir amacı vardır: “Tiyatroya gittiğini söyleyerek prestîş kazanmak.” Zaten bu insanların gösteriş düşkünü olduğunu, oyunlardaki “doğru” yerine çoğunluğun “doğru”sunu tercih ettiklerini anlatır.

Bütün bu ta’rizlerden sonra daha mantıklı bir bakış açısı gelir: “Tiyatrodan ibret almak” meselesinde iki unsur vârid-i hatır olacaktır: Bunlardan biri ‘kendisinden ibret alınacak oyun’, diğeri ‘oyundan ibretbîn olacak insanlar” dedikten sonra oyunlar üzerinde durur: Trajedi türünün hayata uzaklığından bahsederek:

“Hayat-ı hakîkiye sahneleri ile bu acûbe sahneler arasında zerre kadar alâka ve irtibât yoktur; binaenaleyh bunlardan insan ibret almaz; belki büsbütün aldanır.”

diyerek bu konudaki fikrini özetler.

Komedi türünde ise yukarıda söylendiği gibi komikliği sağlayan unsurlar gayri ahlâkî unsurlardır.

Sonuç cümlesi tiyatroya bakışını özetleyecek mâhiyettedir: “Teşekkür olunur ki herşeyi tahrip eden muhârebe, memleketimizde tiyatro nâmına icrâ edilen fecâyî’i de tahrîb etmiştir”.

Bahâ Tevfik tahkiyeli eserlerde şiirin aksine fayda peşindedir. Burada karşı çıktığı husus ise eserlerdeki “gerçeğimsi” yapıdır. Esere değer kazandırabilecek şey olabildiğince gerçeğe uyması olabilir.

TENKİD:

Edebiyat ve mazarratı üzerinde ısrarla duran Bahâ Tevfik bütün olarak “edebiyatçılık”tan ziyâde, çok şümüllü olmasa da, “tenkîdçi” olarak isimlendirilebilir. Piyano Mecmuası’nda imzasız olarak çıkan bir yazıda Bahâ Tevfik için, “Onun her yazısı, hattâ her sözü tenkîddir.”²¹⁵ deniliyor.

215 (İmzasız), “Muhterem Sîmalar: Bahâ Tevfik”, **Piyano Mec.**, nu. 17, 6 Kanun-ı Evvel 1326, s.211.

“Tenkidci” ifâdesi geçmese de Bahâ Tevfik’ten bahis açan herkes onun özellikle “yerici tenkid”i bir üslûp haline getirdiği konusunda hemfikir gibidir.

O her ne kadar “Tenkidâtım bir muharririnkinden ziyâde bir tabibinkine benzer. Tenkid olmaktan ziyâde müşâhadedir.”²¹⁶ diyorsa da hemen hiç bir tenkidinde tesbitle kifayet etmemiş tutarlı tutarsız mesnetlerinin arkasından tahkir gelmiştir.

Zaten bir eser hakkında “olumlu tenkid” yazmayı “faydasız”, hattâ “muzır” bulur. Bunu bir nev’i riyakârlık olarak görür. Ona göre tenkidleriyle bu tür bir vazife ifa ettiklerini savunanlar ise “meziyetsiz meddah”lardır. Burada seçilen “meziyetsiz” ve “meddah” kelimelerindeki tahkirin özellikle “meddah” üzerinde yoğunlaşması onun kültüre bakışı hakkında ipuçları verir:

“İyi yazılmış bir eser için “iyi” demek hiç lüzûmsuz hattâ sanat nokta-i nazarından fâidesiz ve muzırdır. Meseleye daha ziyâde nüfûz olunursa burada tuhaf bir riya da nazar-ı dikkati celbeder. Hem herşeyden sarf-ı nazar doğrusu, bana ‘şu eseriniz pek güzel’ deseler aynı riya mazhar olunamayan diğer eserlerimin hüsrânını düşünerek mütessir olur ve o riyâkâr münekkide, o meziyetsiz meddaha hiddetlenirim.

“Binaenaleyh tenkid hem herşeyin iyisini, hem de fenâsını ayırmak, seçmektir; sözü asla bir hakikat olamaz. Belki bir hayâl bir eseri kolayca çürütmek için bazan müracaat edilebilecek bir vasıta olur. Vurulacak darbenin tamâmi-i te’sirini hasıl edebilmek için mesru’ makbul addolunması iktiza eder”.

Yukarıdaki iktibasın ikinci bölümünde tenkid konusundaki “genel geçer” kanaatten haberdâr olduğunu ve buna karşı çıktığını görüyoruz.

Bahâ Tevfik’e göre tenkid nedir?

“Ulûm ve fûnûna ait olduğu zaman makale, fakat imtiyazlı bir makale; edebiyata sanata ait olduğu zaman

²¹⁶ Bahâ Tevfik, “İntikad” (Tenkid Mec., nu.1, 22 Mart 1326; nu. 2, 10 Nisan 1326) (Makale ayrıca **Teceddüd-i İlmî ve Edebî** isimli kitabına da alınmıştır: s.145).

ekseriya küçük hikâye, fakat imtiyazlı bir küçük hikâyedir. Bir tenkidle bir hayat kazanılır, bir tenkidle istihâr olunur, bir tenkidle o kadar mühim hadisât-ı edebîyye husûle getirilir ki bir roman, bir piyes hattâ yirmi senelik sa'y-i edebî bunu yapamaz."²¹⁷

İlmî esere aid tenkidler "imtiyazlı" birer makale, edebî esere bağı tenkidler ise "imtiyazlı" birer küçük hikâyedirler. Bu imtiyaz Bahâ Tevfik'in kattığı bir imtiyaz değildir. Servet-i Fünûn Topluluğu ile edebî tenkidin ehemmiyeti kavranmıştır. Burada asıl dikkatimizi çekmesi gereken nokta edebî eser tenkidi ile ilmî eser tenkidinden ortaya çıkacak ürünlerin kaynaklarına uygun türlerden oluşur.

Şiir tenkidlerinde de gördüğümüz gibi Bahâ Tevfik eserlerin forma bağı dış yapısı üzerinde hemen hiç durmamış ve kendi fikrî yapısına bağı bir takım ipuçları peşinde olmuştur. Edebiyatı bütünüyle zararlı gördüğünden tenkidlerini ediblerin kalemlerini kırmaya hasretmiştir. Yukarıdaki tenkid tarifinden tamamen farklı bir bakış açısıyla tenkidi bir silâha, kendini de vazifesini yapan yorgun bir "savaşçı"ya benzetir:

"Vatan ve milletin muhtac-ı ta'lim ü terbiye bulunduğu bir sırada efkârı mütemadiyen eskiliğe sürükleyen, gençleri nazariyât-ı cedîde-i ilmiye ve ahlâkiye öğrenmek, araştırmaktan men'e çalışan bir kalemi kırmak ve bu kabîl eşhâsı fikirleriyle yazılarıyla âlem-i matbuâtta ki müdhiş irtica'kâr te'sirleriyle teşhîr eylemek lâzımdır. Bu bir vazifedir ki her münekkîd en evvel bunu ifa etmelidir. İşte bütûn isteksizliğime, bütûn yorgunluğuma rağmen bugünden itibaren bu mühim ve vazifeperverâne mücadeleye başlıyorum."²¹⁸

Bahâ Tevfik'in burada ilk defa ortaya koyduğu bir iddia vardır: "Ben tenkidciyim!" Bunun hedefi de belli bir takım kötülükleri teşhîr etmektir.. Aslında burada tenkidinin hedefleriyle birlikte sınırlarını da tesbît eder: Kötüleri yazacaktır. Bu yolla "âlim" olma şansını da yakalayabilecektir. Çünkü ona göre,

217 a.g.e., s.141.

218 Bahâ Tevfik, "Meslek Tenkidleri", **Piyano Mec.**, nu.5, s.1.

"Hakiki âlimler, mutlaka efkâr-ı hâzıraya zıt bir sûretle düşünenler ve bu düşüncelerine râm olacak büyük bir kitle-i beşer tedarik etmek için lâzım geldiği gibi söz söylemeye ister misiniz daha ifşa edeyim: Hile ve kurnazlığa muktedir olanlardır."219

Bu sözler tenkidçiliğin ötesinde Bahâ Tevfik'in şahsiyeti hakkında da bize ipucu verebilir. Öyle ki bu şahsiyeti yüzünden çevresindekilerin hepsi dağılmıştır. Bunu kendisi de bilir.

"Memleketimizde henüz tenkidin mahiyet ve 'meziyeti iyice anlaşılamamış olduğunu ve tenkidin bir müzeyyif, bir garazkâr münzilesine indirildiğini; kemâl-i teessüfle, gördüğüm ve işittiğim bazı vak'adan anlıyorum. Bu husûsta belki daha uzun müddet, hatakar olacak olan efkâr-ı umûmiye şüphesiz ma'zurdur. Fakat âsârını tetkik ettiğim bazı refikamın bana selâm vermekten bile çekindiklerini görmekte bedbahtım."220

Bu sözlere rağmen çizgisini değiştirmez.

Felsefe-i Ferd'de "Bizde henüz diğerinin cahilliğini gösterme hakkına mâlik âlimler yetişmemiştir."221 hükmüne ulaştığı halde o zamana kadar yapmaya gayret ettiği şey bu olmuştur. Seçtiği bu yolda "memleket evlâdını kurtarmak" sınırlarının dışına taşar. Kendi ifâdeleri amacının bir diğer yönünü de ortaya koyar:

"Te'min-i şöhretin en kolay, en emîn tarîki efkâr-ı hazıraya zıt bir vaziyet kelâmiye ahzi olduğunu öğrendikten sonra herhangi bir eserin iyiliğinden, güzelliğinden, kıymetinden bahsetmek, bir şiire, bir hikâyeye, bir romana, bir piyese taraftar olmak hayat-ı ilmiye ve edebiyata edebî bir hezîmete, miskin bir şöhretsizliğe hazırlanmaktan, daha doğrusu, mânen ölmekten başka hiç bir şey değildir."222

Bahâ Tevfik bu sâhada kendini yeterli bulmuş olacak ki "tenkidci" olma iddiasıyla ortaya çıkmıştır. Yapılacak şeyin kolay olmadığını özel

219 Bahâ Tevfik, "İntikad", s. 136.

220 Bahâ Tevfik, "Serab", **Teceddüd-i İlmî ve Edebî**, s.153.

221 Bahâ Tevfik, **Felsefe-i Ferd**, s.56.

222 Bahâ Tevfik, "İntikad", s. 144.

maharet ve çalışma isteğini söyledikten sonra aslında “modern tenkid”in kabullendiği bir gerçeği de ifâde eder. “Şahsî olmayan sanat eseri olmadığı gibi, tenkid de olamaz.”

“Her kıymetli şey gibi icâbettığı tarzda yapılmış tenkidât da pek müşkül, pek pahalı, pek nâdirdir.

“Tenkid yalnız bir şey için yapılır: Şöhret! Fakat farazâ on senelik bir netice-i sa’yi çürüterek onu istihsâl edebilmek için şüphesiz pek büyük bir mahâret ister.

“Gayri şahsî sanat olmadığı gibi gayri şahsî tenkid de olmaz. Çünkü her tenkid mutlaka bir şahıs tarafından yapılır ve o şahsa mensûb olur.

“Efkâr-ı umûmiyyeye göre tenkid; biraz zekileri aldatamayan hayâlî bir sözdür. Çünkü efkâr-ı umûmiyyeyi ta’yin ve takdîr eden yine kendi şahsiyetimizdir.”²²³

Burada problem münekkidin şahsî olmaktan ne kadar uzaklaşabildiği olmalıydı; ancak değil. Bahâ Tevfik bir gerçeği tesbit etmiştir; fakat onu kullanışı çok daha farklıdır. Bir tenkidin yazarının izlerini taşıması ile yazarının önyargısını taşıması arasındaki kadar büyük bir uçurum gözden ırak tutulamaz.

Tenkidi “karalama” olarak alan Bahâ Tevfik’e göre karalanacak yazarın bundan kaçması mümkün değildir. Zeki bir münekkid bu işin üstesinden kolaylıkla gelebilir:

“Tenkid denilen bu imtiyazlı yazılarla herşey söylenir, her şeye muvaffak olunabilir, yalnız söylemesini bilmelidir.

“Gâlibiyetin telâkkiye tâbi olduğunu bilenler tenkidlerinde asla mahviyete, mahcûbiyete daha doğrusu, masûmiyet ve riyâ isti’mâline mecbûr olmazlar. Âlem-i tahrîre, zemin-i matbuâta çıkarılan her eser şüphesiz sahibi tarafından beğenilmiştir. Artık düne gelinceye kadar âdâb-ı tahrîrden addolunan fakat hakîkatta derin bir yalancılık ve riyâdan başka bir şey olmayan, ‘her ne kadar killet (...) bu gibi mehamm âsârı tetkik kâfi değilse de’, ‘zann-ı acizâneme kalırsa’, ‘fıkr-i kâsırânemce’ gibi sözler, hattâ ‘filân müellifin bu husustaki efkârı’

223 a.g.m., s. 142.

tarzındaki müsteşhidât-ı zelilâne asla bir tenkidde yer bulmamalıdır. Mağlûp olmak için en büyük sebepleri bunlar teşkil eder. Bu tarzda yazılmış tenkidler kari'in nezdinde pek zayıf telâkki olunacağı cihetle gerek tenkid olunan eserin müellifi ve gerek bir diğeri tarafından vâki olacak en küçük bir itiraz münekkîdin tamamıyla sükûtunu intâc edebilir. Terkibler birer hiledir. Öyle birer hile ki henüz kimsenin isti'mâl edemediği bir tarzda isti'mâl olunursa kazanılır. Değilse fenâ (...)

"Bence münekkîdler her halde zeki ve kurnaz olmalıdır ve bir kurnaz için hiçbir şeyde müşkilât yoktur. Batırılması icab eden bir müellifi çok yeniyse zırzopluk, ma'nâsızlıkla itham edersiniz. Çok eskiyse hâbidelikle, geri kalmış olmakla....

"Şiirde vezin ve manâya ehemmiyet vermeyen bir şâir bıkayd-ı kavâidsikenlikle lekelerken asla bu gibi hatalara düşmeyi, asabî bir ruh içinde usûlperest, esir-i kavaid gibi tâbirat-ı istihzaiye icad olunur.

"Daima sanat terennüm edenlere acı bir tebessümle bunun bir nev'i sersemlik ve maraz olduğunu ihtâr ettiğiniz zaman unutmayınız ki şiir ve sanatı sevmeyenleri de behîmiyetle, hissizlikle alçaltmak iktiza eder."²²⁴

Bahâ Tefvîk tenkid konusunda iddialı ve sistemlidir. Teorik olarak "sosyolojik tenkid"e sıcak baktığını görüyoruz. Eserin bir noktada çevrenin ürünü olarak kabul eder:

"Âsâr-ı edebiye, bilhassa şiirler ancak mikyas-ı hiss ile ölçülebileceği ve mikyasın ise herkese göre değişebileceği, ayrı bir şekil alacağı ma'lûmdur. Çünkü güzeli tayin kuvveti hissiyatımızın âlmâk-ı te'sirindedir. Yâni bunun için kat'i bir kaide vazî' mümkün ve mutasavver olamaz. Herkesin kendi aklı, kendi zekâsı, kendi muhît ve terbiyesi kendi ecdâd ve akvâmı, kendi his ve hayâli, kendi nokta-i nazarı onu ta'yin ve tahdîd eder. Bir eser-i sanatı bir şiiri güzel bulmak için kendimizi onun sanatkârı, onun şâiri makamına koymak, yâni onun gibi düşünmek, onun muhîtinde onun terbiyesiyle büyümüş olmak, onun ecdâd ve akvâmından gelmek onun his ve hayâliyle, nokta-i nazarıyla muttasıf olmak iktiza eder. Hep takdîr ettiğimiz ne güzeldir! dediğimiz şeyler kendi yapabileceğimiz tarza en muvafık olanlardır. İşte bunun içindir ki bir şiiri anlamak için şâir olmak icab ettiği gibi onu takdîr etmek de şâiriyyete ve keza bir

besteyi bir tabloyu sevebilmek için de az çok sanatkâr olmağa lüzûm vardır.”²²⁵

Burada gözden kaçırılmaması gereken şey sosyolojik tenkîdi bir bütün olarak almadığıdır. Fikirleri o kadar tutarlı ve şumûllü değildir. Ayrıca sosyolojik tenkîdin “tesbit”i tercih eden ve yargılamaya girişmeyen bakış açısından Bahâ Tevfîk’te eser yoktur.

Herşeyde olduğu gibi ciddî bir çalışmada önce metod ve malzeme tesbit edilmelidir. Bahâ Tevfîk bunun şuurundadır:

“Eğer ciddî bir tahlîl-i ma’nevi yapılmak lâzım gelirse mutlak onun âlât ve vesâiti de bilinmek iktiza eder. Bizi kelimâtın adem-i ciddiyet ve televvününden, iğfalat-ı müdhîşesinden kurtaracak şey de ancak budur.”²²⁶

Ancak tenkîdin özel yerinin farkındadır. Bu konuda yazdığı İntikad isimli makalelerin başında Bezmi Nusret’e hitaben diyor ki:

“Müsaade ederseniz evvelâ sizi tenkîd edeyim. Çünkü kavâid-şiken bir dimağa, bana tenkîd yazmak bilhassa tenkîdin usûl ve kavâidi hakkında beyân-ı mütâlâa eylemek vazîfesini tahmil ettiniz ve tekrar ederek dediniz ki: Bilhassa usûl ve kavâidini!...

“Halbuki bence tenkîdin ne usûlü ne kavâidi vardır. Yahut usûl ve kavâidi herkes kendisine göre te’sis etmiştir.”²²⁷

Makalede bunu edebî görüşüne paralel olarak özetler: “Herkesin marazını ölçmek için bir mikyas-ı tenkîd vaz’edilemez”.²²⁸ Bu alanda yapılan tesbitleri de umûmiyetle taklitçiliğe bağlar:

“Fakat siz şimdi dersiniz ki ‘Herkesin kendisine göre te’sis ettiği o kavâid; ekseriyet beyninde müşterek olursa...’

225 Bahâ Tevfîk, “Tedkikat ve Tenkidat-ı Edebiyye”, **Eşref Mec.**, 13 Ağustos 1909 s.4.

226 Bahâ Tevfîk, **Teceddüd-i İlmî ve Edebî**, s.26.

227 Bahâ Tevfîk, “İntikad”, **Tenkîd Mec.**, nu.1, s.1.

228 Bahâ Tevfîk, **Teceddüd-i İlmî ve Edebî**, s. 141

"Ah işte bu bir mûgâlâta, bir şaşırtma, bir mantıktır. Fakat emin olunuz ki her mûgâlâta, her şaşırtma, her mantık gibi bu da koftur, boştur ve hiç bir kıymeti haiz değildir. Çünkü yaşayanların hepsi değil yarısı değil, binde biri değil, hattâ milyonda biri bile düşünemez, düşünmesini bilmez. Düşünebilenler mutlaka sayılı olanlardır, onları herkes tanır onlarla içtihad olunur. Spensır böyle demiş, söylemiş, İbn-i Sîna bu fikirde bulunmuş, Ten şöyle iddia etmiş ve ilh... denir. 'Görülüyor ki düşünebilenler pek azdır, pek mahdûddur. Diğerleri bütün beşeriyet, câmid bir kitle gibi hep bu mütefekkirin-i mahdûdenin efkârına râm olmuş yahut bir papağan gibi hep onların sözlerini tekrar etmiştir (...) Bu cemaâd ve bilhassa bu papağanlar arasında bir çok hâkimler, bir çok mütefekkirler ve bir çok muharrirler var. Fakat onlar birer kopyadır; hangisi biraz kazınsa altından başka bir sîma çıkar. Hem çoğunu kazımağa hâcet yok. Zaten kendileri itiraf ederler."229

Bahâ Tevfik'in kaide koymak konusunda bir başka tesbîti daha vardır. Bu tenkidin "tutmayabileceği" ihtimaline karşı bir hiledir.

"(...) Tenkid için kaide mevcûd olmadığı iddia ediliyordu. O halde münekkîdinin bu husûsta pek çok kavanin iddia etmeleri abes olmaz mı?

"Hayır, çünkü tenkid için mutlaka kanun ve mikyas olduğunu iddia etmek münekkîd için bir hîle-i münekkîdiyettir. Kazanmak için herşey meşrû olduğu gibi neticede muvaffak olunabildiği takdirde bu hîle de meşru ve şâyân-ı takdir addedilir. Lâkin muvaffak olunamazsa her şey sahibi içindir. Hilekârlık, âdilik hattâ budalalık bilel...230

Kendi başına bir şeyler üretmekten âciz olmayan ve bundan korkmayanlar her sanat eserine yeni bir bakış açısıyla bakmalıdırlar. Bahâ Tevfik'e göre tenkidin kuralı budur.

"Daima tebdil-i fikr etmeyenler, tekâmûlden mahrûm bir takım zavallılardır. Çünkü terakkî tahavvül ile husûle gelir ve sebât tahavvüle mâni olacağı cihetle binnetice terakkiye mânidir. İşte kavânin-i intikad.

"Zannedirim ki kendimizi aldatmakta ve daha evvel yaşadıkları cihetle bize nisbeten kat kat câhil olan

229 a.g.e., s. 134-135.

230 a.g.e., s. 142.

ecdâdımızın bir çok yanlış telâkkilerine, hatalı fikirlerine râm olmakta devam etmeyiz.”²³¹

Bahâ Tevfik her ne kadar “tek yol”cu tenkîdin bir yere varamayacağını söylüyorsa da edebî eseri birbirine bağlayan ortak noktaların bulunduğunu kabul eder:

“Bir eser-i sanattan başka bir şey olmayan âsâr-ı edebîye ve eş’âr hakkında da bir kâbiliyet-i intikâdiye husûle getirirler. Meselâ sırf bir dimağın eser-i tahayyülü olarak, daha doğrusu zaman ve muhîtin bir takım esbâb-ı hadiseye tesiriyle en evvel bir dimağda husûle gelen yeni bir moda; sü’ratle bütün cemiyet-i beşeriye tarafından kabul olunur. Demek ki zevk ve güzeli az çok umûmîleştiren bir vahdet, bir içtimaiyet var ve biz ona alelekser ‘cemiyet-i efkâr’ deriz.

“İşte bu cereyan-ı efkâr bu içtimaiyet-i edebîye kritikler için mühim bir istinadgâh teşkil eder. Zaman ve muhîtin cereyân-ı efkârı içtimaiyat-ı edebîsi dahilinde yazılan yazılar daima makbûldür.”²³²

Cemiyetin efkârı ve edebî topluluklar münekkidi topluma yakın eserler vermeye yönlendirebilir. Münekkîd için tek yön gösterici ancak toplumun umûmî “zevk”i olabilir.

Bahâ Tevfik’in tenkîd üslûbu arkadaşının benzetmesiyle özdeşleştirilir: Tenkîd edilen sanatkâr ve eseri kadına benzetilir:

“(Arkadaşlarımdan biri bana): Azîzim bence her eser bir kadındır. Ve tenkîd edilecek bir eseri baştan bir meth etmek tıpkı bir kadını ‘Oh sen ne kadar güzelsin, biraz göğsünü açmaz mısın?’ terâneleriyle sevmeye, çıplak bir hâle getirmeye benzer, bu sûretle tekmîl nekâis-i hüsn meydana çıkacağı gibi vurulacak kama darbesine de iyi bir zemin hazırlanmış ve kalbin yeri daha kolay ve daha emîn bir sûretle tayin edilmiş olur.”²³³

231 a.g.e., s. 150.

232 Bahâ Tevfik, “Tedkikât ve Tenkidat-ı Edebiye”, *Eşref Mec.*, s. 13 Ağustos 1325, s.4.

233 Bahâ Tevfik, “İntikad”, s. 146.

Tenkidin olumsuz yapılması gerektiğinde kararlı olan Bahâ Tevfik bunu yaparken sanatkârlardan çok okuyucuyu hedef alır. Amaç onu bağlayan ifâdelerle sanatkâr hakkındaki ön yargısını ona kabul ettirebilmektir. Ona göre bunu yaparken de önce okuyucunun kabûllerini sarsıp akli muvazenesini bozmak gerekir:

“Münekkidler için öyle bir üslûb öyle tennan ve muhteşem bir ifâde lâzımdır ki, mutlaka kari’i meftûn etsin, çünkü o câzib ve seyyar bir üslubun sihr-i te’sirine kapılmayacak pek az insan vardır. Her hakikat kavî oldukça uzun müddet için bir iğfâl olduğu gibi tenkid de ma’nâ-yı tamıyla bir iğfalden başka bir şey değildir. Binaenaleyh herşeyde olduğu gibi tenkidde de serdedilen eskârı kari’e kabul ettirmek için evvelâ onun muvazene-i akliyesini bozmalı bir nevi manyetizma yapmalıdır. Bunun için de en birinci tarîk üslûp ve ondaki câzibedir.

“Tenkide mutlaka eskâr-ı umumîyede yer tutan bazı şeyleri devirmekle girişmeli ve gayr-ı mahsûs bir istihza ile eserin öyle bir noktasına darbeyi indirmelidir ki kar’i bizzat hükmünü vermeye mecbûr olsun ve daha son satırları okumadan sahib-i eserden nefret ettiği kadar münekkid için bir hürmet ve muhabbet hâsıl eylesin!... Asıl dikkat olunacak cihet burasıdır.”²³⁴

Anlaşılabileceği gibi tenkid karalamalarının ötesinde aşağılama olarak da alınmıştır. Bu tarzda uygun kapanış plânları da yapılır; tenkidin son satırları için;

“Bu satırlarda : ‘Muharririn elini sıkarım, kendisini tebrik ederim.’ gibi beylik tabirlerin ne kadar soğuk ve men’-i muzafferiyet olduğunu söylemeyeceğim. Fakat ilâve edeceğim ki en büyük ve istihzâ-alûd darbeyi bu son sözlerle gizlemek kadar muvaffakiyetli bir usûl tasavvur olunamaz.”²³⁵

ifadelerini kullanırken bu üslûptan duyacağı zevki de sezdirmiş olur.

Tenkidlerinde bu tarza tam uyabildiğini söylemesek de ana hatlar benzerlik gösteriyor. Bahâ Tevfik tenkidlerinin girişinde elinden geldiğince

234 a.g.e., s. 146-147.

235 a.g.e., s. 147.

tahkirden geri kalmadığı gibi, okuyucuya tarafsız olduğu yolunda en ufak bir işaret de göndermiyor.

“Tedkik-i Âsâr” grubunda Vahid Lütfi isimli bir yazarın eseri için kullandığı “Bu... tıpkı telsiz telgraf gibi bir şey. Ve bunun için gazetemizin gayr-ı mevcûd sahifesinde dercini münasib gördük.”²³⁶ gibi alaylı cümleler veya Tedkikât ve Tenkidât-ı Edebiye serisinin birinde Safveti Ziya için seçtiği “Muharririnin affında istinâden böyle bir hikâyenin edebî olmasını değil, belki pek çabuk unutulup gitmesini yine kendi şöhret-i müstakbelesi menfaatine olanca hulûs-ı kalbimle temenni ederim.”²³⁷ gibi imalı ifâdeler Bahâ Tevfik’in keskin dilinin örnekleri olarak gösterilebilir.

Bahâ Tevfik tenkid anlayışını İntikâd makalesinin sonunda yine kendisi özetlemiştir:

“1. Bu dünyada ‘sır’ denilen şeyi icad edenler nasıl mâsum ve şâyân-ı merhamet kimselerse, ‘her lâf söylenmez’ kaide-i acz beyanına riayet edenler de öyle sersem ve zavallılardır. Bence ne sır ne de söylenmez lâf vardır, her şey âşıkâr her söz kâbil-i ifşâdır. Yalnız evvelkisini anlamamanın ikincisini atmanın kurnazlığını bilmeli!...

“2. Her fikrin müteaddid ve mütenevvi ifâdeleri olur. Ve söz yalnız bir türlü değil, bir çok türlü söylenebilir.

“3. ‘Hakikat-ı mutlaka’ terkibi saçma olduğu gibi hüsn-i mutlak” sözü de bîma’nâdır. En güzel şeyleri en çirkinlerinden ayıran kavâid mutlaka hayâl, mutlaka ‘nokta-i nazar’dır. Binaenaleyh herşey çürütülebilir.

“4. Tenkid ancak batırmak için yapılır ve kendisinden beklenen şey mutlaka bir şöhret-i şahsiye te’minidir.”²³⁸

236 Bahâ Tevfik, “Tedkik-i Âsâr” **Eşref Mec.**, nu.24, 13 Ağustos 1325, s.2.

237 Bahâ Tevfik, “Tedkikât ve Tenkidât-ı Edebiyye: Edebî Bir Hikâye”, **Eşref Mec.**, nu: 24 ,13 Ağustos 1325 ,s. 3.

238 Bahâ Tevfik, “İntikad”, s.143-144.

TÜRK EDEBİYATI HAKKINDA GENEL KANAÂTİ

Edebiyatı sanatçı hastalığının mahsülû gören Bahâ Tevfik, bizde edebiyatın olmadığını savunur. Ancak bunu toplumun sıhhatli olmasına değil henüz ilim, fen, felsefe, içtimaiyattan habersiz, günlük ihtiyaçlarla hemhâl olmasına bağlar. Bu bir çelişkidir. Fakat aşağıda alınan bölüm Felsefe-i Edebiyat ve Şâir Celis isimli eserinden iktibastır. Bu eserde biraz da olsa edebiyata sıcak baktığını söylemiştik. Bu parçadan anlaşılacağı gibi bizde edebiyatın olmama sebebi toplumumuzun geri kalmışlığıdır. Bundan çıkarılabilecek sonuç geri kaldığımız için edebiyatımız olmadığından ziyâde geri kalmış bir millete edebiyatın gereksiz olduğudur:

“Memleketimizde edebiyat denilen şey hemen hemen yok gibidir. Buna teessüf değil teşekkür etmeli. Henüz ulûm ve fûnûndan içtimaiyât ve felsefeden bihaber bir mûhît içinde, hayata ait ihtiyacât-ı zarûriye herkesi kasıp kavururken zevke dair işlerle iştigal etmek bence aç karnına dondurma yemekten pek de farklı değildir. Husûsiyle bu dondurma mâhir bir dondurmacının ve meselâ (Löbon) un dest-i nefâhis-perverinden çıkacak yerde Yeni Câmi'deki Bekir Usta'nın kirli teknesinden çıkarsa mes'ele büsbütün kesb-i muğlâkiyet eder. Bu teşbihi daha ziyâde ilerletebiliriz. İnsanın leziz bir dondurmayı zevk alarak yiyebilmesi için yalnız karnının tok olması kifayet etmez. Yenilecek mevsim ve muhît ile beraber yiyen kimsenin i'tiyadı da nazar-ı dikkate alınmak icap eder. Kanûn-i sâni ortasında bronşitli bir kimseye Tepebaşı Bahçesi'nde ağaç çileği dondurması satmak isteyenlerin on para kazanamayacakları gibi bürûdet-i cehl ortasında siyaset nezlesiyle sersemlemiş ma'nen ve maddeten karnı aç kari'ine diplomasızlar lokantasında ihzâr edilmiş edebiyat ve şiir dondurması yedirmek isteyenler de karşılarında hiç kimseyi bulamazlar.”²³⁹

Bahâ Tevfik, Bizim gibi zarurî ihtiyaçlarını henüz karşılamamış olanların edebiyatla iştigâlini aç karnına dondurma yemeye benzetiyor. Ardından da bu dondurmanın niteliksizliğinden bahsediyor. “Tepebaşı Bahçesi”nde “Ocak ayı ortasında bronşitlilere dondurma satma” Servet-i

239 Bahâ Tevfik, *Felsefe-i Edebiyat ve Şâir Celis*, s.1. Aynı anlayış içinde bir teşekkür Musavver Hale'deki Musahabe'de de yer alır.

Fünûn topluluğuna atfen uydurulmuş bir manzaradır. Siyaset nezlesine tutulan diplomasisizler ise Milli Edebiyatçılar olmalıdır.

Musavver Eşref'te yayımlanan "Musâhabe"sinde de Yakup Kadri'nin "Bizim iklimimiz edebiyatçı yetiştirmeye müsait³ değil" kabîlinden fikirlerini vererek ona iştirâk ettiğini belirtir. Bu yukarıdaki ifâdeye benzer ise de bakış açısı farklıdır. Burada "bu şartlarda edebiyat olmaz." fikri varken Felsefe-i Edebiyat ve Şâir Celis'te "Bu şartlarda edebiyat yapmak lükstür." gibi bir manâ çıkıyor. Dikkat çeken bir başka husûs da Yakup Kadri'nin "yolunu şaşırılmış bir kaç isimsiz kuş dışında" bu ortamda hiç bir kuşun, hele hele bir kartalın uçamayacağını belirten ifâdesine de katılmış olmasıdır. Burada Fikret ismi zikrediliyor. Bahâ Tevfik her ne kadar "Celis" dışında şâir kabul etmiyorsa da bazı ifâdelerinden Fikret'e, "insanlara hassâsiyet aşılama"sına rağmen, sıcak baktığını görüyoruz:

"Çünkü bizde edebiyat, bizde şâhika-i edeb yok. Çünkü bizim edebiyatımız ateşin, fütûraver bir güneş altında yanan üryan, bir yeknesak, vahasız bir çölden kartal uçar mı? Oradan bazı yolunu şaşırılmış, isimsiz büyük bir kuş bir hâmid-i siyah, yorgun kanatlarını çırparak ve yere farazî gölgeler bırakarak derin bir feryâd-ı semâcâk ile geçer. Orada bazan tüylerinin keşkeşan-asa-yı tezyinâtını yerin tozlarından, semânın ateşlerinden sakınarak bitab ve melâl-cü çırpınan bir tavus, Fikret dolaşır. İşte o kadar. Onun için size rica ederim- bana bizim edebiyatımızdan, bana ademden, gölgeden, buluttan, bana çölden bahsetmeyiniz.'

"Ne kadar doğru... Şimdi siz bu kuşları toplayınız da kuşbazlık ediniz bakalım, ne kazanırsınız?"²⁴⁰

Bizdeki edebiyatçıların "bir alay çılgın olduğunu, hemen hepsinin yüz kızartacak ahlâkî zaafları bulunduğunu savunur:

"Milel-i sâireden sarf-ı nazar, kendi tarih-ı edebî ve içtimaîmiz- velev sathîce olsun-tedkîk edilecek olursa bütün şûarâmızın hâkimiyet-i nefsiyeden mahrûm bir alay çılgın olduğu ve ekserisinin en büyük ve en müthiş iptilâlara mağlûbiyeti nazar-ı dikkatlerimizi celbeder, hangi şâirimizi gösterebiliriz ki sarhoş olmasın, hangi

240 Bahâ Tevfik, "Musahabe", Musavver Eşref, 17 Eylül 1325, s.3.

edibimizin, hayat-ı hususîyesinden bahsedebiliriz ki yüzümüz kızarmasın. Hangi sanatkârimızı zikredebiliriz ki bir hamamnâmesi, yahut buna mümâsıl diğeri bir eseri meselâ bir zeybeği bulunmasın... Yahut çıldırasıya kadından, bu müzmin ve mükerrerân modası geçmiş mevzû-i mühim-i (!) edebîden bahsetmemiş olsun?!..."²⁴¹

Bu parçaları tek başına yorumlamak Bahâ Tevfik'in edebiyata sıcak baktığı, ancak sanatkârlarımızı beğenmediği sonucunu doğurabilir ki bu çok yanlış olur. Aksine ona göre sanatkârlarımızın bu derece "çizgi dışı" oluşunun sebebi edebiyatla iştigal etmeleridir.

Edebî dönemlere gelince, bu konuda da çok net ayrımlara gitmemeyi tercih ettiğini; ancak öncelikle içinde bulunduğu döneme daha "eleştirel" yaklaştığını görüyoruz.

Şiiri "hassâsiyet"e bağlı açıkladığı için halk şiirini reddettiğini açıkça belirtiyor. Millî Edebiyat cereyanının halk şiirini kaynak kabul etmesi ve dönem içerisinde halk şiirinin çok tartışılır hâle gelmesi Bahâ Tevfik'in tepkisini çeker. Ona göre bunlar Tavukpazarı ve Şehzadebaşı kahvelerinde söylenen ma'nâsız sözlerdir. Hele onlarda felsefî derinlik aramak "ayıptır":

"Son günlerde edebiyat âlemimizde cereyân eden bir tecelli var. Hemen her gazete, her risâle âvâm şâirlerine ait saçma sapan, evet bîhakk saçma sapan sözleri edebiyat nâmına ihyâya çalışıyor. Bu câhilâne ve âcizâne şiirleri felsefe mahiyeti verenler de var. (Bunlar her memlekette toplanırsa da bunlarla "muharrirler" ilgilenmez.)

"Milletin edebiyatı; felsefesi namına hiçbir mahiyet-i ilmîyeyi hâiz olmayan külhanbeyi destanlarını neşretmek ayıptır. Gerek saz şâirlerinin eserleri, gerek bazı mutasavvîfinin imalı sözleri ve gerek bazı tarikatlı mensûp kimselerin nefesleri bunların hepsi bilmeyerek bilinmiş, yani gayri ihtiyârî ve gayr-i müdrîk bir halde sezilmiş bazı zemânî fikirlerin yine gayri ihtiyârî ve gayr-i müdrîk bir sûrette ifrâz edilmiş in'ikaslarıdır.

"Bazılarımızın bunlardan hikmet, hakikat, tarih vesâire ihtiyacına kalkışmaları gâyet gülünçtür. Zekilerin câhil de olsalar yine zamanlarına hâkim oldukları ve bunlara ait

241 Bahâ Tevfik, "Edebiyat Kat'iyen Muzırdır", s 128.

menfaatle mütegayyir tekmi fikirlerin âvâm tarafından bir hakikat olarak kabul edildikleri düşünülürse artık her cinette mağlup, âciz ve meczûb dimağların ifrâzat-ı şiiriyelerine ne derecelere kadar ehemmiyet verilmek câiz olduğu pek güzel anlaşılır.

“Bu gibi câhilâne şiirlerden felsefe istihsaline çalışırlarsa artık garâib ve cehâlet katmêrleşir. Felsefe; henüz Tavukpazarı kahvelerine, yâhut, Şehzâdebaşı destancılara düşecek kadar basitleşmediği gibi ancak vahdet-i vücûd kail oluvermekle hallolunacak ve kırık dökük vezinli iki beyitte ifâde edilebilecek bir tekerleme hâline de girmemiştir.”²⁴²

Burada hor görülen Halk Edebiyatı ürünleri arkasında Milli Edebiyat’tır.

Klasik Türk Edebiyatı’nın sanat, mazmûn veya form özellikleri üzerinde hiç durmadan sâdece Fuzûlî, Nefî, Nedim gibi şâirler şahsında bu edebiyatı “ahlâka mugayir” ilân eder. Fuzûlî’nin hastalık derecesinde hassâsiyeti, Nedim’in gayr-i ahlâkî eserleri ve Nefî’nin ölçüsüz hicivlerinin yerildiğini “edebiyatın zararları”nı anlattığımız bölümde vermiştik.

Ona göre, Klasik Edebiyat’ın bir özelliği de Acem taklidi olması ve orijinallik taşımamasıdır.

Arayışlar Devri Türk Edebiyatı’nı da tıpkı Klâsik edebiyatımız gibi taklit, hem de kötü bir taklit olarak nitelendirir. Bahâ Tevfik’e göre bu işe ilk başlayan Namık Kemâller’dir. Daha sonrakiler onların eserlerini taklit ederek gittikçe kötüleşen “kopyalar” oluşturmaya başlamışlardır:

“Ben muhîtimde yâni vatandaşlarım arasında hemen hiç bir şahsiyet-i edebiye görmedim diyebilirim. Eskiden beri bizde edebiyatın mana-i hakikiyesi anlaşılamamış elsîne-i mücâvire te’sirâtı müthiş bir taklitçilik meydana getirmiştir Gerek Kemâl’in gerek diğer o ayardaki udebânın kitapları tedkik olunursa görülür ki bu kitapların yalnız tab’ları değil, içlerindeki hisse-i edebiyeler de birer netice-i takliddir. Eskiden bir kısım şuaramız Acemleri taklid etmişler, bilâhare diğer kısmı

242 Bahâ Tevfik, “Hafta Muhasebesi: Edebiyat Âleminde”, **Zekâ Mec.**, nu. 29, 17 Nisan 1330.

Fransızlar'ı, Belçikalılar'ı taklîd etti. Ve nihayet kısm-ı âhir de bu mahsûlât-ı taklîdiyei taklîde başladılar. Ve nihayet edebiyat denilen şey bozuk bir müstensih'ten beşyüzüncü defa çekilen soluk ve okunmaz bir liste kopyasına benzedi.

"Artık böyle bir kopya edebiyatına hüviyet aramak kadar boşuna bir şey tasavvur edemem. Bazı Kıbrıslıların başı sıkılınca İngiliz, işi düştükçe Osmanlı pasaportu çıkarmaları gibi yeni şuarâmız da ifrâzât-ı edebîyelerinde bazan geceler sular getirerek Garba, bazan da müselsil terkîb-i izâfî ve vasf-ı-terkîbiler irâe ederek İran'a iddîa-i mensûbiyet ediyorlar. Fakat teşekkür olunur ki bu ifrâzata rağbet göstermek şöyle dursun, halk bunlardan kolera vaktinde hıyardan kaçır gibi kaçmaktadır.

"Ben edebiyat-ı hâziranın her noktasında bir zelîl taklitçilik âsârını görüyorum. Udebâ-yı hâzıra, udebâ-yı cedîde denilen dünkilerin o kadar samimî bir mukallidi oldu ki onların seleflerine açtıkları harp-ı bîmanâyı bunlar da aynen onlara tekrar ederler.

"Bugünküler dünkülerle pençeleşti. Daha doğrusu bugünküler bizzat mâlik olamadıkları şeyi dünkülerden istirdât etmek istediler. Halbuki dünküler de aynı şeyi evvelki günkülerden almağa çalışmışlardı."²⁴³

"Arayışlar Devri Edebiyatı"nın başındakilerden, Namık Kemâl'i bir yazar olarak değil, bir "mücâhit" olarak görür. Eserlerinde duygu ve hayâl unsurlarının kullanışını beğenmediği halde, dönemin haksızlıklarına feryadını takdir eder. "Onu kıymetli yapan da budur":

"Kemal, Osmanlı tarih-i edebiyatında belki bir müessis değil, fakat o bir sâhib-i mektep, bir mucâhittir. Onun gâyet metîn, kirlenmemiş bir dimağı, altın gibi parlak ve saf bir vicdânı, müessirât-ı mühitiyeden son derecede ezilmiş hassas bir kalbi vardır.

"O büyük fakat aynı zamanda bütün melekât-ı maddiye ve maneviyesini zamanının seyyalât-ı müessere ve vatanperverânesine tevdi' ve teslim edecek kadar marîz-i kalb her darbe-i hayatında 'vatan' diye feryâd etmiş 'hürriyet' diye ağlamıştır.

"Kemâl zamanının kimbilir nasıl ve belki tesadüfî bir dahme-i zâlimesinden sonra maddeten intikam alamayanlara has bir terennüm-i hezlâmiziyle hayatın ilk cür'a teselliyetini tatlı ve artık darbât-ı mütevâliye-i

243 Bahâ Tevfik, "Felsefe-i Edebiyat ve Şair Cells, s. 10-11.

bînihâye şekvâyeleriyle âsâr-ı bergayz ve nefretleriyle mukabeleye başlar. Bu hayat, bu hayat-ı mücâdele çok geçmeden onda bir emel bir emel-i ifratkâr mücâhade uyandırmıştır.”²⁴⁴

Herkeste “maraz” olarak değerlendirdiği hassâsiyet Namık Kemâl’de fazîlet kaynağı olur. Onu takdîr ettiği başka bir yön de “mâziden nefret ederek” onların kurallarına karşı çıkmasıdır:

“Kemal hiç bir vakit dahi nâfız ve müdekkik bir muharrir olamadı. Onun yazıları, ne bir tedkik-i hayat ne de bir melâbe-i his ve hayâldir. Muhîtin mezâlimini, zamanının bütün mevcudâtını zir, cevri ve ızdırabında ezer, öldürürken onda daha hassas bir maneviyât, daha mütehammil bir dimağ bulmuştur.

“Şüphe yok ki bu da, bir zaaf, bu maraz da bir kusurdur. Psikolojik ve hattâ fizyolojik bir kusur... Öyle bir kusur ki bir çiftçi bir balıkçı hâsılı herhangi bir amele ve mümâsili için büyük bir kabahât. Fakat N. Kemâl için böyle değil, bilâkis bir kusur fazâil-velûd bir münbi’ mezâyâ bahş...

“Artık şâir; feryad etmek, bağırarak istiyor. Heyhât ki şiir, ey salifenin nîsan-ı şiir ve edebiyatı kendisine hiç de kâfi değil...

“O zaman o nağmât-ı sanatkârâne-i mâziyeden nefret ederek bilâşart ü kayd ve muktedir olabildiği kadar tabîî; bağırmağa başlıyor.

“İşte bu dakikadan itibaren Kemâl bir müceddid, bir musaffi-i lisân, yeni bir şâirdir.”²⁴⁵

Bütün bu övgüler onun şiiri içindir; ancak tiyatro eserleri hakkında aynı şeyi düşünmez. Aksine onları hayat ve toplumdan alabildiğine uzak, “esâtiri” bulur:

“(...) Bir muharrir... Asla... Çünkü o istikbâli keşfedebilmek şöyle dursun asrının bile hadisât-ı hayâtiye ve içtimaiyesine nüfûzdan âciz; kâinatı mutlaka bir gözlükten görmek, daha doğrusu bizzat görebilmek meziyetini hâiz bir rehberden öğrenmek istiyor. Bu rehber kim olabilir? Şüphesiz tarih değil mi? Kemâl tarihe çalışıyor. Fakat hiçbir zaman tamamıyla tecrîd edemediği, belki gittikçe daha fazla mağlûp ve meshûri

244 Bahâ Tevfik, “Celâleddin Harzemşah”, *Teceddûd-i İlmî ve Edebî*, s. 168.

245 a.g.e., s 169-170.

olduğu hassâsiyet-i marîze onu her dakika biraz daha esâtîrî yapıyor. Ve nihayet bütün o mesâî, o çırpınıştan, o feryâtlardan gâyet kavî, tentürüst, adeta birer pehlivan kadar emin nefes; fakat az zeki, az kurnaz, ve az süslü çocuklar doğuyor: İşte Cezmî, İşte Gülnihâl, İşte Vatan; nihayet işte Harzemşah.”²⁴⁶

Bahâ Tevfik’in Namık Kemâl hakkındaki fikirlerini toparlayacak olursak şiirlerini samimî birer feryat olarak kabul ettiği için takdir ettiğini; bu şiirlerinden dolayı onu “mücahit” ilan ettiğini; ancak, başta tiyatro eserleri olmak üzere, tarihî eserlerini toplumdan uzak “esâtîrî” bulduğunu söyleyebiliriz.

Genel olarak “Arayışlar Devri” sanatçılarının taklitçi olduğu kanaatindedir. Karagöz Salnâmesi’ndeki şu ifâdeler bu konudaki fikirlerini açıkça yansıtır:

“Şinasi, Kemâl, Hâmid ve Ekrem Beyler köhne ve âdi tarz-ı âtik-i edebîmizin tahvil ve tecdîd ettikleri esnâda bittabî her husûsta Garba teveccüh edilerek “Muse, Hügo, Lamartin ve Gote’nin taht-ı riyâsetinde bulunan (Romantizm) icrâ-yı hakimiyet etmekte olduğundan onların sanâyi-i nefîse ve edebîyesi içinde bir de tiyatro yazmak ve oynamak sanatı bulunduğunu görerek bunu derhal kendi edebiyatımızda tatbik etmek istemişler ve bu hususta bir takım tiyatro kitapları yazmışlar ve ahlâf da onları takîb etmiştir.”

Bu ifâdelerle bu kuşağın rehberlik rolü kabul edilmiş olur.

Bahâ Tevfik’e göre Servet-i Fünûn topluluğu da Fransız edebiyatını taklîd ederek eskilerin İran’ı taklîd ederken düştükleri hataya düştü:

“Bundan onbeş sene evvel ‘Edebiyat-ı Cedîde nâmı altında oldukça yeni ve münevver bir mekteb gûşâd ettiklerini söyleyenler tarih-i edebiyatımızın sû-i isti’mâlât devresi addettikleri İran mukallidliğini takbîh ederlerken aynı zamanda unutuyorlardı ki isterlerse maddeten olmasın sirkate cevâz verildikten sonra mâl-ı mesrûkun sağdan veya soldan; daha açıkçası şarktan veya garptan çalınması beyinde büyük bir fark yoktur. Lâkin siz ‘Edebiyat denilen şey bir takım gazlar gibidir. Mutlaka daha ince olanı daha kabasına, daha kesifine nüfûz edecektir.’ diyeceksiniz, değil mi? Bu hakîkate

aldanmayalım bu şebek hakikati biz bilmiyor değiliz. Hattâ çoktan anladık ki el sine-i muhtelif edebiyatları yekdiğerlerinden az çok farklı bir takım gazlara teşbih olunursa Fransız edebiyatı şüphesiz bir nev' esirdir. Her lisan her edebiyata nüfuz etmiştir. Fakat-dikkat isteriz nüfuz etmiştir; taklid olunmuş zorla cezbedilmiş, çalınmış değil (...)"²⁴⁷

Edebî oluşumlar içerisinde en sıcak Servet-i Fünûn topluluğuna bakar. Gîsû-i Yâr'ini yerden yere vurduğu Cenab Şehabeddin için "Edebiyat-ı hazıranın bütün inceliklerini kısmen kendisine medyûn olduğum muhterem bir muallım"²⁴⁸ demekten de çekinmez. Yine aynı yazıda bu şiirin Cenab tarafından çok önceden yazılmış olduğunu belirttikten sonra aslında onun "şık zarif ve ince şiirler" yazdığını söyler.

Benzer mültefid ifâdeleri Mehmet Rauf için kullandığını görüyoruz. "Kendi istikbâlinden ziyâde memleketin istifâdesini, heveskârân-ı edibin tenevvür ve terakkisini düşünen", "ince sevimli, küçük bir hikâye muharriri" olduğunu savunur. Serap isimli eseri için yazdığı tenkidde Mehmet Rauf hakkındaki fikirlerini şöyle özetler:

"Ben Mehmet Rauf Bey'i herhalde müstesna ve muhterem bir Simâ-yı edebiye mâlik bu genci; tenkidâtıyla, Halit Ziya Bey'e ve Poul Burje'ye dair mütâlaat-ı musibe vecdiyesiyle fakat bilhassa küçük hikâyeleriyle tanırım. Siyah İnciler'inin öyle parçaları vardır ki nesr-i cedîd-i edebî âdeta elifbası addolunabilir. Eylül'de kısmen metrûk kalan bu saf ve nezih, aynı zamanda sanatlı ve bilenmiş lisan daima prestîş ederim. Akîm ve muhtac-ı himmet bir zamanda makalât-ı ilmiye ve felsefiye, tedkikât-ı edebiye, mensûr şiir, küçük hikâye, roman kritik, hâsılı her şey yazarın kendi istikbâlinden ziyâde memleketin istifâdesini, heveskârân-ı edebî tenevvür ve terakkisini düşünen bu muktedir ve gayûr zat bence ne romancı, ne münekkîd ve ne de şâir değildir. O ince, sevimli, küçük bir hikâye muharriridir ki Eylül'den, tekâmül-i tenkidten ve Siyah İnciler'den ziyâde henüz kitap şeklinde tab' edilmeyen bu nevi' hikâyelerinde muvaffak olmuştur. Resimli Roman'da "Millî roman" nâmı tahtında ve son defa' intişâr eden

247 Bahâ Tevfik, "Osmanlı Edebiyatı", **Tenkîd Mec.**, s. 55.

248 Bahâ Tevfik, "Tedkikât ve Tenkidât-ı Edebiye", **Eşref Mec.**, 13 Ağustos 1326, s.4.

Serap da bunlardan biridir. Ona roman demekten ziyade küçük hikâye ve daha doğrusu 'novel' demelidir.”²⁴⁹

Bu Bahâ Tevfik'in Servet-i Fünûn Topluluğu'nu bütünüyle kabullendiği manâsına alınamaz. Safveti Ziya'yı bir hikâyesinde anlaşılmaz saçmalıklar yazmakla,²⁵⁰ Ali Ekrem'i babasının gölgesinde, fen, psikoloji ve sanat namına “cinayet” sayılabilecek eserler vermekle,²⁵¹ Halid Ziya'yı Fransız edebiyatından “çeviri” sayılabilecek eserlerin altına imzasını koymakla suçlar.²⁵²

Servet-i Fünûn sanatkârlarını özellikle onlardan sonra gelen Fecr-i Âti ekolü ve Milli Edebiyat Akımı'na göre çok daha müteceddid bulur:

“Vaktiyle büyük bir teceddüd-i edebî gösterdiği kat'iyen inkâr olunamayan muhterem Servet-i Fünûn'un bugün için pek eski ve soğuk bir mâba'd-ı münharifinden başka bir şey olmayan Genç Kalemli mahsûlâtını bütün yeniliği ve sanatı bir kaç kelime oyununda arayan bir iki güya müteceddidi hiç bir vakit eski fakat hakikî mütecedditlere bilhassa Yunan Muharebesi'nden sonra itham edilen ma'hûd yeni Edebiyat-ı Cedide udebâsına tercih etmek elimden gelmeyecektir.”²⁵³

Özellikle “bugünkiler” dediği Fecr-i Âti grubunu hiç bir varlık gösteremedikleri ve Servet-i Fünûncuları haksız yere tenkid ettikleri için eleştirir. Bahâ Tevfik'e göre Fecr-i Âticiler “lâzım geldiği gibi çalmayı” bile becerememektedir:

“Dünkü dediğimiz gâliba bu-belki-fâideli hatalarının istîğfâr ve i'tikâfiyla dinlenirlerken bugünkülerin ne yaptıklarını düşünmek biraz tuhaf oluyor. Yeni çıkan bir kaç kitapla bazı cerâid-i edebîyenin hiç-i münderecâtına bakılırsa yeni şâir ve edîblerimizin o kadar zâlimâne bir

249 Bahâ Tevfik, “Serap”, Teceddüd-i İlmî ve Edebî, s. 151-152.

250 Bahâ Tevfik, “Teddikât ve Tenkidât-ı Edebiyye: Edebî Bir Hikâye”, *Eşref Mec.* nu.24, 13 Ağustos 1325, s.2.

251 Bahâ Tevfik, Teceddüd-i İlmî ve Edebî, s. 181.

252 Bahâ Tevfik, “Teddikât ve Tenkidât-ı Edebiyye Edebiyye: Vâlîde Mektupları”, *Eşref Mec.* nu.23, 6 Ağustos 1325, s. 7.

253 Bahâ Tevfik, a.g.m. ,s. 5.

sûrette itham ettikleri dünküler kadar terakki göstermedikleri; çalışmak, nâmuskârane bir sa'y ile te'min-i zevk ve iştihâr etmek şöyle dursun, çalmak sûretiyle bile çünkü lâzım geldiği gibi çalmak da bir sanattır. İbrâz-ı zekâvet edemedikleri görülmektedir.”²⁵⁴

Fecr-i Âti sanatkarlarının “şöhret sendikası” kurmak gâyesiyle yola çıktıklarını, fakat Millî Edebiyat sanatkarlarının “neşriyat borsasını” ellerinde bulundurup, yıkıcı rekabette bulunmalarıyla plânlarının yürümediğini savunur. Ona göre, esâsen Fecr-i Âticiler de Millî Edebiyatçılar da içinde olmadıkları “hayâlî” bir dünyayı; üstelik tamamen inanmadan canlandırmaya çalışmış olmaları yönünden birbirinden farklı değerlendirilemezler. Bu konuda muhatab olarak özellikle Ziya Gökalp'i aldığını, onun eserlerini örnek verdiğini görüyoruz:

“Bugünkilerin şahsiyetsizliklerinin büyük misallerinden biri de hep birarada toplanarak bir şahsiyet-i müştereke husûle getirmek teşebbüsleridir. Aynı ayrı yapamadıklarını galiba hep birden yapacaklardı. İşte 'Fecr-i Âti' içtimaiye kanunu bunların arasında da sür'atle baş gösterdi ve ayrı ayrı mâlik oldukları yarımşar derecât-ı şahsiyetten bir yekûn-ı tam değil belki de bir yekûn-ı nâkıs husûle geldi. Ne çare kavânin-i tıbbiye gibi kavânin-i içtimaiyyeden de kaçamıyor.

“Bu sûretle beklenen gâyeye varamayan a'zâ-yı cemiyet bu teşkilâtta hiç olmazsa diğer bir şekilde istifâde etmeği düşündü. Bu sûretle bir şahsiyet-i edebîye husûle gelemese bir 'şöhret sendikası' da vücûda gelemeyebilir ya?...

“Bu pek mümkündü. Eğer yine kendilerinden ders alan daha küçüklerin neşriyat borsasındaki yıkıcı rekabetleri olmasaydı!...

“Edebiyatın bir mahsûl-i his olması onun bizzat bir şahsiyetten doğmasını icap ettirir. Şahıs hassas olmayınca edebiyat da olmaz. Binaenaleyh daha Kasım Paşa Deresi'ni görmeden “Şelâleler”, çamur ördeğini görmeden “Kuğular” yazanlarla, evinin mutbah katını bilmeden “Vatan” dan bahsedenlerin ve ince ütülü pantolon, ipek kravat, ceket giyinerek tek gözlükle Turancılık taslayanların asla birbirinden farkları yoktur, hattâ bunlar dâima aynı eşhâstır. Bunlarda heyecân-ı hissî husûle getiren maraz yoktur, demek istemiyorum. Şu kadar ki

bunların marazları maraz-ı edebiyat değil, maraz-ı şöhrettir, bu binnetice maraz-ı hezeyândır.

“Edebiyat için şahsiyet-i edebiye olmak lâzım gelince - esâsen herşeyden merdûd olan taklitçiliğin bu bahiste de hiç bir şeye yaramayacağı bedihidir.”²⁵⁵

Fecr-i Âti yazarları içinde ilk gençlik döneminin samimi arkadaşlarından Şehabeddin Süleyman için “hal-i hâzır edebiyatımızın en güzide ve tecrübekâr genci”²⁵⁶ derken, başlıbaşına Fecr-i Âti’yi temsil eden Haşim’i garazkâr ve âciz bulur. Haşim’in Bahâ Tevfik için “Edebiyatın aleyhinde bulunmasının sebebi cahil olmasıdır.” demesi onu çileden çıkarır. “Edebiyat Kat’iyyen Muzırdır” makaleleri bu atışma temeline kurulur. Haşim’in “Arasıra oldukça güzel, müphem ve dağınık olmasına rağmen alelekser sevimli ve bilhassa tuhaf manzûmeler” neşrettiğini söyledikten sonra edebiyatın mazarratını anlatır.

Millî Edebiyatı ise, bölüm başında söylediğimiz gibi “basit Halk şiiri”nde bir şeyler bulmaya çalışmakla suçlar. “Milliyetçilik” fikrini “geçmiş seciyelerin canlandırılması” manasında olumsuz bulur. Milliyet fikrini günümüz insanına aşılama iddiasında olanları “mesleksiz, askerlikten yazarlığa bozmuş” kimseler olarak nitelendirir:

“Bugünkü milliyete gelince burada biraz nefes almak gerekiyor. Bugün halkta bir milliyet oluşturmak için askerlikten yazarlığa bozmuş birkaç mesleksizin veya adını tûranî bir şekle dönüştürerek basın dünyasına atılmış basit ve imlâsız bir kaç çocuğun dedikodusundan çok, uzağı gören, deneyimli vicdan mütâlaası çok yazarların ciddi incelemelerine gereksinim vardır.

“Bu konuda en önce her türlü istibdâdîtan kurtulmak gerekir. Geçmiş gibi milliyet de istibdaddır.”²⁵⁷

Son hüküm “anarşîst” Bahâ Tevfik’e uygun, kayıtlardan âzâdeliği teklif eder.

255 Bahâ Tevfik, **Felsefe-i Edebiyat ve Şâir Celis**, s. 9-11.

256 Bahâ Tevfik, “Baria”, **Teceddüd-i İlmî ve Edebî**, s.180.

257 Bahâ Tevfik, **Felsefe-i Ferd**, s.91.

EDEBİYATLA İLGİLİ ESERLERİNE GENEL BAKIŞ

KİTAPLARI:

TECEDDÜD-İ İLMÎ VE EDEBÎ

Teceddüd-i İlmî ve Edebî isimli kitabı Bahâ Tevfik'in çeşitli konulardaki makalelerinden seçilmiş onsekiz makaleyi bir araya toplayan bir eserdir. Kitabın önsüzünde Ahmet Nebil'e hitaplar "Teceddüd-i İlmî ve Edebî'de Avrupa filozoflarının en yeni ve en beğenilmiş nazariyelerini topladım." diyor. 258

Bu "ilk sözler"de dikkat çeken bir husus var: Ahmet Nebil'le karşılıklı hitapları kitabın başında verilmiştir:

"(...) Bazıları doğrudan doğruya, bazıları ise temessül ve tasarruf tarikiyle tercüme edilmiş olan bu sâhifeleri pek muhtelif müelliflerden ve pek çok eserlerden topladığım için kitabın üzerine, asıl fikir sahiplerinden sarf-ı nazar ederek yalnız kendi ismimi yazmağa mecbûr kaldım. Hey'et-i mecmûası için de mütâlaatını beklediğim bu eserin bilhassa bu te'lif ve tercüme bahsi hakkındaki fikrine muntazırım."

Bahâ Tevfik.

"Kardeşim Bahâ Tevfik'e;

"Düşündüğün şey tuhafıma gitti. Demek istiyorsun ki ekser kısımları tercüme olan bir esere 'müellif' sıfatıyla imza koymaktan utanıyorum. Fakat azîzim, bizde kaç eser, kaç te'lif gösterebilirsin ki doğrudan doğruya, yâhut tasarruf değilse bile temessül sûretiyle tercüme edilmemiş bulunsun... Ben bu yığına hattâ âsâr-ı sanatı, hattâ romanları ve şiirleri de ilâve edeceğim, anlıyor musun?..."

Ahmet Nebil

Buradan anlaşılacağı gibi kitaptaki makalelerin bir kısmı Bahâ Tevfik'e ait değildir. Ancak bunlar hangileridir? Bunu tesbit şu noktada imkânsızdır. Eser "Psikolojiye ve Ahlâkâ Dâir", "Mantika Dâir" ve "Edebiyata Dâir" olmak

üzere üç bölümden oluşur. Yukarıdaki "itiraf" ilk iki bölüme ait olmalıdır. Zira Edebiyata Dâir bölümündeki makalelerin ikisi hariç hepsi muhtelif dergilerde, -bazıları iki yayında birden "Bahâ Tevfik" imzasıyla yayımlanmış makalelerdir.

Bizim mevzûmuz edebiyat, ancak önceki bölümleri isim olarak zikretmeden de geçmeyelim: "Psikolojiye ve Ahlâka Dair"de "Umûmî Sözler", "Saadet Nedir?", "Tefekkürâtımızın Mekanizması", "Fikir ve Fiil", "Mesele-i Vîcdan", "Terbiye ve Terbiye-i Nefs", "İçtimâî: Hak, Kuvvet, Riya" isimli yedi makale var. Bu makalelerde günlük kullanılan kavramlara felsefî bakış açısı "getirir".

Kitabın ikinci kısmı "Mantık'a Dair". Burada da iki makale var: "Mesele-i Mantık" ve "Hakikat Nerede?" Bu makaleler de felsefî bakış açısı içerisinde yazılmış "materyalist mantık" ürünleridir.

Teceddüd-i İlmî ve Edebî'nin en geniş bölümü Edebiyata Dâir bölümüdür. Buradaki makalelerden muhtelif vesilelerle bahsettik. Burada muhtevalarına tekrar girmeden kitaptaki yerlerinden bahsederek genel bir kanaât oluşturmaya çalışacağız.

Bu bölümün ilk makaleleri edebiyat kavramına genel yaklaşım "Edebiyat Kat'iyen Muzındır" ve "İntikâd" makaleleridir. Dergilerden bahsederken kaydettiğimiz gibi birinci makale Piyano Mecmuası'nda üç sayıda, ikinci makale ise "Tenkid"de iki sayıda yayımlanmıştır. Buna dair kitapta herhangi bir not yok.

Kendi içerisinde tasnif olarak kabul edebileceğimiz ikinci grup makalelerini "Tedkikât ve Tenkidât-ı Edebiyye" başlığı altında toplamıştır. Hatırlanacağı gibi bu Eşrefteki başlıktır. Bu bölümde önce Mehmed Rauf'un Serap'ı tenkid edilir. Makale Eşref'in 1 Teşrin-i Evvel 1325 (14 Ekim 1909) tarihli nüshasında yayımlanmıştır.

Bu gruptaki ikinci makale Namık Kemâl'in Celâleddin Harzemşah" isimli eserinin tenkididir. Bu da Musavver Hâle'nin ikinci sayısında (Kanûn-ı Sâni 1325/Ocak 1910'da) yayımlanmıştır.

Üçüncü makale, Ali Ekrem'in "Bâria" isimli eserinin tenkididir.

Kitabın üçüncü bölümü olarak değerlendirilebilecek Ecnebi Tenkidler'de ilk makale Andre Lichtenberger'in "Line" isimli çocuk kitabının tenkididir. Eşref'in 3 Eylül 1325 (16 Eylül 1904) tarihli sayısında yayımlanan bu tenkid için sayfa sonunda "Bu tenkid Adolfe Pirson'dan tercüme edilmiştir" notu vardır. Edebiyata Dair bölümünde kitap başındaki önsöze uygun ilk dipnot budur.

Dördüncü bölüme "Umûmî Tenkid" diyebiliriz. Buradaki "Sanat-ı Tahrîr ve Kadınlar" daha önce Haftalık İzmir (nu. 32, 12 Nisan 13241/ 25 Nisan 1908) ve Musavver Eşref (15 Teşrin-i Evvel 1325/28 Ekim 1909) te yayımlanmış bir makaledir. Ancak Eşref'te imzasız olarak "Kısm-ı Mahsûs" başlığı altında yayımlanmıştır. Burada kadın yazarlardan bahsedilmesine rağmen isimler ve olaylar hep yabancıdır. Tercüme olabilecek bir makale gibi görünmesine rağmen bu yolda herhangi bir açıklama yoktur.

Diğer makalenin başında "Âdet Tenkidi" deniliyor. Makale "Hakk-ı Tezeyyün Kime Âid" isimiyile daha önce de Eşref'te 10 Eylül 1325 (23 Eylül 1909) te yayımlanmış makalelerden biridir. Bahâ Tevfik, edebiyatla pek de alâkalı olmayan bu makalede kadın ve erkek cinsinde süs üzerinde durur.

Kitabın son makalesi "Kıraât" da "Ses Tenkidi" başlığıyla yayımlanır. Bu makale de Musavver Eşref'te imzasız olarak yayımlanan makalelerden biridir (15 Teşrin-i Evvel 1325/28 Ekim 1909). B. Tevfik burada "diksiyon" üzerinde durarak ve pratik tavsiyelerde bulunur.

Kitap bütün olarak düşünüldüğünde makaleler arasında hiç bir bağ bulunmadığı da göz önüne alınırsa makale seçiminin neye göre yapıldığını

kestirebilmek oldukça zordur. “O tarihe kadar yazdığı makale sayısı oldukça fazla olmasına rağmen kitaba girenler neden bunlar?” Bu sorunun cevabını bulamadık. Üslûp yönünden herhangi bir farklılık da “mevzû-i bahis” olamaz. Diğerlerini farklı bir kitapta toplamayı düşündüğüne dair bir ipucuna da tesadüf etmedik.

TEDKİKÂT

Bahâ Tevfik'in edebiyatla ilgili bir diğer eseri TEDKİKÂT: Terâcim-i Ahvâl isimli eseridir.²⁵⁹ Bu aslında beş bölüm olarak planlanan eserin bir bölümüdür. Tedkikât-ı Edebiyye, Tiyatro Tenkidâtı, Tedkikât-ı Temaşaiyye, Kadınlara Dair bölümlerinin de ilâvesiyle oluşacak eser muhtemelen Teceddüd-i İlmî ve Edebî kitabında olduğu gibi makalelerin derlemesi olacaktır. Ancak sadece Terâcim-i Ahvâl bölümü yayımlanabilmiştir.

Bu bölümdeki birinci yazı “İsveç Kralı İkinci Oskar” adını taşıyor. Yazının sonundaki 1 Kanun-ı Evvel 1323 tarihi yazarın çeviri yaptığı tarih midir, yazıyı yazdığı tarih mi, bunu anlamak güçtür.

İkinci yazı Ludvig Alevi'yi, üçüncü yazı Fransuva Kope'yi anlatıyor. Bu iki yazıda da tarih yok. Dördüncü yazı Guy de Maupassand ve hikâyelerinden bahsediyor. Yazının başında Marsil olan ancak soyadı, silik yazıldığı için, okunamayan isim makalenin yazarına mı aittir? Bu da belirsizdir.

Kitaptaki son yazı Flober'in Fizyolojisi'dir. Bu yazının başında da Emile Fake ismi var. Ancak müellif olup olmadığı konusunda herhangi bir ipucu verilmemiştir. Yazı Felsefe-i Ferd isimli eserine de koyulmuş, ancak orada Emile Fake'den hiç bahis yoktur.

259 Bahâ Tevfik, **Tedkikât: Terâcim-i Ahvâl**.

Teceddüd-i İlmî ve Edebî'nin önsözü hatırlanacak olursa bu eserin de iktibas sûretiyle hazırlanmış olduğunu düşünmek yanlış olmaz. Çünkü bütün bu yazılarda o sanatkârları tanıyan bir insan havası hâkimdir.²⁶⁰

FELSEFE-İ EDEBİYAT ve ŞAIR CELİS,

Kitabın alt başlığı Felsefe-i Hâzıra Nokta-i Nazarından Edebiyatın Mevkii ve Türkler'in Yegâne Şâiri Olan Merhûm Celis'in Kıymet-i Hakîkiyesi Hakkında Tedkikât.

Kitap 1330 (1914) tarihinde İstanbul Necm-i İstikbâl Matbaası tarafından yayımlanmıştır ve Bahâ Tevfik'in te'lif eserlerinin sonuncularındandır. Ayrıca Memduh Süleyman ve Ahmet Nebil'le müşterek yazdıkları Niçe Hayatı ve Felsefesi²⁶¹ isimli eserinden sonra, Bahâ Tevfik'in yazdığı ikinci biyografidir. Eserin bir başka husûsiyeti de son yazmış olduğu eserlerden biri olması sebebiyle edebî konulardaki fikirlerinin en son şekliyle bu eserde yansıtılmış olmasıdır.

Tamamı yetmiş altı sayfa olan eserin girişinde Felsefe-i Edebiyat bahsi vardır. Burada, ilgili bahislerde de anlatıldığı gibi, edebiyatın içtimai bir hadise olduğunu, felsefenin de bir nev'i hakikatın şiiri sayılabileceğini, edebiyatın hissiyât mahsûlü olduğunu, ancak ifâde-i merâmdan kabul edilemeyeceğini bizde edebiyatın taklitçiliğin ötesine geçemediğini anlattıktan sonra mevcût sanatkârları eleştirir. Daha sonra bu kitapta "eserleri az olmasına rağmen başlı başına bir şahsiyet olan Celis'i anlatacağın" ifade eder.

260 Bahâ Tevfik, **Felsefe-i Ferd**, s. 83.

261 Yüz yirmi sekiz sayfa olan bu eserde başlangıç olarak (Niçe)'nin hayatı, ardından fikrî gelişimi, filozof oluşu ve son olarak da eserleri tanıtılır. [(Bahâ Tevfik, Memduh Süleyman ve Ahmet Nebil ortaklaşa Hofdini, Emile Fake, Andre Lichtenberger'den "iktibas" sûretiyle çevirmişlerdir.) İstanbul, 1329 (1913).]

Kitapta ikinci bölüm "Celis'in Hayatı"dır. Yazar burada, "tercüme-i hâl varakası yazmak maksadında olmadığı için" Celis'in doğum tarihine önem verip araştırmadığını söyleyerek söze başlar. Bu da yazarın "biyografi" yazmak iddiasında olmadığını gösterir. Zaten "Hitam" bölümünde amacının Celis'i takdîr ettiğini belirtmek ve onun daha iyi okunmasını sağlamak olduğunu açıklar. Başlarda da:

"Bu risâleciliği yazmakla sanatını pek ziyâde takdîr ettiğim bir arkadaşına karşı son vazifemi ifa ediyorum." der. 262

Aynı bölümde Celis'in şâirin müstear ismi olduğunu, asıl adının "Rahmi" olduğunu, askeri okulda okuyup "zâbit"lik yaptığını ve 1329 (1913) sonbahârında veremden öldüğünü anlatır. Bahâ Tevfik'e göre, Celis'in hayatında kayda değer bir olay yoktur. Tek akrabası olan kız kardeşini de on sekiz senedir görmemiştir. Hastalığı sebebiyle askerlikten uzun süre izinli olup hayatını Sirkeci kahvehânelerinde şiir yazarak tüketmiştir. Hastalığının ilerleyen safhalarında en güzel eserlerini yazmıştır.

Eserin üçüncü bölümü "Celis'in Hayat-ı sanata Duhûl" ismini taşır. Bu bölümde Bahâ Tevfik, kendisi "Eşref Gazetesi" müdürü olduğu zaman, bir gün Rahmi'nin çıkageldiğini; şiirlerini göstererek bunları yayınlama isteğini dile getirdiğini anlatır.²⁶³ Bunun üzerine, anlattığına göre, Bahâ Tevfik de ona, "bir zaman kendisinin de kullandığı" Celis takma adını "önermiş" ve o da memnûniyetle kabul etmiştir. O günden sonra da ölümüne kadar bu isimle Bahâ Tevfik'in " az çok benim veya benimle münâsebetli olan gazeteler" dediği Eşref, Hâle, Tenkid, Teşvik, Zekâ gibi süreli yayınlarda şiirleri neşredilmiştir. Bu konuda onu destekleyen Bahâ Tevfik'tir. Bu bölümün sonuna doğru yer alan "Şâir Celis, elimde doğmuş

262 Bahâ Tevfik, a.g.e., s. 17.

263 Ağustos 1909'da Eşref'in Mes'ûl Müdürlüğüne getirilip üç buçuk ay bu görevi yürüttüğü göz önüne alınırsa, Celis'le tanışması da bu aylara tekâbül ettirilebilir.

ve elimde ölmüş gibidir."²⁶⁴ ifadesi onların bu ilişkisini yeterince izah edebilecek mâhiyettir.

Celis'in Eşrefteki şiirlerinden dokuz tanesi Aralık 1910'la Şubat 1911 tarihleri arasında yayımlanır. Pişano Mecmûası'nda ise ilk şiiri 2. sayıda 29 Ağustos 1911 de, son şiiri 16. sayıda 12 Aralık 1910 da yayımlanır. Bu dergide de yaklaşık yedi şiirini tesbit ettik. Tenkid, Teşvik, Zekâ ve Musavver Hâle'deki şiirleri daha sınırlı sayıdadır. Bütün bu yayımlardaki şiirlerin ortak husûsiyetlerinden biri bazı şiirlerin Bahâ Tevfik ve arkadaşlarına ithâfen yazılmış olmasıdır.

Eserin dördüncü bölümü "Celis'in Sanatı"dır. Burada önce Celis'in şiirleri övülür. Bahâ Tevfik'e göre bu şiirler "misilsiz"dir. Celis'in şiirlerinin bir kısmını Tevfik Fikret'e de takdim ettiğini ve onun da cevaben "Eserlerinizde istikbâle hâkim olacak yeni tarz-ı sanatın tahammüllerini görüyorum(...) istikbal sizindir." diye cevap verdiğini anlatır.

Bahâ Tevfik'e göre Celis'i "yegâne sanatkâr" yapan şey "kendine mahsûs" oluşu, kelime oyunlarına, üslûp güzelliğine gerek görmeden yazmasıdır. Ona göre Celis'in şiiri "lisanında değil rûhundadır".²⁶⁵

"Celis'in şahsiyeti filozof ve âşık olarak iki kısma ayrılır." diyen Bahâ Tevfik burada Ric'at ve Teslim şiirini örnek vererek "Bu manzûmede bazan şâirin tecellüdü, hüznü, tebessümü görülüyor, fakat en ziyâde göze çarpan mütefekkirin düşüncüleridir." diyor.

Bahâ Tevfik, Maharet Eğlenebilmek, Tarih ve Nisyan, Ümîd, Efsunlu Bir Cünâh, İki Hûnin Göz İçin, Acımak şiirinden örneklerle onun felsefi heyecanı şiire nasıl yerleştirdiğini anlatır. Ancak burada sadece

²⁶⁴ Bahâ Tevfik, a.g.e., s. 17.

²⁶⁵ Bahâ Tevfik, a.g.e., s. 18.

"örnekleme" tercih edildiğinden "felsefî heyecan" dan ne anladığı çok net olarak ortaya çıkmaz.

Kitapta dördüncü başlık, daha önce bahsedilen Ric'at ve Teslim'dir. Bu bölümde şîirden parçalar "tasnîf" edilmeye çalışılır.

Beşinci bölüm Celis'in Şahsiyet-i Âşıkânesi ismini taşıyor. Burada Celis'in aşkla ilgili şîirlerinden bahis açılır: Kırkinci Oda'dan örnekler verilir.

Bahâ Tevfik, başlık atmaksızın oluşturduğu bir bölümde Celis'in şîirindeki üslûp özelliklerinden de bahseder: Nesre yakın cümle anlayışını överken lüzûmsuz mısra ve ifadelerini eleştirir. Yedinci bölüm olarak değerlendirilebilecek bölümün başlığı Celis'in Âşıkâne Şîirleri'dir. Bu bölümde Temas, Güzellik Borcu, Hayâl şîirlerinden örnekler verir.

Sekizinci bölüm Celis'te Tabiât-ı Mizâhiyye başlığını taşır. Burada da şîirlerinden örneklerle Celis'in mizaha yatkınlığını anlatır.

Hitam bölümünde ise Bahâ Tevfik amacının Celis'i tanıtmak olduğunu açıklar. "Bu güzel ve insânî tarz-ı edâ Celis'le gelmiş ve yine Celis'le beraber gitmiştir." dedikten sonra, yaşasaydı belki yeterince anlaşılmayacağını da ifade eder.

Son cümleler tenkîdi karalama olarak gören Bahâ Tevfik için enteresandır. "Takdîr edebilmenin de bir meziyet olduğunu" söyler. Ona göre bu eser de takdîrin ifadesidir.

SÜRELİ YAYINLAR

Bahâ Tevfik'in süreli yayınlardaki yerini Millî Kütüphane'deki mevcûd yayın ve kataloglardan takip edebildik. Bunun dışında erişemediğimiz noktalarda elimizde bulunan kaynaklardaki bilgileri kullandık.

Bahâ Tevfik isminin geçtiği ilk süreli yayın İZMİR Gazetesi'dir. Bu gazete ilk defa Bıçakçızâde Hakkı tarafından 1313 te çıkarılmıştır. Gazetede daha çok günlük olaylar aktarılır.²⁶⁶ Bahâ Tevfik'in ilk yazısı 25 Haziran 1904'te bu gazetede çıkar. Bu yıllarda İzmir İdâdisi'ni bitirmek üzere olan Bahâ Tevfik'in gazetede yazıları tamamen felsefi konuludur. Ancak aynı yıl Mülkiye'de okumak için gittiği İstanbul'dan gönderdiği yazıların arasında kısa hikâyeler de yer almaya başlar. Bu yazılarda "B.T." rumuzunun yanında Hüseyin Hâmit takma adını da kullanır. Ayrıca imzasız olanlar da vardır. Hocasının yönetimindeki bu gazetede son yazısı 5 Teşrin-i Sani 1321/18 Kasım 1905 tarihlidir. Zaten bundan kısa bir süre sonra da gazetenin yayımı durur.²⁶⁷

Mülkiye bittikten sonra İzmir'e dönen Bahâ Tevfik, Bıçakçızâde'den gazeteyi satın alan Hüseyin Hilmi'nin çıkarmaya başladığı İzmir Gazetesi'nde yeniden yazmaya başlar. 23 Temmuz 1907 de çıkartılmaya başlayan "dergi", "Serbest İzmir Gazetesi" olur. Yazarlarından bazıları ise Bahâ Tevfik, Hâmit Suphi, Bezmi Nusret, Bıçakçızâde, Sabri Güney, Mahmut Nedim, Ermenaklı Hasan Rüştü, İskeçeli Sıtkı, Salih Keramet, Enis Avni, Ömer Seyfeddin'dir.²⁶⁸ Rıza Bağcı'ya göre yazarlardan biri de Bahâ Tevfik'in kardeşi Fikri Tevfik'tir. Bezmi Nusret'e göre Bahâ Tevfik'in gazetenin başına geçmesiyle "İzmir, daha iyi bir münderecâta kavuştu."²⁶⁹

Gazete 12 Ekim 1907 de "Usbuî İzmir", 28 Aralık 1907 de ise "Haftalık İzmir" ismini alır.²⁷⁰

266 Somar, Ziya, **Yakın Çağların Fikir ve Edebiyat Tarihinde İzmir**, Nefaset Mat. İzmir., 1944, s. 102.

267 Bağcı, Rıza, a.g.t., s. 14.

268 Kaygusuz Bezmi Nusret, a.g.e., s. 25-26.

269 a.g.e., s. 28.

270 Bağcı, Rıza, a.g.t., s. 15.

Bahâ Tevfik'in bu gazetede ki yazılarında felsefî konuların yanında sosyal konular da yer alır. Ayrıca yine bu gazete sütûnlarında mensûrelerini de görmemiz mümkündür. Bahâ Tefik burada yazdığı yazıların bir kısmına daha sonra Teceddüd-i İlmî ve Edebî isimli eserinde yer verir. Yine bu yazıların birkaçını İstanbul'da yazdığı birçok dergiye de aynen almıştır. Bu tekrarlar yüzünden Ömer Lütfi tarafından eleştirilmiştir.²⁷¹

Meşrûtiyetten kısa bir süre önce Bahâ Tevfik Haftalık İzmir'den ayrılır. Buradaki son yazısı 27 Haziran 1908 tarihilidir.

İzmir Gazetesi'nin Millî Kütüphanê Kataloğu'nda 1324 (1908) yılına ait 26 sayısından söz edilirken mevcutlar iki sayıdan ibârettir.

Daha sonra Bahâ Tevfik, imtiyaz sahipliğini babası Mehmet Tevfik Efendi'nin yaptığı, **11 Temmuz**'da mes'ûl müdür ve başyazar olarak çalışmaya başlamışsa da ilk sayısında yayımladığı "Zaman-ı İstibdâta Yazılmış Bir Lügât" isimli yazısı yüzünden gazete dört sayı sonra kapatılır. 11 Temmuz'un hemen ardından Ferdâ-yı Temmuz'u çıkarır. O da hemen kapanır."²⁷²

1908 Ekiminde çıkıp dört ay kadar yayımlanabilen Hüseyin Rifat (İşıl)'ın SEDAT isimli gazetesinde yazılarının çıktığı Tevfik Rüştü tarafından kaydedilir.²⁷³

Bahâ Tevfik bu arada Serbest İzmir'e de yazılar vermektedir. Ancak Kaygusuz'un kaydettiğine göre bir süre sonra arkadaşı Hüseyin Hilmi'yle birlikte Meşrûtiyet'in sağlayabileceği menfaatlerden istifade etmek için İzmir'deki işlerini bırakıp İstanbul'a gelirler.²⁷⁴

271 Ömer Lütfi, "Teddikât-ı Edebiyye Karşı..", **Musavver Emel**, İst. 1325, No. 2.

272 Bağcı, Rıza, a.g.t., s. 19.

273 a.g.t., s. 20.

274 Kaygusuz, Bezmi Nusret, a.g.e., s. 37.

EŞREF: İstanbul'daki yayınlarda ilk defa ismi Eşref'te görülür. Başlangıçta Mes'ûl Müdürlüğünü Hüseyin Nazmî'nin yaptığı Eşref'te birinci senede 30 Temmuz 1325/13 Ağustos 1909'a kadar Bahâ Tevfik'in adı yok. Bu sayıda ilk yazısı çıkar ve bir hafta sonraki dergide Bahâ Tevfik Müdür-i Mes'ûl olarak duyurulur. 30 Temmuz 1325 tarihli Eşref'te Tedkîkât ve Tenkidât-ı Edebiyye serisini yazmaya başlar. Altı hafta aralıksız devam eden bu serideki tenkidlerini şöyle sıralayabiliriz: 13 Ağustos 1909 daki ilk tenkidi, Bîkr-i Hayâl'dir. 20 Ağustos 1909 da Halit Ziya'nın Vâlîde Mektupları'nı, 26 Ağustos 1909 da Safveti Ziya'nın Edebî Bir Hikâye'sini, 2 Eylül 1909'da İsmail Hakkî'nın Refât-ı Ulûm, Mebhas-i His Üzerine'sini, 9 Eylül 1909'da Ömer Seyfeddin'in Saadet'ini, 16 Eylül 1909'da yabancı tenkidlerden Andre Lihtenberger'in Line isimli eserini tenkid eder. Dört hafta bu seriye ara verir. Ardından 15 Ekim 1909'da Mehmet Rauf'un Serap'ını yine bu başlık altında tenkid eder.

Bu seri dışında genç kalemlerin kalem tecrübelerini değerlendirdiği Tedkîk-ı Âsâr, (26 Ağustos, 9 Eylül, 23 Eylül, 7 Ekim 1909 tarihlerinde) serisi ve yine edebî değerlendirmeler yaptığı Musâhabe (23 Eylül 1909/30 Eylül 1909 tarihlerinde) leri vardır.

Bu haftalar boyunca Eşref ve Musavver Eşref isimleri altındaki dergide Eldiven (20 Ağustos 1909), Yatak (17 Eylül 1909), Oyun Kâğıtları (21 Ekim 1909) isimli mensûreleri; "Yaz Geceleri" başlığı altında Hodbinî-i Aşk (7 Ekim 1909) isimli kısa hikâyesi de yayımlanır.

Eşref'te dikkat çeken dört yazı var. "Kısm-ı mahsûs" başlığı altında Teşrîn-i Evvel 1325/14 Ekim 1909 tarihinde başlayan bu yazılarda imza yok. "Okumak", "Yazmak", "Sa'nat-ı Tahrîr ve Kadınlar" ve "Kıraat" başlıklarıyla yazılan bu dört yazı da Bahâ Tevfik'e ait olmalıdır. Çünkü bunlardan Sanat-ı Tahrîr ve Kadınlar'la (195-205), Kıraât (212-219) Teceddüt-i İlmî ve Edebî isimli kitaba alınmıştır. Yazmak ve Okumak makalelerindeki fikirler de Bahâ Tevfik'in diğer makalelerindeki fikirlere

gerek savundukları açısından, gerek ifade yönünden fazlasıyla benzemektedir.

Eşrefteki son yazısı, 28 Ekim 1909 da çıkıyor; iki hafta daha Müdür-i Mes'ûl olarak ismi Eşref'te görülür ve 18 Kasım 1909'da bu görevi Hüseyin Nazmi devralır. Bahâ Tevfik yaklaşık dört ay derginin sorumlu müdürlüğünü yapmış olur.

Dergi başlangıçta Eşref olarak çıkmaya başlamış Eylül ayından itibaren "Musavver Eşref" olmuştur.

Edebî bir mecmûa olan Eşref'te bugün hemen herkesin tanıdığı Yakup Kadri'nin bir mensûresi, Ömer Seyfeddin'in İlk Namaz ve Yaz Geceleri başlığı altında yazıları Ahmet Râsim'in bir hikâyesi ve İsmail Safâ'nın şiirleri de yayımlanmıştır. Derginin dikkat çeken isimlerinden biri de Bahâ Tevfik'in kardeşi Fikri Tevfik'tir. Dergide bir senede üç yazısı çıkmış, bu üç yazı da Bahâ Tevfik'in derginin yönetiminde olduğu zaman yayımlanmıştır.

Bunun dışında dergide şiir ve mensûrlerde Manastırlı Mehmet Emin, Fehmi Râzi, Mustafa Hilmi, Süleyman Faik, Pervîz, Celis, E. Rıfki, Faik Ali, Râsim Haşmet, Muhiddin, İzzet Ulvi, Bedî Meri, Eşref, Şâhika Süha, Ziyaeddin Bedî, Hüseyin Hüsnü; diğer yazılarda ise Damad Mahmut Paşa, Ali Sühâ, Şerif Kudretî, Emin Lemî, Mehmed Ziyaeddin, Yanyalı Râşid gibi isimlere tesadûf edilmektedir.

Bahâ Tevfik'in ismine Eşref'ten sonra MUSAVVER HÂLE²⁷⁵ de tesadûf ediyoruz. Üç sayı çıkmış olan Musavver Hâle mûsiki, edebiyat moda, tiyatrodan bahseden "Güzel Sanatlar Dergisi" olarak ayda bir defa

275 Çeşitli kaynaklarda Hâle olarak geçtiği halde Millî Kütüphane Kataloğunda da Musavver Hâle olarak alınmıştır. Bulunan iki sayıda da bu başlık vardır.

yayımlanıyordu. Sahibi Hüseyin Nazmi sorumlu Müdürü ise Cevdet Maşuk'tur.

Millî Kütüphane'de bulunan iki sayısında Bahâ Tevfik'in üç yazısı vardır. Aralık 1909 da çıkan ilk sayısında bir "Fantazi" si ve "Musahâbe-ı Edebiyye"si üçüncü sayısında ise "Mantık Yoktur" isimli aylık musahâbesi yayımlanır (Şubat 1910).

Rıza Bağcı'nın tesbitine göre ikinci sayıda da "Artistler Ne Kazanıyor?" yazısı; "Celâleddin Harzemşah; Namık Kemâl" isimli tenkîdi vardır²⁷⁶ Bunlardan Celâleddin Harzemşah tenkîdi daha sonra Tecedüd-i İlmi ve Edebî isimli kitabına alınmıştır.

Derginin birinci sayısı müzik ağırlıklı görünür, Rauf Yekta'nın bu konuda üç yazısı var. Onun dışında Mehmet Rauf'un Pervane isimli bir mensûresi ve Şâirlerin Aşkı isimli bir yazısıyla, Ömer Seyfeddin'in Harap Mâbed'i; Yakup Kadri'nin Küçük Hikâye'si; Cevdet Mâşuk'un tiyatro konulu bir yazısı yer alır.

Üçüncü sayıda Bahâ Tevfik ve Cevdet Mâşuk dışındaki isimler değişir. Şiir ve mensûrede Rezaizâde Mahmut Ekrem, Faik Ali, Mehmet Suad, Celis, Refik Hâlid, Fehmi Râzi gibi isimler; inceleme ve diğer dallarda ise Cevdet Maşuk, Refik Hâlid, Şehabeddin Süleyman, Ercüment Ekrem, George Sund gibi isimler göze çarpar.

Musavver Hâle'nin daha sonra devam edip etmediğine dâir bilgi edinemedik. Kaynaklarda bununla ilgili ipucuna da tesadüf edemedik. Dergide yazısı olan Şehabeddin Süleyman'la ilgili kitapta da iki ve üçüncü sayılardan bahsedilir.

Bahâ Tevfik'in Hâle'deki mâcerası 1909'un sonu ve 1910'un başındaki iki ayda biter. Bundan sonraki yazısı Besmi Nusret'in "Tenkid

276 Bağcı, Rıza, a.g.t., s. 50

vâdisinde sezdiği bir boşluk" üzerine çıkarmaya karar verdiği "TENKID Dergisi"ndedir.

Şekillenmiş görünen pek çok edebî fikirlere tesadûf ettiğimiz bu yazılar şunlardır: Birinci ve ikinci sayıda İntikad (22 Mart 1236/4 Nisan 1910; 10 Nisan 1326/23 Nisan 1910), üçüncü sayıda "Hisler ve Fikirler" tenkidî, dördüncü sayıda Osmanlı Edebiyatı. Bunlardan "İntikad" Tecedüd-i İlmi ve Edebî isimli eserine alınmıştır.

Edebiyat-ı Cedîde taraftarı olan bu derginin yazarlarını ve dergideki yazılarını Bezmi Nusret şöyle anlatır:

"İlk nüshasında Bahâ Tevfik'in İntikât, Mehmet Sâdi'nin Şurezâr-ı Hayat, Ömer Seyfeddin'in At, Hakkı Tarık'ın Reftâr-ı Matbûât, Şehabeddin Süleyman'ın Bilmece, Abdülhak Hayri'nin Yalan, İlyas Macid'in Onun Gözleri, Ali Süha'nın Uhuvvet, Adâlet, Refik Halid'in Dua Gecesi, Ethem Hidayet'in Mâziye Karşı; ikinci nüshasında Doktor Abdullah Cevdet'in Bezmi Nusret Beye, Faik Ali'nin Olimp'in Eteklerinde, Bahâ Tevfik'in İntikât-Ömer Seyfeddin'in Hicran-ı Müzmîn, Ali Süha'nın Akşam, Hakkı Tarık'ın Reftar-ı Matbûât, Tahsin Nahid'in Hayat Yolunda, Fehmi Râzi'nin Prens Salonunda, Abdülhak Hayri'nin Bomba, üçüncü nüshasında Doktor Abdullah Cevdet'in Girit ve Giritlerimiz, Faik Ali'nin Kudret-i İntakiyen, Hüseyin Suad'ın Mest ve Müstağrak, Ruh-i Fuzûlî'ye, Bahâ Tevfik'in Hisler ve Fikirler, İlyas Macid'in Yarasalar, Fazıl Ahmed'in Terbiye-i Ahlâkiye, Tahsin Nahid'in Mesâ-yı Bahâr, Emin Lâmi'nin Reftar-ı Matbûât, Feyzullah Sacid'in İntikâde Dâir, dördüncü nüshasında Abdullah Cevdet'in Köpekler, Hüseyin Suad'ın Rüya, Faik Ali'nin Bir Levha İçin, H. Nazım'ın Nikâh-i Pürheyecan, Mehmet Rauf'un Bezmi Nusret Beye, Bahâ Tevfik'in Osmanlı Edebiyatı, Mehmet Sadi'nin Haley'e Karşı, Ahmet Kemâl'in Odam, Hakkı Tarık'ın Reftar-ı Matbûât, Hâmit Suphi'nin Feryat, beşinci nüshasında Hüseyin Suad'ın Çiçek Tarlası, Faik Ali'nin Yâdın, H. Nazım'ın Rûbab-ı Şikeste, Ömer Seyfeddin'in Hoş Bir Sadâ, Raif Necdet'in Edebî Kırıntılar; altıncı

nüshasında Mehmet Necib'in Edebiyatta Gâye, Abdülhak Hâmid'in Bir Sitâre Altında, Abdullah Cevdet'in Bir Konferansdan, Faik Ali'nin Leyâl-i Mahmûme başlıklı eserleri ve her nüshada benim de bir yazım münderiçtir.

"Tenkîd'e 'Hediye' nâmiyle bir ilâve de refakat ederdi. Birinci numarasında Ali Süha'nın Hayat, Celis'in Efsûnlu Bir Cünah, İlyas Macid'in Ey Vatan, Fillibeli Nizamî'nin Şebab-ı Meftûr, İsmail Hamî'nin Melâl-ı Rûhum, Leyâl-ı Âfileden, Haşim Samî'nin Nefha-i Teselliyet, Ahmet Kemâl'in Ah Tenha, İkinci numarasında Müstecibîzade İsmet'in İki Kıt'a, İstişfâ, İlyas Macid'in Ah Ey Arz serlevhalı yazıları vardır."²⁷⁷

İdarehânesinde toplanan insanların kültür alışverişinde bulundukları Tenkîd de ancak altı sayı çıkartılabilir. Son sayı 10 Temmuz 1326 (23 Temmuz 1910) tarihli dir.

1 Temmuz 1326 (14 Temmuz 1910) da çıkan TEŞVİK Gazetesi'nde de Bahâ Tevfik'in yazılarına tesâdüf edilir.

Haftalık yayımlanan bu gazetenin ilk sayısında iki yazısı çıkar, biri Kıskaçlık isimli bir hikâye, diğeri Muhterem Sîmâlar'da Tevfik Fikret'tir. İkinci sayıda (10 Temmuz 1326/23 Temmuz 1910) ise Bekir Fahri'yi anlatır.

Teşvik Gazetesi'nden sonra Bahâ Tevfik'i PİYANO Mecmuası'nda görüyoruz. Piyoano Mecmuası 10 Ağustos 1326'da yayımlanmaya başlanır. Bu ilk sayıda imtiyaz sahibi M. Bahâddin, sorumlu müdürü Hüseyin Hüsnü, başyazarı Ahmet Nebil'dir. Üçüncü sayıda sorumlu müdür Fuad Samih olarak değişir. tahrîr ve idare heyetinde ise Bekir Fahri, Fuat Samih, Ahmet Nebil ve Bahâ Tevfik isimleri görülür.

İlk onyedî sayısı "Piyoano" ismiyle çıkan mecmûa onsekizinci sayıdan itibaren "Düşünüyorum" ismi ile çıkartıldı ve 10 Kanun-ı Sanî 1326 (23

²⁷⁷ Kaygusuz, Bezmi Nusret, a.g.e., s. 49.

Ocak 1911) tarihinde son sayısı çıktı. başlangıcından sonuna kadar da Bahâ Tevfik'in felsefî ve edebî tenkidlerinin yanında hikâye ve mensûrelerine yer verildi.

Bahâ Tevfik'in tenkidlerini umûmiyetle Teceddüd-i İlmî ve Felsefî başlığı altında topladığını görüyoruz. On bir sayı boyunca bu başlıkla yazdığı yazıların konusu muhtelifdir. Bu sûtunda on ikinci sayıdan on altıncı sayıya kadar Felsefe-i Lisân isimli makalelerini yayımlar. Edebî anlamda oldukça dikkat çekici olan "Edebiyat Kat'iyen Muzıdır" isimli makale de 4 Teşrin-i Evvel 1326 (17 Ekim 1910) tarihli sekiz numaralı Pişano'dan başlarak üç sayıda yayımlanmıştır.

Bahâ Tevfik'in aynı dergide Ah Bu Sevdâ (Numara 4, 30 Ağustos 1326/12 Eylül 1910) Aşk ve Hodbinî (Numara 8, 4 Teşrin-i Evvel 1326/17 Ekim 1910) İrsî Frengî (Numara 16, 29 Teşrin-i Sâni 1326/23 Ekim 1910) isimli hikâyeleri yayımlanmıştır. Bunun dışındaki yazıları genellikle felsefî ve ahlâkî konulu makalelerdir.

Dergi "ciddî ve mîzahî tenkid gazetesi" olmak iddiasındadır. Bu mânada yazılarda ebedî bir ağırlık yoktur. Ancak oldukça kuvvetli imzalara sayfalarını açmıştır. Ömer Seyfeddin'in Beşeriyet ve Köpek; Hürriyet-i Hakikiye, Apandisit, Kumrular, Tuğra, Duba gibi eserlerinin yanında iki fantazisi; Cenab Şehabeddin'in Ahmet Şuayb ve Bekir Nuri hakkındaki biyografileri (Muhterem Simalar başlığı altında); Bekir Fahri'nin Mülâhaza-i Edebiye'leri; Halide Salih'in Seviye Talip'i hakkındaki tenkidi; Beserya Efendi'nin iki sayı süren Edebiyatın Vazîfesi ve üç sayı süren Tasavvuf; Dervişlik isimli yazıları; Ahmet Nebil'in "Hafta-i Matbuat"larıyla dergiye edebî bir hava verirler.

Bunun dışında Celis, Reşit Süreyya, Ömer Nazmî, Fuat Semih, Pervîz, Selahaddin Enis imzalarına mensûre ve şiirlerin altında tesâdüf edilir.

Ahmet Nebî'nin beş sayı süren "Beşeriyetin Budalalıkları" dizisi ve "Muhterem Sîmalar" da yazdığı "Prens Sebahâttin, Bekir Fahri" biyografileri ve Maârif teşkilatıyla ilgili yazıları derginin bir diğer yönünü oluşturur. Hâtim Sermed siyasi yazılarıyla, İsmail Hâmi de ilk iki sayıdaki "Kadınlara Aid" yazılarıyla ona iştirâk ederler.

1911 Mayısından hayatının sonuna kadar sürdürdüğü KARAGÖZ Gazetesi muhavere yazarlığı, Bahâ Tevfik'in mizah yönünün ilk işaretidir. Balangıçta belirttiğimiz gibi çoğu araştırmacıya göre bu "maddî kaygılarla oluşan zoraki bir mizahçılıktır".

Gazetenin sahibi Ali Fuat'tır. "Karagöz'ün ilk başyazarı Matbaa-yı Osmaniyye Müdürü merhûm Bekir Efendi'nin oğlu Mahmut Nedim Bey'dir. Onun gidişinden sonra Bahâ Tevfik başmuharrir olmuştur.

"Bu zeki, münevver genç karaciğer iltihabı neticesi olarak ölünce meşhur muharrirlerimizden Mahmut Sadık Bey başyazarlığı üzerine aldı." 1338 Martında 15. yılı kutlanırken çıkan bir yazıdan²⁷⁸ gazetenin on beş yıl çıktığı anlaşılırsa da sonrası hakkında herhangi bir bilgi edinilememiştir.

Bundan sonra Bahâ Tevfik'in ismini 5 Mart 1328 (18 Mart 1912) de yayımlanmaya başlayan YİRMİNCİ ASIRDA ZEKÂ Mecnûası'nda görürüz. Mecnûanın imtiyaz sahibi Karagöz Gazetesi'nin de sahibi olan Ali Fuad., başyazarsa Bahâ Tevfik'tir.

İsminden de tahmin edilebileceği gibi dergi daha çok materyalist fikirlerin yayın organı durumundadır. Bahâ Tevfik'in buradaki yazıları da çoğunlukla bu amaca hizmet eder.

Birinci sayısında çıkan Lisan (5 Mart 1328/18 Mart 1912), sekizinci sayıda çıkan Yeni Lisan ve Mehmet Necip Bey (11 Haziran 1328/24 Haziran 1912) makaleleri dışında bütün makaleleri felsefi konuludur.

278 Çapanoğlu, Münir Süleyman, **Basın Tarihine Dair Bilgiler Hatıralar**, s . 71-72.

Mecmuanın yazar kadrosu şöyledir: Bahâ Tevfik, Abdullah Cevdet, Memduh Süleyman, Muallim Emin, Hakkı Haydar, Fikri Tevfik, Mazhar Osman, Drenos Bey, Süleyman Nazif, Beserya, Ahmet Nebil, Ömer Seyfeddin, Ahmet Nureddin, Celis, Hüseyin Siyret, Faik Ali, Bezmi Nusret, Enis Avni Bey ve Kemâl Emin.

Balkan Savaşı sebebiyle mecmuanın yayımına on altıncı sayıdan itibaren ara verildi. Ancak 23 Kanun-ı Sâni 1329 (6 Şubat 1914) dan itibaren Zekâ ismiyle yayımına devam edilebildi. Bahâ Tevfik ölümüne kadar bu dergide yazı işleri müdürlüğü yapmıştır. Otuz birinci sayıda ölüm haberi verilmiş olmasına rağmen o sayıda da (5 Mayıs 1330/18 Mayıs 1914) gazetenin müdürü görünür. Ancak otuz ikinci sayıda İsmail Neşat'a görev verilmiştir.

Zekâ'nın bu ikinci döneminde dergi aktüel bir hava kazanır. Moda ve dans dersleri, müzik hakkında mütâlaalar, görgü kuralları ve ressam tanıtımları vardır. Ayrıca bol fotoğraf da neşredilir.

Bu arada Bahâ Tevfik'in ısrarla çıkarmaya çalıştığı EŞEK isimli mizah gazetesi vardı. Macerasını daha önce anlattığımız bu gazete 1912 Temmuzunda çıkartılmaya çalışılır. Yazıları sebebiyle muhtelif defalar kapatılan gazeteyi çıkarmak için El-Mâlûm, Yine O, Edep Yahu, Kıbar, Yuha gibi değişik bir çok isim denenmiş ancak başarılı olunamamıştır.

Sahip ve muharrirleri olarak Ahmet Nebil ve Bahâ Tevfik isimlerine rastlanırsa da yazı altındaki isimler takmadır. Bunlardan bazıları şöyledir: Kabakulak, Donkişot, Çeri Başı, Sosyalist Eşegi, Sudan Geçmez, Karaoğlan.

Gazetenin Müdür-i Mes'ûl'ü başlangıçta Halil diye biridir. 10 Eylül 1328 (23 Eylül 1912) den itibaren Bahâ Tevfik bu görevi üstlenir.

Bahâ Tevfik'in bu gün en çok bilinen yönü FELSEFE Mecmuası'nın nâşir ve yazarı olmasıdır. Dergi on beş günde bir ve on sayı yayımlanmış; bu

on sayı tek ciltte toplanmıştır. Kapakları çıkartıldığı için hangi yazının hangi sayıya ait olduğunun tesbîti mümkün değildir.

Girişteki “Birkaç söz” den derginin felsefi gelenek oluşturmak amacıyla “muharebe dolayısıyla aksayan” neşriyâta yeni bir hız vermek için çıkartılmış olduğu anlaşılır.²⁷⁹ Burada ikinci cildin bir hafta sonra çıkartılacağı söylenmişse de daha sonra buna dair bir kayda rastlanmamıştır.

Hilmi Ziya, dergideki bütün yazıları Bahâ Tevfik’in yazmış olabileceğini söylemişse de²⁸⁰ bu doğru değildir. Dergide Bahâ Tevfik’in dışında Mithad Cemal, Naci Fikret, Ahmet Nebil, Memduh Süleyman, Mehmet Necip, Suphi Ethem, Doktor Levi.. gibi isimlerin yanında “Felsefi Şiirler” adı altında Ömer Seyfeddin’in de şiirleri yayımlanır.

Edebiyatla da bağlantılı değerlendirilebilecek olan “Millîleşmek Emeli” adlı makalede Bahâ Tevfik “Turancılık”a karşı çıkar. Bu makale daha sonra Felsef-i Ferd’e de alınmıştır.²⁸¹

Bütün ciltte edebî olarak değerlendirilebilecek üç grup yazı var. Bunlardan biri Ömer Seyfeddin’e ait “felsefi” olduğu söylenen üç şiir, ikincisi ^{Memduh} ~~Mahmut~~ Süleyman’ın “Cinaî Romanlar ve Hakiki Eserler” yazısı, son olarak dille ilgili Mehmet Necip’in “Lisanımızda Şekli ve Manâî Tekâmül” (üç sayı)... Görüldüğü gibi Bahâ Tevfik bu dergide edebiyatla ilgili yazı yazmamıştır. Bu, derginin ismi gözönüne alınırsa normal bir tercih olarak görülür.

279 Baha Tevfik “Birkaç Söz” Felsefe Mec., 1. cilt girişi.. 1326 .İst.

280 Ülken, Hilmi Ziya, “Bahâ Tevfik ve Materyalizm Çağı”, Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi, s. 366.

281 Baha Tevfik “Millîleşmek Emeli”, Felsefe Mec., 1326, C.1., S.3; (Felsefe-i Ferd, s.89.)

Bahâ Tevfik “Türkçülük” fikrine karşı olmasına rağmen, 2 Teşrin-i Evvel 1329 (15 Ekim 1913)’de “İslâm ve Türklüğün faidesine çalışır” BÜYÜK DUYGU’da yazıları görülmeye başlanır. Derginin Mes’ûl Müdürü Süleyman Tevfik, Müdür ve Müessisi ise Dünder Alp’tir. 2 Mart 1329 (15 Mart 1913) da yayımına başlanan ve on beş günde bir yayımlanan bu dergide Bahâ Tevfik felsefî yazılar dışında “ahlâk” ve “mûzik” le ilgili yazılar yazar.

Dergide Bahâ Tevfik dışında Ali Suavi, Suphi Ethem, Süleyman Nazif, Ali Kemâl, Süleyman Nesib, Şehabeddin Süleyman, Abdullah Cevdet, Halit Fahri gibi ünlü imzaların yanında Ayyıldız, Ay Giray, Sözü Doğru, Mehmet Sedat, Tayyar Rahmi, İskender, A. Kadri, Talat Sancaktar, gibi imzalara da tesâdüf edilir.

Şiirlerde de Emin Nâhid, Çullu Âşık, Fazıl Ahmet imzaları göze çarpar.

Derginin kaç sayı çıktığı konusunda bilgi edinemedik.

Aynı tarihlerde Bahâ Tevfik’in Leon Lütî’nin sahip olduğu ÇOCUK DUYGUSU’nda başyazarlık yaptığını görüyoruz. “Çocukların tezyid-i malûmat ve tezhib-i ahlâk etmelerine hadim musavver risâle” onbeş günde bir yayımlanır. Dergide çocukları Bahâ Tevfik’in de tasvip ettiği ahlâk ve muaşerete göre yetiştirmek için yazılar yayımlanır.

Bahâ Tevfik’in 22. sayıda “kartvizitler”den bahseden Âdâb-ı Muâşeret Dersleri (31 Teşrin-i Evvel 1329/13 Kasım 1913) isimli yazısı, 25. sayıda ise Nail’in Mahcûbiyeti (21 Teşrin-i Sani 1329/4 Aralık 1913) isimli hikâyesi yayımlanır.

Bu derginin de ne kadar devam ettiği konusunda herhangi bir bilgi edinemedik. Milli Kütüphanedeki mevcûd üç sayının öncesi veya sonrasına ait bir kayıda rastlayamadık.

Mehmet Ö. Alkan, Bahâ Tevfik'in Selâmet-i Umûmiye, Kadın, Âlem gibi dergilerde de yazdığını ifade eder.²⁸² Ancak Millî Kütüphane'de her üç derginin de on oniki sayısı bulunduğu halde bunlarda Bahâ Tevfik'in ismine tesadûf edemedik.

²⁸² Alkan, Mehmet, "Bahâ Tevfik", *Tarih ve Toplum Der.*, s.43 İletişim Yay. Nisan 1988, İst.

SONUÇ ve TOPLU DEĞERLENDİRME

Bu çalışma sonunda kaynaklardaki ortak noktalar gözönüne alınarak Bahâ Tevfik'in hususî hayatı hakkındaki bilgiler değerlendirilmeye gayret edilmiştir. Bahâ Tevfik, otuz yıl süren hayatında on yedi eser, yaklaşık bir o kadar da dergi ve gazetede makaleler yazmış olan velûd bir yazardır.

Özellikle felsefî fikirleri ve ahlâk anlayışına temel olan; belki edebî eserlerine de malzemelik eden hususî hayatının ayrıntıları hakkında pekçok nokta aydınlanmamıştır. Ortada sözü edilen bir baba ve bir de erkek kardeş vardır. Bu ailenin münasebetleri ve Bahâ Tevfik'in yetiştirme tarzı hakkında yeterli bilgi henüz bulunamamıştır.

Hususî hayatında bizi ilgilendirecek bir nokta maddî durumudur. Geçim şartları, onun hayata bakış tarzını veya tavrını etkiler. Bu fikirden hareketle Bahâ Tevfik'i ele aldığımızda özellikle süreli yayınlar konusundaki tutarsızlığını devrin hareketliliğinin yanında bir yerlerde tutunmaya çalışmasıyla ve geçim derdiyle açıklayabiliriz.

Ortaöğrenimde edindiği edebiyat merakı üniversite yıllarında yerini edebiyat aleyhtarlığına bırakmıştır. Hem kendi ifadelerinden aldığımız bilgiler, hem de ilk eserlerinin hikâye ve mensûrelerden oluşması bu hükme ulaşmamızı sağladı. Gerçi o hikâye ve mensûre yazma sebebini "bir işi anlamak için o işin içine girmek gerektiği" şeklinde açıklamışsa da "edebiyat hevesi" yüzünden sınıfta kaldığını da itiraf etmiştir.

Üniversite yıllarında edebiyata cephe alışının temelinde yeni yeni tanımaya başladığı pozitivist ve materyalist fikirler vardır. Ancak

materyalistlerin edebiyatı ideolojik malzeme olarak almaları sebebiyle Bahâ Tevfik "görünürde" onlara ters düşer. Buradaki ters düşme isimlendirme noktasındadır. Bahâ Tevfik halkın her vasıtaıyla yönlendirilmesinden yanadır. Bu noktada materyalistlerle aynı fikirleri paylaşır. Problem, eğitim amacıyla yazılmış eserlere edebî eser denilip denilemeyeceğidir. Bu eserlerde fikir olmalıdır, oysa edebî eserde fikir yoktur. Edebiyat "his" ve "hayâl" mahsûlüdür. Herşeyi maddenin mahsûlü gören Bahâ Tevfik'e göre fikir, bilginin sağlıklı ve doğru kullanımında tezahür ederken; hattâ fikrin kendisi bilgi iken, "his" ve "hayâl"ın mevcûdiyeti, hastalaşan insan zihninin fikir üretmez hale gelmesi ve fikri bozmasının sonucudur. His ve hayalin önemli olmasına sebep de mantığın yerini isteklerin almasıdır. Meselâ insanın erişemeyeceği noktalara çalışarak değil hayâl ederek ulaşacağını sanması. İşte bu sebeple fikrin ayağını yerden kesen his, hayâl ve onun mahsûlü olan edebiyat zararlıdır.

Bahâ Tevfik'e göre, edebiyatın zararlarından birincisi yukarıda da söylediğimiz gibi insanlara vazifelerini unutturması, ikincisi insanların ahlâkını bozması; onlarda kendini beğenmişlik, müstehcenlik, menfaatçilik gibi temayüllerin uyanmasını sağlaması, üçüncüsü hayatla mücadele güçlerini kırması, son olarak da bütün bunları fayda gibi takdim ediyor olmasıdır.

Bahâ Tevfik bu kadar zararlı bir şeyi faydalı göstermeye çalışanlara şiddetle karşı çıkar. Edebî eser ortaya koymanın tek gâyesi vardır, şöhret olmak; bir şeyi hiç kimsenin ifade edemediği tarzda ifade etmek... Bu tür insanların hoş görülmesini ise anlamaz. Buna rağmen insanların edebiyatı meslek olarak kullandıklarını bilir. Ancak inancına göre aklı başında insanlar çoğaldıkça bu meslek de ortadan kalkacaktır. Bu noktada sanatkârlar kadar edebiyatı yaymaya çalışan öğretmenlere de karşıdır. Onların çaresiz gençleri zehirlemekle suçlar.

Edebî türler içerisinde şiiri birinci sırada ele alır. Şiirde forma bağlı özellikler üzerinde pek durmaz. Bedîi tefekkür unsurları içinde his ve hayâlin varlığını kabul eder. Son yazdığı eserlerden birinde fikre de şiirde yer aramaya başlar. Bu "felsefî fikir değil", "felsefî heyecan" formülüyle ifade edilen tam vuzûha kavuşmamış bir arayıştır.

Bahâ Tevfik makalelerinde hastalığı nisbetinde şair olduklarını, şöhret bulmak için yazdıklarını söylediği sanatkarlar için de Felsefe-i Edebiyat ve Şair Celis isimli eserinde farklı ifadeler kullanılır. Eserin okuyucu ve şöhret endişesinden uzak, hissi sebeplerle yazılması gerektiğini savunur.

Bu eserinde Celis'i övmesine ve bir takım farklı fikirlere ulaşmasına rağmen "edebiyatın zararlı olduğu" fikri değişmemiştir. Bu fikri tekrar eder. Ona göre Celis yaptığı işi iyi yapan biridir.

Tahkiyeli eserlerde de taklitçilikten uzak, gözleme dayanan, yaşanmış olayları konu alan eserler yazılması gerektiğini söyler. Görüldüğü gibi bu fikir, muhteva ağırlıklı bir bakış açısından kaynaklanır. Bu bakış açısında natüralizmin "tecrübî eser" telâkkilerinin izleri görülür.

Bunlara rağmen tahkiyeli eserlerde sunulan dünyanın "gerçeğimsi" olması sebebiyle Bahâ Tevfik bu eserlere karşı çıkar. Özellikle edebî metnin sahnelenmesi, "gerçeğimsi" eseri bir kere daha taklit ederek gerçekten tamamen uzaklaştırır.

Bu noktada Bahâ Tevfik'i memnun eden tek şey bizde edebiyatın gelişmemiş olmasıdır. Bizim sanatkarlarımız önce Arap ve Fars'ı, Arayışlar Devri'nde ise Batı'yı taklid etmiş, orjinalliği yakalayamamışlardır. Bu dönemler içinde zaman zaman sempatiyle baktığı sanatkarlara edebiyat sahasında yaptıklarından çok ferdî özelliklerinden dolayı ilgi duyar.

Bahâ Tevfik edebiyatı bütünüyle zararlı gördüğü için onu şekillendirmek veya düzenlemek değil ortadan kaldırmak hedefindedir. Bu

yolda en büyük yardımcısı "tenkid"dir. Tenkid bu sebeple yapıcı değil yıkıcı olmalıdır. Zaten yapıcı tenkidin esere katacağı hiç bir şey yoktur.

Maddî kaygılarla girdiği söylenen mizah vadisinde de ismini duyurabilmiştir. Ona göre her mizahçının edebî yönü olması gerekir. Mizahı felsefeyle de ilgili gören Bahâ Tevfik'in yayın hayatında zaman zaman felsefe, mizah ve edebiyatı bir sacayağı gibi kullandığını görüyoruz.

Yayın hayatı çok renkli olan Bahâ Tevfik'i fikirlerini yaymaya çalışan azimli bir mücadele adamı olarak niteleyebiliriz. Bu alanda onu en iyi anlamamızı sağlayan yayın organı Felsefe Mecmuası'dır. O, bu mecmuayla, felsefe dili ve geleneği oluşturmaya çalıştığını ifade eder. Diğer yayınlarda da yapmaya çalıştığı esas itibarıyla budur. Edebî veya ahlâkî eserlerinde, makalelerinde hep bunun mücadelesini verir.

Materyalizm fikrinin bizdeki ilk savunucularından sayılan Bahâ Tevfik, kendini, herşeye rağmen halka "doğru"yu göstermek niyetinde olan "yorgun bir savaşçı" olarak takdim eder. Yorgunluğu bu işin başında olduğunu ve çevresinde pek fazla kimsenin bulunmadığını görmesinden kaynaklanır. En yakınındaki insanların bile tenkidlerine maruz kalmış olan Bahâ Tevfik, devri içinde hep garip karşılanmıştır. Bununla beraber edebî ve felsefî alanlardaki çalışmaları günümüz araştırmacılarının yorumları ile yeni bakış açılarına mazeme teşkil etmektedir.

BİBLİYOGRAFYA

- AKGÜN, Mehmet (Yar. Doç. Dr.), **Materyalizmin Türkiye'ye Girişi ve İlk Etkileri**, K. Bak.Yay., Ank., 1988.
- ALAETTİN, İbrahim, **Meşhur Adamlar**, Sedat Simavi Yay., İst., 1933, C. 1.
- ALANGU, Tahir, **Ömer Seyfeddin: Ülkücü Bir Yazarın Romanı**, May Yay., İst., 1968.
- ALKAN, Mehmet Ö., "Bahâ Tevfik ve İştirak'teki İmzasız Yazıları", **Tarih ve Toplum Der.** İletişim Yay. İst., Kasım 1990, nu. 83.
- , "Düşünce Tarihimizde Önemli Bir İsim: Bahâ Tevfik" **Tarih ve Toplum Der.**, İletişim Yay. İst., Nisan 1988, nu. 52.
- , "Felsefe Mecmuası", **Tarih ve Toplum Der.** İletişim Yay., İst., Haziran 1989, nu. 66.
- **Ana Britannica Ansiklopedisi**, Bahâ Tevfik Mad., Ana Yay., 1986, (y.y. yok).
- AND, Metin, **Meşrutiyet Döneminde Türk Tiyatrosu**, İş Bank. Yay., Ank., 1971.
- BAĞCI, Rıza, **Bahâ Tevfik'in Hayatı**, Ege Ün. Sos. Bil. Enst. Yük. Lis. Tezi, İzmir, 1987.
- Bahâ Tevfik, "Artistler ne Kazanıyor", **Musavver Hâle**, Kanun-ı Sani 1325 nu. 2.
- , "Birkaç Söz", **Felsefe Mec.**, 25 Nisan 1326, C. 1.

- _____. **Felsefe-i Edebiyat ve Şair Celis**, Marifet Küt., İst., 1330.
- _____. **Felsefe-î Ferd-Anarşizmin Osmanlıcası**, (Çev. Burhan Şaylı) Altıkırkbeş Yay., İst., 1992.
- _____. "Hafta Musahabesi Edebiyat Aleminde", **Zekâ Mec.**, 17 Nisan 1330, nu. 29.
- _____. **Hassasiyet Bahsi ve Yeni Ahlâk**, T.İ.F. Küt. Yay., İst, y.t. yok.
- _____. "Hisler ve Fikirler", **Tenkid Mec.**, 5 Mayıs 1326, nu. 3.
- _____. **Karagöz Salnâmesi**, İst., 1329.
- _____. "Meslek Tenkidleri", **Piyano Mec.**, 6 Eylül 1326, nu. 5.
- _____. "Millileşmek Emeli", **Felsefe Mec.**, C. 1, 1326.
- _____. "Muhasebe", **Musavver Eşref**, 17 Eylül 1325.
- _____. "Musahabe-i Edebiye: Edebiyatımız", **Musavver Hâle**, Şubat 1325, nu. 3.
- _____. "Ne Günlere Kaldık Yarabbi", **Zekâ Mec.**, 17 Nisan 1330, nu. 29.
- _____. "Osmanlı Edebiyatı", **Tenkid Mec.**, 25 Mayıs 1326, nu. 4.
- _____. **Teceddüd-i İlmî ve Edebî**, T.İ.F. Küt. Yay., İst., 1911.
- _____. **Tedkikât**, İkbâl-i Millet Mat., İst., 1325.
- _____. "Tedkik-i Âsâr", **Musavver Eşref Mec.**, Eylül 1325, nu. 26.
- _____. "Tedkik-i Âsâr: Eş'âr", **Serbest İzmir**, Kanun-ı Sani 1324, nu. 16.
- _____. "Tedkikât ve Tenkidât-ı Edebiye", **Eşref Mec.**, 13 Ağustos 1909.

- _____, "Tedkikât ve Tenkidât-ı Edebiye: Edebî Bir Hikâye", **Eşref Mec.**, 13 Ağustos 1325, nu. 24.
- _____, "Tedkikât ve Tenkikât-ı Edebiye: Saadet" **Eşref Mec.**, 27 Ağustos 1325, nu. 26.
- _____, "Tedkikât ve Tenkidât-ı Edebiye: Vâlîde Mektupları", **Eşref Mec.**, 6 Ağustos 1325, nu. 23.
- _____, "Ulûm ve Fünûn ve Sanâyi-i Nefise, **Felsefe Mec.**, C. 1, 1326.
- (imzasız), "Yazmak", **Eşref Mec.**, 8 Taşrin-i Evvel 1325.
- BİLGEGİL, Kaya, **Cehennem Meyvası**, Yaprak Bas., İst., 1956.
- _____, **Edebiyat Bilgi ve Teorileri (Belâyât)** Enderun Kit., İst., 1989.
- BİRİNCİ, Ali, **Hürriyet ve İtilâf Fırkası**, Dergâh Yay., İst. 1990.
- BOLAY, Süleyman Hayri, **Felsefî Doktrinler Sözlüğü**, 5 Bs., Akçağ Yay., Ank., 1990.
- _____, **Türkiye'de Maddecî ve Ruhçu Görüşün Mücadelesi**, Akçağ Yay., Ank., 3. Bs. (y.t. yok).
- BURSALI, Mehmet Tahir, **Osmanlı Müellifleri**, Meral Yay., İst. 1972, C. 2.
- ÇANKAYA, Mücellitoğlu Ali, **Mülkiye Tarihi ve Mülkiyelliler**, Örnek Mat., Ank., 1954, C. 1-2.
- ÇAPANOĞLU, Münir Süleyman, **Basın Tarihimizde Mizah Gazeteleri**, Yayınevi İst, 1970.
- _____, **Basın Tarihine Dair Bilgiler ve Hatıralar**, Hür Türkiye Der. Yay., İst., 1962.

- , **Türkiye'de Sosyalizm Hareketleri ve Sosyalist Hilmi**, Sinan Mat., İst., 1961.
- ÇUBUKÇU, İbrahim Agâh, **Türk Düşünce Tarihinde Felsefe Hareketleri**, T.T.K. Yay., Ank., 1991.
- HANÇERLİOĞLU, Orhan, **Felsefe Ansiklopedisi**, (Düşünürler), Remzi Kit., C. 1, (y.t. yok).
- HARRİS, George, (Çev. Enis Yedek), **Türkiye'de Komünizmin Kaynakları**, Boğaziçi Yay., İst., 1976.
- **Hayat Ans.**, Bahâ Tefk Mad., Doğan Kardeş Yay., (y.t. yok), 2. Bs., C. 1.
- IŞIK, İhsan, **Yazarlar Sözlüğü**, Risâle Yay., İst. 1990.
- İSKİT, Server, **Türkiye'de Matbuat İdareleri ve Politikaları**, B.B.Y.UM. Yay., 1943, (y.y yok).
- KAPLAN, Mehmet- **Cumhuriyet Devri Türk Şiiri**, K. Bak. Yay., Ank., 1990.
- KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri, **Atatürk**, K. Bak. Yay., Ank., 1981.
- , **Gençlik ve Edebiyat Hatıraları**, Bilgi Yay., İst., 1969.
- , "Ömer Seyfeddin", **İkdam**, 10 Mart 1920.
- , **Zoraki Diplomat**, İnkılâp Kit., İst., 1955.
- KAYGUSUZ, Bezmi Nusret, **Bir Roman Gibi**, İhsan Gümüşayak Mat., İzmir, 1955.
- , "Ömer Lütfi Bey'e", **Musavver Emel**, 1325, nu. 25.
- KURDAKUL, Şükran, **Düşün ve Edebiyatımızda Şairler ve Yazarlar Sözlüğü**, May., Yay., İst., 1976.

- KOÇU, Reşat Ekrem, **İstanbul Ansiklopedisi** İst. Ans. Neşr. Kol. Şrk., İst., 1960, C.4.
- KÜÇÜK, Yalçın, **Aydın Üzerine Tezler** (1830-1980), Tekin Yay., C. 2, İst., 1984.
- MERİÇ, Cemil, **Bu Ülke**, Ötüken Kit., İst., 1974.
- **Meydan Larousse Ansiklopedisi**, Bahâ Tevfik Mad., Meydan Yay., 1981, C.2.
- OKAY, M. Orhan, **İlk Türk Pozitivist ve Natüralisti Beşir Fuat**, Dergâh Yay., İst., (y.t. yok).
- Ömer Lütfi, "Tedkikât-ı Edebiye'ye Karşı", **Musavver Emel**, 1325, nu. 2.
- Ömer Seyfeddin, (Bahâ Tevfik'in Ölümü Üzerine), **Zekâ Mec.**, 22 Mayıs 1339, nu. 32.
- ÖZKIRIMLI, Atilla, Türk Edebiyatı Ans., Cem Yay., İst., 1987, C. 1.
- POLAT, Nazım H., (Dr.) **Şehabeddin Süleyman**, K. Bak. Yay., Ank., 1987.
- SOMAR, Ziya, **Yakın Çağların Fikir ve Edebiyat Tarihinde İzmir**, Nefaset Mat., İzmir, 1944.
- Suphi Ethem, "Bahâ Tevfik", **Serbest Fikir Mec.**, 15 Mayıs 1330, (Bahâ Tevfik'in Ölümü Üzerine), **Zekâ Mec.**, 22 Mayıs 1330 nu. 32.
- Şehabeddin Süleyman, (Köprülüzâde M. Fuad ile), **Malûmât-ı Edebiye**, Kanaat Kit. Mat., 1330 (y.t. yok).
- TANYU- Hikmet, (Prof. Dr.), **İslâm Dininin Düşmanları ve Allah'a İnanlar**, Burak Yay., İst., 1989.
- **Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, İletişim Yay., İst. (y.t. yok), C. 1-2-6.

- TEVETOĞLU, Fethi (Dr.), **Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler** (1910-1960), Ank., 1967, (y.t. yok).
- TUNAYA, Tarkan Zafer, **Türkiye'de Siyasal Partiler**, Hürriyet Vak Yay., İst. 1984 C. 1.
- TUNÇAY, Mete, **Türkiye'de Sol Akımlar (1908-1925)** Bilgi Yay., Ank., 1967.
- TURAL, Sadık, **Edebiyat Bilimine Katkıları**, Ecdad Yay., Ank., 1993.
- , **Şahsiyetler ve Eserler**, Ecdad Yay., Ank. 1992.
- , "Şiirin Dünyasına Yaklaşmak", **Konevi Der.**, S. 12, Eylül 1983.
- **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi** Dergâh Yay., İst., 1977, C. 1.
- **Türk Dünyası El Kitabı**, Türk. Kült. Araşt. Enst. Yay., 2. Bs, Ank., 1992, C. 3.
- **Türk ve Dünya Ünlüleri Ansiklopedisi**, Bahâ Tevfik Mad., Anadolu Yay., 1984, C. 2.
- UÇMAN, Abdullah, "Bahâ Tevfik Mad.", **İslâm Ansiklopedisi**, Diyanet Vak., Yay., İst., 1991, C. 4.
- UNAT, Faik Reşat, **Hicrî Tarihi Milâdî Tarihe Çevrime Kılavuzu**, T.T.K. Yay., Ank., 1984.
- ÜLKEN, Hilmi Ziya, **Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi**, Ahmet Saif Mat., İst., 1960, C. 2.
- YALÇIN, Alemdar, **II. Meşrûtiyette Tiyatro Edebiyatı**, Gazi Ün. Yay., Ank., 1985.

- YÜCEBAŞ, Hilmi, **Türk Mizahçıları, Nüktedanlar ve Şairler**, Orhan Mete Mat., İst., 1958.
- Zeki Cemal, "Amele Hareketleri: Memleketimizde Amele Hareketlerinin Tarihçesi," **Meslek Mec.**, 5 Mayıs 1925, nu. 21.
- (İmzasız), "Muhterem Simalar: Bahâ Tevfik", **Piyano Mec.**, 6 Kanun-ı Evvel 1326, nu. 17.

ŞAHİS İNDEKSİ

- A. Kadri, 122
- Abdullah Cevdet, 30, 34, 116, 117, 120, 121
- Abdullah Feyzi, 2
- Abdülhak Hayri, 16, 116
- Adolf Pirson, 105
- Agâh Efendi, 28
- Ahmet Haşim, 46,102
- Ahmet Kemâl, 116,117
- Ahmet Mithat Efendi, 28
- Ahmet Nebil, 6, 8, 9, 14, 15, 24, 31, 48, 103, 107, 117, 118, 119, 120, 121
- Ahmet Nurettin 120
- Ahmet Rıza, 29
- Ahmet Şuayib, 30,118
- Aka Gündüz, 7
- Akgün, Mehmet 27,30
- Alaattin, İbrahim, 16
- Alangu, Tahir, 7
- Albalag, 75
- Alemдарoğlu Ömer Lütflі, 2
- Ali Ekrem, 100,105
- Ali Fuad, 22,119
- Ali Namık, 34
- Ali Suavi, 122
- Ali Süha 114,116,117
- Alkan, Mehmet Ö, 18, 19, 23, 24, 123
- And, Metin, 14
- Ayyıldız, 122
- Al Giray, 122
- Bacon, 67,68
- Bağcı, Rıza, 1, 4, 6, 8, 9, 12, 16, 23, 111, 112, 115
- Bediі Meri, 114
- Bekir Efendi, 119
- Bekir Fahri, 16, 117, 118
- Bekir Nuri, 118
- Beserya Efendi, 118
- Beşir Fuad, 28, 29, 34, 48
- Bıçakçızâde Hakkı, 2, 3, 110, 111
- Bilgegil, Kaya, 45, 48, 64
- Birinci, Ali, 118
- Boirac, 6
- Bolay, Süleyman Hayri, 1, 3, 8, 14, 31, 45, 53
- Buchner, 6, 15, 28, 30, 32
- Bursalı Mehmet Tahir, 16
- Celâlettin Rıza, 13
- Celis, 50, 71, 72, 73, 74, 93, 108, 109, 110, 114, 115, 117, 118, 120
- Cenab Şahabeddin, 30, 47, 99, 118
- Cevdet Maşuk, 13, 114, 115
- Çankaya, Mücellitoğlu Ali, 1, 6
- Çapanoğlu, Münir Süleyman, 1, 8, 11, 17, 18, 20, 21, 22, 60, 61, 119
- Çubukçu, İbrahim Agâh, 122
- Çullu Âşık, 122

Damat Mahmut Paşa, 114
Darwin, 30
Day, Mehmet Sırrı, 2, 5
Diyarbakırlı Ali Emiri Efendi, 11
Dündar Alp, 122
E. Rıfkı, 13, 114
Ebu'l Baka, 32
Emile Fake, 106
Emin Lemi, 114
Emin Nâhid, 122
Enis Avni, 111, 120
Epicure, 30
Ercümend Ekrem, 13, 115
Ermenaklı Hasan Rüştü, 111
Eşref, 114
Ethem Hidayet, 116
Eugene Veron, 51
Faik Ali, 114, 115, 116, 117, 120
Faik Reşat, 12
Fazıl Ahmet, 122
Fehmi Razi, 16, 114, 115, 116
Feyzullah Sacit, 116
Fillibeli Nizami, 117
Fikri Tevfik, 14, 15, 111, 113, 120
Flaubert, Gustave, 6, 50
Fouillee Alfred 6, 15, 20
Fuat Semih, 118
Fuzûlî, 48, 95
H. Nazım, 116
Haechel, Ernest, 6, 15
Hakkı Haydar, 120
Hakkı Tarık, 116

Halide Salih, 16, 118
Halil, 120
Halit Fahri, 122
Hâmid 65, 98, 116
Hamid Suphi, 2, 8, 18, 116
Haşim Sami, 117
Hatim Sermed, 119
Haydar Rıfat, 18, 19
Hoca Tahsin Efendi, 27
Hofdini, 15
Hüsametlin Efendi, 12
Hüseyin Hamit, 4, 111
Hüseyin Hilmi, 8, 11, 17, 112
Hüseyin Hüsnü, 114, 117
Hüseyin Kâmi, 13
Hüseyin Nazmi, 112, 114
Hüseyin Rıfat, 112
Hüseyin Siyret, 120
Hüseyin Suad, 116
İbn-i Sina, 88
İbnü'lemin Mahmut Kemâl, 12
İlyas Macid, 116, 117
İnce, Refik Şevket, 2
İskeçli Sıtkı, 111
İskender, 122
İskit, Server, 12
İsmail Hakkı 113
İsmail Hamî, 117, 119
İsmail Safâ, 114
Işın, Ekrem, 16, 34
İzzet Ulvi, 114
Kadri Cavit, 30

- Kaplan, Mehmet 64, 71, 111
Karaosmanoğlu, Y.Kadri, 2, 3, 7, 9, 56, 57, 93, 115
Kaygusuz, Bezmi Nusret, 1, 2, 4, 5, 7, 8, 9, 10, 11, 16, 17, 22, 87, 111, 112, 115, 116, 117, 120
Kemal Emin, 120
Koçu, Reşat Ekrem, 1, 33
Kope, Fransuva, 106
Köprülü, Mehmet Fuad, 51, 52
Kurdakul, Şükran, 18
Kutlu, Şemseddin, 21
Küçük, Yalçın, 34
Leon Lütfi, 122
Lithenberger, Andre, 15, 105, 113
Lucretius, 30
M. Bahaeddin, 117
M. Zekeriya, 23
Mahmut Nedim, 111, 119
Mahmut Süleyman, 120
Manastırlı Mehmet Emin, 114
Maupassand, 50, 106
Mazhar Osman, 120
Mehmet Necib, 24, 116, 119, 121
Mehmet Rauf, 30, 99, 78, 104, 113, 115
Mahmut Sadık Bey, 119
Mehmet Sadi, 116
Mehmet Suad, 115
Mehmet Tevfik Efendi, 1, 9, 112
Mehmed Ziyaeddin, 114
Memduh Süleyman, 2, 15, 24, 31, 107, 120, 121
Menteş, Hasan Vasfi, 2, 5, 6, 13
Meriç, Cemil, 34
Mithat Cemal, 121
Mithat Paşa, 29
Mizancı Murat, 29
Muallim Emin, 120
Muhiddin, 114
Mustafa Hilmi, 114
Müfit Ratib, 13
Münif Paşa, 28
Müstecibizâde İsmet, 117
N.Kemal 29, 95, 96, 97, 98, 105
Naci, 3
Naci Fikret, 24, 121
Nedim, 47, 95
Nefî 48, 49, 50, 95
Nietzsche, 6, 15
Ogan, Raif, 22, 23, 61, 62
Osman Nihat, 20
Ömer Lütfi, 9, 112
Ömer Nazmi, 118
Ömer Seyfeddin, 7, 8, 16, 24, 26, 111, 114, 115, 116, 118, 121
Özkırımlı, Atilla, 1
Perviz, 114, 118
Polat, Nazım, 2, 5, 24
Poul Burge, 99, 51
Prens Sebahattin, 29
Raif Necdet, 16, 40, 116
Rasim Haşmet, 114
Rauf Yekta, 115
Recaizâde Ekrem, 30, 98, 115
Refik Hâlid, 13, 115
Renan, Ernest, 28, 30

Reşit Süreyya, 118
Rıza Tevfik, 21, 23, 30, 61
Ribot, 6
Robier, 6
Sabri Güney, 111
Safveti Ziya, 78, 91, 100, 113
Sakallı Rıfkı, 22, 62
Salih Keramet, 111
Saraçoğlu, Mehmet Şükrü, 2, 5
Selâhaddin Enis, 16, 118
Seneca, 49
Seyit Şerif Cürcani, 32
Somar, Ziya, 111
Sözü Doğru, 122
Spancer, Herbert, 15, 88
Sund, George, 115
Suphi Ethem, 1, 2, 9, 10, 22, 24,
26, 31, 32 60, 61, 121, 122,
Süleyman Faik, 114
Süleyman Nazif, 122
Süleyman Nesib, 122
Süleyman Tevfik, 122
Şahika, Süha, 114
Şaylı, Burhan, 18
Şehabeddin Süleyman, 2, 5, 7, 13,
16, 24, 51, 52, 56, 57, 102, 115,
116, 122,
Şerif Kudretî, 114
Şevket Süreyya, 16
Şinâsi, 27, 98
Tahsin Nahit 56, 57, 116
Taine, Hippolgte, 51, 88
Talat Sancaktar, 122

Taşköprülüzade, 32
Tevfik Fikret 47, 65, 93, 109, 117
Tevfik Rüştü, 122
Tolstoy, Leon 6
Tunara, Tarık Zafer, 17
Tural, Sadık 7, 38, 64
Uçman, Abdullah, 23
Uran, M.Hilmi, 2, 5
Uşaklıgil, H. Ziya, 47, 99, 100, 113
Ülken, Hilmi Ziya, 1, 5, 24, 31,
121
Vahid Lütfi 91
Worms, 6
Yalçın, Alemdar, 14
Yalçın, Hüseyin Cahit, 30
Yanyalı Raşid, 114
Zeki Cemal, 18
Ziya Gökalp, 29, 101,

T.C. YÜNEKÜLTÜR KURULU
DOKÜMANASYON MERKEZİ